

Studier til Benyttelse og Bedømmelse af nogle Kildeskrifter til nordisk Historie.

Af C. Paludan-Müller.

Fortsættelse

(see Hist. Tidsskrift, 3die Række 1ste Bind, S. 1 ff.).

Endnu engang den skibyske Krønike. Niels Krag's Forhold til Hvitfeld.

I det foregaaende Afsnit af disse Studier har jeg underkastet Poul Eliesens skibyske Krønike en kritisk Prøvelse, hvis Slutninger i det Hele, hidtil i det mindste, ikke ere blevne anfægtede, men som dog i et enkelt Punkt har vakt Modsigelse af Poul Eliesens lærde Biograf Biskop Dr. Engelstoft. Det er Paastanden om vitterlig Sandhedsfordreieelse i Krøniken, min Modstander har angrebet i første Hefte af dette Tidsskrifts 6te Bind, idet han søger at bevise, hvorledes Krønikens Meddelelse om Hans Tausens Proces er ganske sandfærdig, — naar man blot gaaer ud fra, at Aktstykket af 14de Juli 1533, hvori den kjøbenhavnske Herredags Dom over Tausen er nedlagt, er hos Hvitfeld i den Grad urigtigt, at det ved at indskyde et «ikke» i den afgjørende Sætning paa en uhørt Maade har forvansket Sandheden! Thi saavidt jeg kan forstaae, er min ærede og lærde Ven enig med mig deri, at har Hans Tausen sagt, hvad Hvitfeld lader ham sige, saa har Poul

Eliesen gaaet Sandheden altfor nær i Krønikens Beretning om den hele Retshandling; derfor gaaer Forsvaret for Krøniken ud paa at hævde Rigtigheden af en anden Udgave af Aktstykket, i hvilket det afgjørende «ikke» er udeladt.

Det er altsaa kun om et eneste Ord, I stride, — om et lille Ord paa fire Bogstaver? er det Umagen værd at spille Tid og Blæk paa en saadan Bagatel? Jo vel er det. Umagen værd, svarer jeg; thi dette ene lille Ord forandrer fuldstændigt Meningen og gjør Sort til Hvidt, Ja til Nei. Dette «ikke» bryder Staven over den skibyske Krønikes Sandhedskjærlighed, hvis nemlig Hvitfelds Text er rigtig; og hvis det lykkes at frelse Poul Eliesens angrebne Ære ved at faae det ud af Akten, lider Hans Tausens Ære et Knæk, da saa han kommer til at staae som en tvetydig Pjalt, der i det afgjørende Øieblik krøb i Skjul bag en Mentalreservation, saa at hans papistiske Dommere mente, at man dog havde gjort Stakkelen Uret i Beskyldningen for Vranglære om den hellige Nadvere.

Striden gjælder altsaa om Poul Eliesens og Hans Tausens gode Navn og Rygte; den gjælder om den skibyske Krønikes og om Hvitfelds Troværdighed; den gjælder altsaa om betydelige Personer og Kildeskrifter i den danske Historie. Derfor tør jeg nu ikke tie til Angrebet, og jeg tør haabe, at Læseren ikke vil skyldes mig for Rethaveri, fordi jeg nu søger at forsvare min Opfattelse af den skibyske Krønikes Værdighed. Man undre sig ikke over, at denne Strid først udbryder i vore Dage, efterat saa mange lærde og skarpsindige Historikere i et Par Aarhundreder have kjendt og brugt baade den skibyske Krønike og Hvitfeld uden at tørne imod denne Anstødssteen; thi Striden kunde først komme, efterat Biskop Engelstoft i en af de

skjønneste kritiske Undersøgelser, der pryde den danske historiske Literatur, har sat det udenfor al Tvivl, at Poul Eliesen er Krønikens Forfatter, og efterat det i min Grevens Feide er paaviist, at Poul Eliesen ogsaa var Hans Tausens Modstander paa Kjøbenhavns Raadhuus den 14de Juli 1533. Da, og først da, maatte nødvendig det Spørgsmaal reises, om Krønikens Skildring af Retshandlingen var sandfærdig; tidligere kunde Tvivl kun opstaae om dens Rigtighed. Og derom har der i Grunden ingen Tvivl været: alle danske Historieskrivere lige indtil vore Dage have troet paa Aktstykket hos Hvitfeld, altsaa ikke troet Krønikens Skildring af Hans Tausens Adfærd ved denne Leilighed.

Biskop Engelstofts Afhandling fylder 66 Sider i dette Tidsskrift; at følge den Skridt for Skridt og prøve enhver af hans Bemærkninger, vilde kræve en mange Gange større Afhandling, der maatte blive lige utaalelig at læse og at udarbejde, især da det Høieste der vandtes ved en saadan Gjendrivelse var at bringe Sagen tilbage til det Standpunkt, hvorpaa den stod foran hans Indlæg; et afslaaet Angreb gjør ikke Fæstningen stærkere. Jeg foretrækker derfor at optage Spørgsmaalet om Ærligheden af Poul Eliesens Beretning forfra endnu engang, saa meget mere, som der hidtil kun var budt mig Leilighed til at berøre det i Forbigaaende. Jeg skal da stræbe at føre et Beviis for Rigtigheden af Hvitfelds Beretning om Tausens Proces og den hidtil gjældende Opfattelse af denne, hvilket er det Samme som at bevise, at Poul Eliesen har givet en usandfærdig Skildring af Tausens Optræden under denne Retshandling. Der vil derved blive Leilighed til at medtage et Par andre Undersøgelser af Interesse for historisk Kritik,

for at mit Arbeide ikke skal blive frugtesløst, selv om Biskop Engelstofts Beviisførelse vinder Læserens Bifald.

Første Afdeling.

De historiske Vidnesbyrd.

Enhver vil indrømme, at naar de oprindelige Vidnesbyrd om en fra Fortiden overleveret Begivenhed ere i sig selv troværdige, indbyrdes stemmende i det Væsentlige og uimodsagte af andre ligesaa oprindelige og troværdige Beretninger, saa kunne kritiske Tvivl alene ikke røkke Vidnesbyrdets Indhold. Al Historie blev umulig, dersom ikke Kildernes Ord skulle staae til Troende saa længe, indtil det bevises, at de fare vild. Men et Beviis maa gaae ud fra noget Fast; hængte en Kjæde af Tvivl end nok saa godt sammen i alle Led, var den betydningsløs ligeoverfor de oprindelige Vidnesbyrd, dersom den skulde bære sig selv.

Striden dreier sig om den Sætning i Aktstykket af 14de Juli 1533, der rører ved Hans Tausens Nadverlære. Hans Modstanderes Anklage gik ud paa Fornærmelser imod Biskopperne, selvtagen Brug af Kjøbenhavns Kirker og i Forbindelse dermed haanlig Trods imod Roskilde Biskop, endelig vrang Lære om Nadveren. Min Modstanders Paastand er, at Tausen dømtes for de to første Punkter, men frifandtes for det tredie, hvorfor Dommen hos Hvitfeld maa være urigtig, da Tausen ikke kan være frifunden af katholske Dommere, hvis han har erklæret, at det er ikke Herrens Legeme og Blod, der konsekres af en christelig Præst i Messen og efter den christelige Romerkirkes Vedtægt sættes i Monstrants og Pixis. Jeg derimod fastholder, at Tausen netop har sagt dette, og at

alle Anklager, den for kjættersk Lære saavel som den for Injurier og den for Anmasselse, ere fundne begrundede af de tilstedeværende Rigsraader, idet disses Erklæring derom er rigtig gjengivet af Hvitfeld.

Det første oprindelige Vidnesbyrd i denne Sag findes i Rigsraad Knud Bildes Brev af 28de Juli 1533 til hans Broder Eske Bilde. Den Deel af Brevet, der vedkommer os, lyder saaledes:

— «kere broder ued jeg ey nu n^oghet ydermere eller
«oc Serdelles ath jeg kand scriffue theg till poo thenne
«thid kerre broder dog moo tu uidhe ath lecther pouell
«oc Mesther hans Markorsszen¹⁾ theres predikanther her
«i byen uore till en Despithacio igoor (?) ffor allde bisper
«oc prelater oc danmarcks righes rod oc bormesther oc
«rodh, oc offueruanth lecther poouell samme predikanter
«met» (eller: «uty») «manghe stycke Som han haßdhe
«prediketh bodhe om thet helle Sakramenthe oc Andet
«bedraffueri Som han haßde predicket heræ i byen ffor
«fatthig enffolld oc semplig mendiske, oc motthe ffor^{ne}
«Mesther hans rømme byen oc landhet oc gick ther stor
«bøn ther ffor ath hand ey skulle stoo Syn ræth oc aldre
«moo mere predicke heræ eller oc andhensteth poo hans
«liff ath giøre, Item moo tu oc nu uidhe ath jeg haßfuer
«leghit here i byen i nij ugher oc drager myn broder
«bispen aff Aars aff i moren oc allth rodhet...²⁾

Om dette Brevs Authenti er der ikke Tvivl; ligesaa lidt kan der tvivles om Brevskriverens Ærlighed eller om

¹⁾ Saaledes maa udentvivl det utydeligt skrevne Ord læses. Naturligviis har Hukommelsen her svigtet Knud Bilde.

²⁾ Egenhændig, utydeligt og i det Hele daarligt skreven Original paa Papir med udvendig Forsegling. I Samling til Adelens Historie, Fasc. 8, i det store kgl. Bibliothek i Kjøbenhavn.

hans Kundskab til Sagen, da han selv var en af Tausens Dommere. Kan nu Nogen læse Andet ud af dette Brev, end at Tausen er overbeviist af Poul Eliesen om Vranglære angaaende Nadveren og fundet skyldig af Rigsraadet? Biskop Engelstoft har dog (ovenfor S. 58) faaet ud deraf, at Knud Bilde ikke fortrinlig fæster Tanken paa noget Enkelt, hvorom Tausen var bleven overbeviist, men samler under Eet alt hvad Poul Eliesen, efter Knud Bildes Formening med seirrige Grunde, «i mange Stykker» havde paaviist at være vildfarende Lære. Men dette Resultat vindes kun gennem en Forudsætning om, at Knud Bilde «kun har havt Øie for hvad Tausen beskyldtes for at have lært om Sacramentet og Andet i mange Stykker, saa at det ikke engang for ham er nogen enkelt Vranglære¹⁾, Tausen skulde være overbeviist om, end sige selv have bekjendt.» Med andre Ord: Biskop Engelstoft slutter, at da Knud Bilde ikke udtrykkelig nævner de Ord, Akten lægger Tausen i Munden, saa er her Beviis for, at Tausen ikke har sagt disse Ord saaledes som de læses hos Hvitfeld, altsaa ogsaa Beviis for, at det ikke er for disse Ord, Tausen er dømt, men for andre Ord om Nadveren, der maae være fremdragne af Poul Eliesen under Forhandlingerne. Thi havde Tausen talt om Nadveren som Dommen hos Hvitfeld lader ham tale, saa maatte de katholske Dommere have fordømt ham netop derfor; altsaa modsiges Knud Bilde middelbart Hvitfelds Udgave af Dommen i dette Punkt! Denne Slutning beroer imidlertid paa et argumentum a silentio, der, altid misligt og kun betinget brugbart, bliver uanvendeligt ved et flygtigt skrevet Brev, der paa dette Sted ikke vil Andet end i al Hast, som en

¹⁾ Udhævet af mig P.-M.

Bisag, gjengive det Hovedindtryk, Brevskriveren havde modtaget af Retshandlingen, uden at der paa nogen Maade er lagt an paa en nøiagtig og udtømmende Skildring af denne. Der staaer ikke Andet, end at Lector Povel overbeviste Hans Tausen om urigtig Lære om det hellige Sakrament og andet Bedrageri, samt at Tausen maatte rømme Byen og Landet. Vil man presse Ordene i et saadant Brev saa stærkt, at Skriverens Taushed skal gjælde som Beviis for, at det, han ikke omtaler, heller ikke virkelig er forefaldet, saa kan man endog bestride, at Knud Bilde gjør Tausens Forviisning til en Følge af Lector Povels seirrige Argumentation til Beviis for Anklagens Rigtighed; thi udtrykkelig sætter Knud Bilde ikke Forviisningen i Forbindelse med Beviisførelsen. Og endnu ikke nok dermed; thi dersom det, Biskop Engelstoft kæmper for, var rigtigt, saa er Hans Tausen ikke alene ikke funden skyldig i vrang Lære om Nadveren, men han er positiv frikjendt for Anklagen i dette Punkt, fordi han har afgivet en de katholske Dommere tilfredsstillende Erklæring. Men man dreie og vende Knud Bildes Brev som man vil, kan man dog aldrig faae det ud deraf, at Tausen vel blev anklaget for sin Prædiken om det hellige Sakrament, men blev i dette Punkt frikjendt.

Det andet oprindelige Vidnesbyrd findes i den norske Biskop Hans Reffs Brev af 2den August 1533 til Erkebiskoppen af Trondhjem. Her hedder det blandt Andet om denne kjøbenhavnske Herredag¹⁾: «Item om den lutherske Handling blev saa gjort og besluttet i Kjøbenhavn,

¹⁾ Da jeg ikke har Originalen, men kun en Afskrift af de Münchenske Papirer i Norge for mig, giver jeg i Texten ikke Brevets Bogsstavering.

«at alle gamle Skikke, ceremoniæ ecclesiasticæ skulde
 «holdes ved Magt, optages igjen og uforsømmelig i Ære
 «holdes. Mester Hans Tagesøn, ypperste Luthers Prædi-
 «kant der i Byen, var udi Rette med lectore Paulo Helix
 «for Rigens Raad die lunæ post Canuti Regis, og Mester
 «Hans blev dømt til en Kjætter, Løgner, Tyv og Skalk, og
 «med stor Bøn blev forlovet at blive der i Byen en Maa-
 «nedstid og saa strax fare ud af Landet med sin Nonne;
 «en stor Part af Borgerne var dermed ilde tilfreds og
 «ginge til Harnisk og Værge at beskærme Mester Hans,
 «men det maatte ikke hjælpe, og der faae de stor Straf
 «for med Tiden.»

Dette Brev giver vel kun en Andenhaands-Beretning, og er ikke frit for Overdrivelse; men da det udtrykkelig siger, at Hans Tausen blev dømt til en Kjætter, ligger Brevet dog Herredagen altfor nær til at det kan have gjort dennes Kjendelse til netop det modsatte af Virkeligheden. Biskop Engelstoft mener rigtignok ovenfor S. 59, at Ordene «meget vel kan betyde, at nogle af Dommerne med Glæde stemte for Straf, fordi han (H. T.) efter deres Skjøn var klarlig beviist at være en luthersk Kjætter¹⁾.» Men dette kunne Ordene dog virkelig ikke betyde; thi at han blev dømt af Herredagen er ingenlunde det Samme som, at nogle af Herredagens Medlemmer stemte for hans Straf; og efter Aktstykket selv hverken anklagedes eller dømtes Tausen som luthersk Kjætter i Almindelighed, men for de tre ovenfor angivne bestemte Klagepunkter, af hvilke Fornærmelser imod Biskopperne og Indtrængen i Kirkerne ikke kunde kaldes Kjætteri. Brevskriverens Hjemmelsmand kan altsaa kun i det tredie Punkt have fundet Kjætteri,

¹⁾ Udhævet af mig, fordi dette er Argumentationens Hængsel.

saa at hans Beretning i god Overeensstemmelse med Knud Bildes gaaer ud paa, at Tausens Nadverlære fordømmes, hvilket stemmer ganske overeens med Akten hos Hvitfeld, men bestemt modsiger den indtil vor Tid aldrig hørte Paastand, at Tausen afgav en Erklæring om Nadveren, der tilfredsstillede hans katholske Dommere, saa at de i dette Punkt udtrykkelig frikjendte ham. Biskop Engelstoft erkjender ogsaa middelbart sit Arguments Svaghed ved at tilføie, at «i ethvert Tilfælde» kan dette Ord af en Mand udenfor Riget ikke have nogen Vægt til at forandre den Opfattelse af Sagen, der udtrykker sig i Dommen; thi oplukker man dette «i ethvert Tilfælde», saa seer man, at det betyder saa meget som: «jeg seer nok, at der kan indvendes Meget imod min Forklaring af Hans Refs Ord, — nu, jeg vil ikke fastholde den, men hellere erklære dette hele Vidnesbyrd for intetsigende da det modsiger *min* Opfattelse af Dommen». Thi skulle disse Ord: «den Opfattelse af Sagen, der udtrykker sig i Dommen» betyde Andet end Biskoppens subjective Opfattelse af denne, saa indeholde de en Cirkelslutning, saasom det netop var dette, der skulde bevises, at den Opfattelse af Sagen, Biskoppen forfægter, virkelig udtrykker sig i Rigsraadets Afgjørelse.

De to Breve lade sig i Virkeligheden ikke forene med, at Tausens Nadverlære skulde være godkjendt af hans katholske Dommere, men bestyrke tværtimod det, Hvitfeld egentlig siger, at Tausen dømmes ogsaa for sin aabne Vedkjendelse af en Lære om den hellige Nadvere, der benægtede Brødforvandlingen. Med andre Ord: de to Breve ere middelbare Vidnesbyrd om, at det omstridte «ikke» virkelig har staaet i Akten.

Efter Tidsfølgen er Hvitfelds Beretning det tredie op-

rindelige Vidnesbyrd om Udfaldet af Retssagen imod Tausen¹⁾. Det er vel 62 Aar yngre end Begivenheden selv, fra en Tid, da vist alle Deltagerne i denne vare døde; men det har det store Fortrin, at Hvitfeld alene har alle de Aktstykker, hvorpaa det her kommer an: Rigsraadernes Kjendelse af 14de Juli 1533, Mogens Gjoes Forsikkringsbrev og Tausens Revers til Joachim Rønnow af 16de og 17de August 1533. At disse Stykker ere meddelte paa Hvitfelds sædvanlige Maade, ikke bogstavret, men med hans egen Retskrivning, svækker ikke deres Værd, saa længe de ikke afløses af de originale Aktstykker selv; thi at de ere meddelte i god Tro, har Ingen betvivlet, kan heller Ingen med Grund betvivle. Hvitfeld maatte ikke være Hvitfeld, dersom han havde tilladt sig at indskyde hiint «ikke» af egen Magtfuldkommenhed; han har fundet det saaledes for sig, hvad hans Randnote til dette Sted: «Papistisk Mening om Sakramentets urette Brug» tydeligt nok antyder. Thi vidste han, at han selv havde vendt den hele Passus om til at betyde det Modsatte af hvad han læste, havde han altsaa kommenteret over sit eget Paafund, vilde han her ikke kunne frikjendes for et vitterligt falsum, begaaet i en bevidst løgnagtig Hensigt. Men Enhver der kjender Hvitfeld vil strax afvise en Beskyldning for en saa æreløs Adfærd.

Hvitfeld har altsaa fundet Sætningen saaledes som han gjengiver den: «Men da bekjendte og tilstod Mester Hans, ikke at være det sande og værdige Guds Legeme under Brøds og Vins Lignelse, som en christelig Præst consacrerer og vier i Messeembede, og (som) sættes efter den christelige Romerkirkes Vedtægt og Skikkelse baade i

¹⁾ Da Akten er aftrykt ovenfor S. 6 ff, vil jeg her ikke gjentage den.

Monstrants og pixide». Men desværre har Hvitfeld ligesaa lidt her som andensteds sagt os, hvorfra han har sine Aktstykker, om af Originaler eller af Afskrifter paa anden, tredie, fjerde Haand. Mig forekommer det Første dog i dette Tilfælde som det sandsynligere; thi Joachim Rønnows Papirer maae med Roskilde Bispestols Archiv, der tillige var Storkantslerens Archiv, være kommet i Regeringens Hænder, hvor Hvitfeld, — om og kun Rigens Kantsler — i sin ivrige Søgen efter historiske Kilder lettere har kunnet finde alle tre Stykker samlede, end om Papirerne havde været adspalttede blandt Private. Hvitfeld giver Aktstykkerne selv, ikke en Meddelelse om dem, eller et Udtog; han giver dem alle tre; den Formodning — thi mere udgiver jeg den ikke for — ligger da nær, at han har fundet dem alle tre samlede, men som enkelte Stykker, ikke i en samlet Afskrift af dem alle tre, siden han ikke aftrykker dem samlede, idet han indskyder en heel Deel Andet om Religionssagen mellem Akten af 14de Juli og Brevene af 16de og 17de August. Findes denne Formodning rimelig, vil man ogsaa være tilbøielig til at antage, at det har været Originalerne, Hvitfeld har havt, hvad der desuden ikke foreligger nogen Tvivlsgrund imod. Men selv om man vil afvise denne Formodning, fordi den er dette og ikke mere — modbevise den kan man ikke — selv om man altsaa lader de Hvitfeldske Aktstykkers Oprindelighed henstaae uafgjort, saa bestyrkes dog Rigtigheden af Hvitfelds Læsemaade derved, at han ingen Tvivl har havt om den; thi det synes ikke naturligt, at en saa uhyre Forskjel i en Mands Mund som Hans Tausens, ved den meest opsigtvækkende Leilighed, — en Forskjel, der henstillede ham, Reformatoren, den heftige Ivrer mod Katholicismen, som en Katholik istedetfor som en frimodig Bekjender af

Evangeliet, — det synes utroligt, at en saadan Forskjel i Ordene ikke skulde være bevaret af Traditionen. Man betænke, at det var en Erklæring om Nadverlæren, en Lære, der netop for Hvitfeld og hans Samtidige var et brændende Spørgsmaal, og at den blev afgiven i en talrig Forsamling af Rigets første Mænd. Forholder det sig nu dertil som Dr. H. Rørdam har gjort rimeligt nok¹⁾, at Hvitfeld ogsaa har havt en Afskrift af Akten, hvori «ikke» manglede, og dog har fastholdt sit «ikke», viser dette jo, at han ikke har gjort det iblinde eller uden Eftertanke.

Altsaa, Hvitfeld slutter sig til de to Breve, idet han giver fuldstændigt og med selve Aktstykket fra Herredagen hvad Brevene meddele som Hovedresultat i den lette, ubundne Brevform.

Det fjerde oprindelige Vidnesbyrd aflægges den kongelige Historieskriver Niels Krag i sin Christian den Tredies Historie valdeles overensstemmende i det omstridte Punkt med de tre Forgængere, og dog uafhængigt af dem. At han skulde have kjendt eller benyttet de to Breve er der ikke Tale om: Ingen har paastaaet det, og Ingen kan fornuftigviis paastaae det. Men desto større Uvished hersker der om Krag's Uafhængighed af Hvitfeld. Baade Dr. H. Rørdam og Biskop Engelstoft skyde derfor Krag tilside²⁾. Da jeg nu har vedkjendt mig, at Krag og Hvitfeld i denne Sag ere indbyrdes uafhængige Vidner³⁾, faaer jeg at forsvare mine Ord, især da det vilde være utilgiveligt, om den, der har paataget sig at skrive Grevefeidens Historie, ikke havde klaret dette kritiske Spørgsmaal for sig. Da

¹⁾ Ny Kirkehistor. Samlinger 3, 367.

²⁾ N. Krkh. Samlinger 3, 366. Ovenfor S. 32.

³⁾ N. Krkh. Sml. 3, 361.

Forholdet mellem Hvitfeld og Krag ogsaa uafhængigt af Striden om Hans Tausen og Poul Eliesen er af Vigtighed for dansk Historieskrivning, og da mig vitterligt Ingen hidtil har taget det under alvorlig Behandling, meddeler jeg som et Tillæg til denne Undersøgelse et af mine tyve Aar gamle Forstudier til Grevens Feide, redigeret i trykkelig Stand. Med Henviisning til de i dette Tillæg vundne Resultater¹⁾ tør det udtales som ubestrideligt, at Krag ikke har sin Fremstilling af Herredagsmødet den 14de Juli og af Tausens Forhold ved denne Leilighed fra Hvitfeld, hverken middelbart eller umiddelbart. Først og fornemlig dette, at her tales om Herredagen 1533, der hos Krag er i det Hele skildret aldeles uafhængigt, efter tildeels andre Materialier og i ganske anden Form, end hos Hvitfeld. Dette er i sig selv afgjørende for, at Krag ikke har taget sit umiddelbart fra Hvitfeld; og det bestyrkes ved en nærmere Sammenstilling af Krags S. 17—20 med Hvitfelds Blad Bij verso — C. verso; thi her mangle de i Tillæget paaviste saa hyppigt forekommende Kjendemerker paa deres fælleds Benyttelse af en og samme Kilde. Akten hos Hvitfeld anfører Klagepunkterne i følgende Orden: Fornærmelser imod Biskopperne, Indtrængen i Københavns Kirker og Haansord imod Joachim Rønnow, Vranglære om Sakramentet; men hos Krag kommer efter det første Punkt strax det om Nadveren, dernæst det om Kirkerne og Forhaanelse af den roskildske Biskop. Havde Krag havt Akten selv for sig, havde der saameget mindre været Grund til at afvige fra dennes Orden, som Tausen i *sit Svar* hos Krag netop følger Momenterne i den Orden, hvori Akten anfører dem.

¹⁾ Nedenfor S. 405 ff.

Men hvad der især viser Forskjellen er, at Krag giver Processen, Anklage og Forsvar, som Handling for sig, og saa først anfører Rigsraadernes Kjendelse som en Akt for sig, altsaa kun Conclusionen, idet han skiller Indholdet af den berettende Deel fra Kjendelsen selv, medens der hos Hvitfeld ikke fremkommer Andet om Forhandlingerne end det, som er optaget i selve Akten. Af Tausens Svar er ogsaa den første Halvdeel hos Krag et Nyt og Særligt, som intet Tilsvarende har hos Hvitfeld; thi at man gjenkjender enkelte Vendinger og Sætninger i Akten, siger naturligviis ikke Andet, end at ogsaa for Krag's Beretning ligger i sidste Instant det oprindelige Aktstykke tilgrund, hvad der forstaaer sig af sig selv; men medens Mange i den nærmeste Tid efter Herredagen have kjendt Udfaldet uafhængigt af hinanden, kjende vi Akten kun fra Hvitfeld, saa at det for os let, men vildledende, faaer Udseende af, at hvor Reminiscentser af Akten møde os, hidrøre de fra Hvitfeld.

Af Nyt har Krag indbragt i Klagen over Tausens Nadverlære, at denne havde «om Messeofferet og Herrens «Nadversakrament skrevet hvad der *ingenlunde stemte overeens med den romersk-katholske Kirkes Lære*», thi dette var vel nok den egentlige Mening i Klagen, men er ikke dens Ord i Akten. Han har ligeledes indbragt en heel Deel Mere, end hvad Hvitfeld ogsaa har, om Tumulten og Ordstriden imellem Raadsherrerne og det buldrende Folk. Af Tausens Revers til Rønnow har Krag kun Indholdet af en enkelt Sætning, og heller ikke Mere af Mogens Gjøs Caution for Tausen; medens Hvitfeld, og Hvitfeld alene af alle hidtil bekjendte trykte og utrykte Kilder til denne Herredags Historie, har alle tre Aktstykker.

Dersom nu Krag her havde arbeidet over det samme

Materiale som Hvitfeld, maatte han have behandlet dette paa en ganske anden Maade end ellers, naar en fælleds Kilde er benyttet af Begge¹⁾. Han maatte ikke alene have indbragt Særligt, men forandret Momenternes Orden, lagt vigtige Ord ind i Aktstykket, selv digtet det Halve af den Anklagedes Tilsvær, og især deelt Akten i to Halvdele, af hvilke han lod den ene være en særskilt Beskrivelse af Retshandlingen, den anden hele Kjendelsen. Men naar Krag saaledes har havt andre Materialier end Hvitfeld, saa er det naturligst at antage, at han har brugt en os nu ubekjendt sammenhængende Fremstilling af hele Retshandlingen og Forsoningen, hvis Grundlag, paa første eller anden Haand, har været de Ord og Handlinger, vi nu alene kjende af de tre Aktstykker hos Hvitfeld. Mulig har den ubekjendte Hjemmelsmand været en af Deltagerne i Retshandlingen, der uden at drømme om, at man Aarhundreder senere vilde komme i Strid om hvert enkelt Ord, har meddelt det Væsentlige af Forhandlingerne saaledes som han havde opfattet dem, og saa tilføjet hvad han ellers vidste om Sagens videre Udvikling. Men det være som det vil, saa har i ethvert Fald Krag her ikke alene ikke umiddelbart øst af Hvitfelds Bog, men han er heller ikke middelbart afhængig af denne ved Brug af det samme Materiale, omenskjønt han kun gennem Mellemed gengiver det Forefaldne, medens man i Akterne hos Hvitfeld har det Oprindelige selv.

Saa stor Forskjel der nu iøvrigt er imellem de to Beretninger, stemme de dog fuldkommen overeens i det Punkt, der er os det afgjørende: Tausens Bekjendelse om Nadverlæren. Krag's Hjemmelsmand, eller hans Hjemmels første Ophavsmand,

¹⁾ Jfr. nedenfor, S. 406.

har opfattet Tausens Ord ganske som vi nu læse dem hos Hvitfeld. Han lader Tausen sige: — *fateri sub specie panis «et vini, in missa a sacerdote consecrati, non latere vel «includi corpus et sanguinem Dominicum, nec arcula vel «pyxide, ubi secundum Romanæ ecclesiæ ritum panis as- «servatur, illud contineri.* Her er det ikke nok, at forvandle non latere til latere, man maa ogsaa gjøre nec arcula til et arcula. Selv om Krag's Ord ikke skulde være Andet end en noget fri Gjengivelse af Aktens Ord, der fra Dommernes Beretning om hvad Tausen svarede ere af Hjemmelsmanden lagt Tausen selv i Munden, saa indeholde de dog et selvstændigt Vidnesbyrd om, at Tausen, langt fra at samtykke, bestemt benegtede den papistiske Lære om Brødforvandlingen.

Som det femte oprindelige Vidnesbyrd i denne Strid om Tausens Erklæring vilde jeg, i og for sig, ikke betænke mig paa at fremføre Biskop Hans Povelsen Resens Ord fra 1617 i hans *Lutherus triumphans*, trods deres Overdrivelser og Feil; thi at Resen har havt andre Kilder end Hvitfeld og Krag er indlysende deraf, at han er den første Forfatter, der nævner Poul Eliesen som Tausens Modstander paa Herredagen 1533. Men da jeg her fører en Strid, vil jeg ikke udsætte mig for den Indvending imod Resens Oprindelighed, at han kan have sin Kundskab fra Knud Bildes og Hans Reffs Breve, thi vel kunne mine Modstandere ikke bevise det, men jeg kunde heller ikke modbevise Paastanden, der alene vilde paralyseres, ikke gjendrives, ved en om og nok saa berettiget Afvisning indtil dens Rigtighed godtgjøres. Jeg lader derfor Resen falde i denne Strid som oprindeligt Vidne og fastholder ham og hans Samtidige Kort Aslak kun som Vidner om den almindelige Mening blandt vore Videnskabsmænd i den første Halvdeel af det

17. Aarhundrede. Fra den sidste Halvdeel have vi nu S. Lintrup¹⁾, der efter sit Værks hele Natur ikke skulde have forsømt at hævde Tausens Nadverlære som luthersk rettroende, havde han havt nogen Formodning om den Fortolkning, man nu vil gjøre gjældende. Lintrup opgiver ligefrem Tausen som den, der negtede Herrens Nærværelse i Nadveren, og frelser ham kun ved at tillægge ham en senere Tilbagekaldelse, hvorom Historien rigtignok Intet veed at fortælle.

Overalt skal man finde en fuldstændig Overeensstemmelse hos vore Historikere, hvor forskellige de end iøvrigt kunne være, om Herredagens Kjendelse angaaende Tausen. Selv Münster, der dog foruden Hvitfeldts benytter Sandvigs Udgave af Aktstykket, har ingensomhelst Tvivl eller Betænkelighed ved ligefrem at følge Hvitfeldts. Det var først i Aaret 1854 — af saa ungt Datum er den hele Controvers — at Prof. F. Hammerich i en Anmeldelse af min Grevens Feide²⁾ bestred Rigtigheden af den hidtil gjældende Fremstilling, idet han fremdrog den Sandvigske Udgave³⁾, der lader Rigsraaderne sige: «tha bekendte och «tilstod Mester Hans at vurre sandeligh thed verdigh Gudz «legome under Brödt och Viins Lignelse som en Christe- «ligh Prest sömmer och wigder y Messe-Embede och «thethe effther then Christelige Rommere Kirckis widtakt och «skickelse baade monstrantz och pixide»⁴⁾. Prof. Hammerich paastod i Henhold til dette Sted, at Hvitfeldts Udgave er urigtig, og at Tausen altsaa i Virkeligheden har

¹⁾ Sev: Lintrupii Dani vindiciæ pro Dania orthodoxa. Hauniæ 1692, p. 81

²⁾ Nordisk Univers. Tidsskrift I, 151.

³⁾ Supplement til den danske Oversættelse af Krag, S. 18.

⁴⁾ At disse Ord ere meningsløse er ikke min Skyld; saaledes staae de i Sandvigs Udgave.

sagt om Nadveren netop det Modsatte af hvad de oprindelige Vidner lade ham sige. Denne overraskende Opdagelse tillod jeg mig at bestride med et Par Ord i disse Studiers første Afsnit¹⁾. Hammerichs Paastand optoges derefter af Pastor Dr. H. F. Rørdam i hans Bidrag til Hans Tausens Levnet²⁾, hvor han har fremdraget og meddelt et nyt Dokument i Sagen, nemlig en Afskrift af Aktstykket fra Arne Magnussens Haand i den store Bartholinske Samling af Haandskrifter til vor Kirkehistorie, i hvilken Afskrift «ikke» ligeledes mangler. Jeg har vel derefter stræbt at vise, at desuagtet maa Hvitfeldts Udgave og den gamle Fremstilling af Processen fastholdes³⁾; men uden at tage Hensyn til mine Modgrunde er Biskop Engelstoft nu optraadt for Hammerichs og Rørdams Mening, saa at det bliver nødvendigt at tage Sandvigs og Rørdams Udgaver af Aktstykket nærmere i Øiesyn for at komme til en bestemt Mening om deres Værdi og deres Magt til at gøre vor Historie om i dette Punkt. Jeg kan derfor ikke slutte Undersøgelsen om de oprindelige Vidnesbyrd uden at udbede mig Læsernes Taalmodighed, medens jeg viser, hvorledes det hænger sammen med disse Udgaver, — en Paavisning, der jo vistnok ikke kan blive meget underholdende, men som maaskee dog vil findes at have nogen Interesse for en kritisk Behandling af Materialierne til vor ældre Historie.

Sandvig har ladet Aktstykket aftrykke i Supplementet til den danske Krag efter et Haandskrift i Suhms Bibliothek⁴⁾, der betegnes som «Codex manuscriptus Rostgardi-

¹⁾ Hist. Tidsskr., 3 R., 51.

²⁾ Ny Kirkehistoriske Samlinger, 3, 11 ff.

³⁾ N. Kirkeh. Saml. 3, 359.

⁴⁾ Suhm har iøvrigt Intet med dette Aftryk at gøre. Jeg fremhæver dette imod Biskop Engelstofts Udtryk (S. 5): «det Suhm-Sandvigske

anus Nr. 126», af hvilket han har optaget endnu to andre Stykker, nemlig Hertug Albrecht af Meklenborgs og Greve Christoffer af Oldenborgs Opraab til Sjællands Bønder efter Slaget paa Øxnebjerg, samt Fortegnelsen over de høie Priser i Kjøbenhavn under Beleiringen 1536¹⁾. Dette Qvarthaandskrift findes nu som Nr. 838 i den Ny Kgl. Samling i det store Kgl. Bibliothek; det er ikke det virkelige Rostgaardske Nr. 126, men en Afskrift af dette, Suhm har ladet tage. Titelen lyder: «Udskrift af Salig «Conference Raad Rostgaards paa Universitets Bibliotheket «sig befindende Manuscripter Nr. 126». Nederst paa Titelsiden har Suhm skrevet med egen Haand: «Ved Rosenkilde. Her ere nogle diplomata af vore gamle Konger, men de fleste af de Oldenborgske. Rosenkilde har udeladt hvad han ikke kunde læse og noget har han læst «galt». — Denne Rosenkildes Afskrift er fuld af grove Feil, flere eller færre i alle Stykkerne, og har overhovedet slet ingen Værdi for Kritiken, da vi endnu have den Original, hvorefter den er skreven. Det er sært, at Sandvig har taget sit Aftryk efter Rosenkilde, ikke efter hans Original, der dog maa have været ham tilgængelig; thi havde han benyttet denne, vilde han i det mindste have undgaaet den Masse af Feil, Rosenkilde har flere end det

Supplement», «de Suhm-Sandvigske Samlinger»; thi disse Udtryk kunne hos ubefæstede Læsere vække Forestillingen om en højere Værdi af dette Aftryk som baaret af Suhms mægtige Autoritet. Ved de Suhm-Sandvigske Samlinger forstaaes blandt danske Historikere almindeligt de to Bind «Samlinger til den danske Historie», som Suhm udgav 1779—81, i Mellemrummet mellem det gamle og nye danske Magazin, og hvortil han benyttede Sandvigs Arbejde. Men i disse Samlinger forekommer Intet om det her behandlede Spørgsmaal. —

¹⁾ Supplementet S. 22 og 26.

virkelige Nr. 126; ja Sandvigs Aftryk føier endnu et Par Feil til Rosenkildes, af hvilke den betydeligste er Aarstallet 1534, da Rosenkilde her dog har det Rette: 1533.

Vende vi os da til det virkelige Rostgaardske Nr. 126, da finde vi dette Qvarthaandskrift i Universitetsbibliotheket under Mærket «B. U. H. (Rostg. 50)». Paa Omslaget, af et gammelt Pergaments-Missale eller Gradual, staaer «Nr. 126». Dette betegner det Nummer, Haandskriftet havde i Conferentsraad Frederik Rostgaards Samling, der solgtes 1726; det første Mærke derimod betegner dets nuværende Nummer blandt de Rostgaardske Manuskripter i Universitetsbibliotheket. Det har ingen anden Titel end Ordet «Literæ», skrevet med en gammel Haand øverst paa Omslagets Udside. Manuskriptet begynder med en Indholdsfortegnelse; derefter følge Afskrifterne saaledes:

I. Kong Christian I's Brev til sine Undersaater om Hjælp imod de Svenske, 1436. Blad 2 verso — 3 recto.

II. Kong Christoffers Brev til Iver Jensen om at opgive Korsør, 1439. Bl. 3 v. — 4 vers.

III. Kong Christoffers Dom om Tienden 1443. Bl. 5 — 5 vers.

IV. Bispernes og D. R. R. Skrivelse, at Kirkerne skulle laane Sølv til Landsknektenes Lønning, 1531. Bl. 5 v — 7 r.

(Imellem Nr. III og IV, Bl. 5 verso, staaer en Notits paa 4 Linier om K. Hanses Bryllup 1478, og om nogle Priser, ikke optagen i Indholdsfortegnelsen.)

V. Kong Frederiks Brev af 1532 til Sjællands Bønder Bl. 7 r — 7 v.

VI. En Kopi af Kong Christian den Andens Leide 1532¹⁾. Bl. 7 vers — 13 recto.

¹⁾ d. e. Overeenskomsten af 1. Juli 1532.

VII. Orfeide fra Hr. Niels Erichsens Sønner til K. Valdemar og hans Søn Christoffer 1355. Bl. 13 r — 14 rect.

(8. Invictissimo et fidei christiano (sic) amantissimo Jacobo eius nominis V Scotorum regi Raphael Castames (?) Hispanus. Bl. 14 rect — 15 vers. — Dette Stykke er ikke optaget i Indholdsfortegnelsen).

VIII. Om Møde i Halmstad 1468 af Danmarks og Sverrigs Rigsraader. Bl. 17 recto — 20 verso.

IX. Kong Christians Brev til Nørrejylland om Hjælp imod Iver Axelson. Udateret. Bl. 20 v — 22 vers. Derefter $3\frac{3}{4}$ Sider ubeskrevne, Bl. 22 verso — 24 recto.

Blad 24 verso staae 3 latinske Smaanotitser, af hvilke den ene har Aarstallet 1561 den anden 1580. Ikke optagne i Indholdsfortegnelsen.

X. Concept af Kong Christierns Leide (1532). Udateret. Bl. 25 recto — 26 recto.

XI. D. R. Raads skriftlige Mandat af 1533, at Odense Reces skal holdes. Bl. 26 recto — 27 recto.

XII. En Dom imod Mester Hans Tausen, forhvervet af Joachim Rønnow hos Danmarks Raad 1533. Bl. 27 recto — 28 recto.

XIII. Copi af det Brev, som Hertug Albrecht og Greven lode udgaae til alle Landsting, dat. 19 Juni 1535. Bl. 28 verso — 31 recto.

XIV. Register paa Fetalier i Kjøbenhavns Bestalning 1536. Bl. 31 v. — 32 v.

XV. Contract imellem Hert. Christian og D. R. Raad førend han blev valgt 1533¹⁾. Bl. 33 recto — 43 verso.

— Derefter $6\frac{2}{3}$ blanke Sider, Blad 43 vers — 46 vers.

¹⁾ Er Unionsbrevet imellem Danmark og Hertugdømmerne, dat. Kbhvn. 1. Juli 1533.

XVI. Danmarks Riges Raads og Adels Opsigelsesbrev til Kong Christian II. Bl. 47 recto — 48 verso.

— Item Artikler, hvorforre de det gjorde. Bl. 49 recto — 56 verso.

— Derefter $\frac{1}{3}$ blank Side.

XVII. Hertug Adolfs Forpligt, at han . . . ei skulde begjære Slesvigs Bispedømmes Administration; dat. Slesvig, Fredag efter Cantate 1563. Bl. 57—58 verso (tydsk).

XVIII. Quod dioecesis Slesvicensis sit sub jure metropolitico Archiepiscopi Lundensis; Udtog af 15 Aktstykker fra Aar 1259—1559. Bl. 59 recto — 61 recto¹⁾.

XIX. Privilegia ducum et regum, item et alia confirmantium. Bl. 61 verso — 63 recto.

— 3 Sider Bl. 63 verso — 64 verso tomme.

Haandskriftet har engang tilhørt Anders Sørensen Vedel. Vel bærer det ingensteds Vedels Navn; men der kan ikke være Tvivl om, at det er det samme som det, Vedel i sin *promocondus*²⁾ anfører som Nr. «XIII» blandt sine *Quarter* under Titelen «Literæ». Vort Haandskrifts Indhold er de samme Aktstykker, i samme Orden, som *promocondus* anfører under Nr. XIII, med Undtagelse af Nr. 14 i *promoc*: «XIII Literæ», Kong Christian den Andens Krønike paa danske Røm, og Nr. 18 sammesteds: «de feudo Slesvicensi Svaningius», hvilke to Stykker ikke findes i Haandskriftet og ikke anføres i dettes Indholdsfortegnelse. Derimod har Haandskriftet et Nummer mere, nemlig det her ovenfor anførte Nr.

¹⁾ Øverst til Venstre S. 59 staaer: Dn. Cancellarius habet integras copias; øverst til Høire s. S.: documenta vetera ecclesie Slesvicensis templi, de quo infra numero 8. Den her nævnte Cantsler er sandsynligviis Johan Friis.

²⁾ Westphalen, Monumenta inedita Germanic: et Cimbric: IV, col 1592.

XI, et Mandat om at Odense Reces skal holdes, hvilket ikke findes i «XIII Literæ» i promocondus, ligesom ogsaa det i Indholdsfortegnelsen ikke anførte latinske Stykke imellem dens Nr. VII og VIII mangler sammesteds, upaatvivlelig fordi det senere end Haandskriftets Indholdsfortegnelse er indført paa en fri Plads. — Haandskriftet har saaledes kun atten af Nummerne i promocondus; at Fortegnelsen i denne, i «XIII Literæ», har 21 Nummere, altsaa tre, ikke to flere end Haandskriftets Indholdsfortegnelse, er kun en tilsyneladende Uoverensstemmelse, der kommer deraf, at Stykket: «Item, hvorfor de det gjorde» i Indholdsfortegnelsen staaer som et Tillæg til Nr. XVI, medens det i promocondus har sit eget Nr. 17. Af de 21 Nummere i promocondus mangle altsaa kun to i Haandskriftet, medens dette har et Nummer mere end «XIII Literæ». Naar nu bemærkes, at Haandskriftet bestaaer af selvstændige Læg paa eet eller to Ark, beskrevne af ganske forskellige Hænder og hvert for sig, uden Forbindelse med de andre Læg, indsyet i det fælleds Omslag, saa bliver det høist sandsynligt, at «XIII Literæ» blandt Vedels Qvarter ikke har været et samlet Hefte, da han skrev sin promocondus, men et Bundt af særskilte Læg, af hvilke han, eller en senere Eier, har borttaget Nr. 14 og 18, derpaa indheftet de øvrige atten Stykker i dette Omslag og saa sat Indholdsfortegnelsen foran. Dennes Nr. XI kan ikke være et senere end Fortegnelsen i promocondus indlagt Stykke, men maa ligefrem være glemt i promocondus, eller maaskee blot i Westphalens slette Aftryk; thi saaledes som det staaer i Haandskriftet kan det ikke være medoptaget som et særskilt Blad ved Lægenes Sammenhæftning. Men trods disse Uoverensstemmelser er Indhold og Orden i den Grad identiske, at Tanken om en

tilfældig Lighed imellem Haandskriftet og promoncondus udelukkes.

Hvert Læg er kjendelig beskrevet for sig, inden de indheftedes; thi alle de ubeskrevne Blade i Haandskriftet, eller Dele af Blade, ere overalt Slutningerne af Lægene.

Disse Omstændigheder ere væsentlige Støttepunkter for Kritiken. Af dem følger først, at man ikke fra Lægenes Samling i eet Omslag kan slutte til Afskrifternes Samtidighed eller Eensartethed.

Hefte bestaaer af syv Læg; der er mindst fire Slags Papir; Afskrifterne vise sex ganske forskellige Hænder, foruden den Haand, der har skrevet Indholdsfortegnelsen og maaskee den første Side af Aktstykket Nr. I, samt den Haand, der imellem Nr. VII og VIII har senere end Indholdsfortegnelsen skrevet det latinske Stykke 8, og den, fra hvem nogle usammenhængende Smaanotitser paa sidste Side af 4de Læg, imellem Nr. IX og X, hidrøre. Disse tre Hænders Identitet drister jeg mig ikke til at afgjøre. Hvilken af de 6 Hænder der er den ældste, lader sig ikke sige; det lader sig overalt ikke afgjøre, om den ene er ældre end den anden, eller om de have arbejdet samtidigt hver paa sit Læg. Alle henhøre de upaatvivlelig til det 16de Aarhundredes anden Halvdeel¹⁾.

Af alt dette fremgaaer, at *hvert Læg maa kritisk prøves for sig*. Det Enkelte bæres ikke af det Hele; thi der er i Virkeligheden intet Heelt.

I det femte Læg, Blad 25—32, to Ark, ere Indholdsfortegnelse Nr. X, XI, XII, XIII og XIV afskrevne.

¹⁾ Efterat disse Studier var afgivet til Tidsskriftets Redaction, er det meddeelt mig af Hr. Pastor Dr. phil. H. F. Rørdam, at den første af de forskellige Hænder i dette Haandskrift er Anders Sørensen Vedels egen ham vel bekjendte Haand.

Haanden, som ikke forekommer oftere i Haandskriftet, er en meget øvet, Skriften lille, men let læselig for Enhver, der er vant til det 16. Aarhundredes Forkortninger og Ret-skrivning. Men Afskrivningen staaer saa langt under den tilbørlige Nøiagtighed, at Tilliden betydeligt svækkes. Nr. X og XI kunne ikke engang kaldes egentlige Afskrifter af færdige Dokumenter; Nr. X har til Overskrift: «Concept «paa thenn leide, som høigbaarne første Konning christiern «fik»; dette maa forstaaes som Titelen paa *Forlægsbladet*. Alle Tegn vise, at det virkelig har været Udkastet til det bedragerske Leidebrev, Knud Gyldenstjerne gav Kong Christian den Anden i Norge 1532, ikke dette Aktstykke selv, hvorfor ogsaa alle Udstedernes Navne ere forbigaaede. Ogsaa som Afskrift er Stykket slet, et Par Steder endog meningsløst eller tankeløst urigtigt, saasom naar Leide tilsiges Kong Christiern og alle hans Raader og Tjenere under to, istedetfor under to Hundrede, hvilken Feil kommer igjen et Par Gange. Et Sted er et Par Linier oversprungne, som man seer deels af den forstyrrede Sammenhæng, deels ved Sammenstilling med Aktstykket selv i Hvitfelds Frederik den Førstes Historie (Qvartudg. p. 325). Enten har Afskriveren nøiagtigt efterskrevet en slet og skjødesløs Copi af det virkelige Concept, eller slet og skjødesløst afskrevet sin Original. I begge Tilfælde kan denne Afskrift ikke komme i Betragtning ved Siden af Hvitfelds Udgave.

Umiddelbart derefter følger, uden Overskrift, Nr. XI, der i Indholdsfortegnelsen betegnes som Danmarks Raads skriftlige Mandat 1533, at den Odense Reces af 1527 skal endelig holdes. Stykket er ikke Andet end Begyndelsen af den første Reces fra Interregnet efter K. Frederik den Førstes Død, den af 3. Juli 1533, nemlig de første 25^{1/2} Linier af Recessen i den danske Krag II, 284, eller de

første 23 $\frac{1}{4}$ Linier i Rosenvinges Udgave¹⁾, hvortil er føiet:
 «Ere vi Alle saa eendrægteligen med hverandre saa (sic)
 «eens vorden, at forne Odense Reces skal herefter ubrø-
 «deligen ved Magt holdes. Givet i Kjøbenhavn etc. Tors-
 «dagen næsteften V. F. Dag visitationis Aar MDXXXIII»,
 hvilket ikke er en Afskrift, men et Udtog af det tilsva-
 rende Sted i Recessen; saavel det nærmest Foregaaende
 som alt det Efterfølgende, indtil Dateringen, mangler her.
 Og det Afskrevne fjerner sig i mange Enkeltheder fra de
 to trykte Udgaver af Recessen. Det er saaledes vist, at
 hele dette Nr. XI er vildledende, fordi det maa vække den
 Tanke hos den, der ikke kjender Aktstykkerne fra Herre-
 dagen af 1533, at der foruden Odenserecessens Bekræftelse
 i Recessen af 1533 desuden er udgaaet et eget Mandat
 derom. Intet Blad mangler i Læget; der har aldrig staaet
 Andet end der nu staaer. Hvitfeld derimod har havt det
 hele virkelige Aktstykke for sig og givet et punktvīs Udtog
 af det i sin Christian den Tredie.

Hvad det fjerde Aktstykke i Læget angaaer, Indholds-
 fortegnelsens Nr. XIII, da have vi dette Hertugens og Gre-
 vens heftige Opraab til Bønderne trykt baade i Hvitfelds
 Christian den Tredie Bl: Piiij — Q. og i Supplementet til den
 danske Krag S. 22 efter Rosenkildes Afskrift af dette
 Vedel-Rostgaardske Manuskript. Hvorfra Hvitfeld har Sit,
 vides ikke; men sagtens er det efter en af de mange
 Originaler, der bleve sendte omkring i Sjælland. Af dette
 Opraab findes i Geheimearchivet en samtidig plattydsk
 og i Langebeks Diplomatarium en dansk Afskrift, rettet
 med Langebeks Haand, efter en Copibog, der har tilhørt

¹⁾ Gl. d. Love IV, 145.

Biskop Hersleb. Sammenligner man nu denne og Hvitfelds Udgave med hinanden og med den tydske samtidige Afskrift, ere vel de danske ikke indtil hvert enkelt Ord indbyrdes overensstemmende, eller stemmende med den tydske; men Forskjellighederne ere ikke mange, og de vedrøre ikke Meningen, saa at vi i dem alle tre have Aktstykket med tilstrækkelig Nøiagtighed. Derimod staaer den Vedel-Rostgaardske Afskrift saa langt under de tre andre, at den slet ikke kan komme i Betragtning ved Siden af dem, navnlig ikke ved Siden af Hvitfelds Aftryk. Hele og halve Linier ere ligefrem oversprungne, hvorved i det mindste paa eet Sted den stilistiske Sammenhæng afbrydes, og paa flere Meningen svækkes, blandt Andet ogsaa et ikke overspringes. Jeg skal ikke trætte Læseren med at anføre disse Steder, men blot oplyse, at alene i dette Stykke overspringer Haandskriftet 85 Ord af dem, der findes i Diplomatiets danske Afskrift og have Hjemmel i den samtidige tydske, hvilke ogsaa for største Delen findes hos Hvitfeld. Indlysende bliver det saaledes, at Afskriften hos Vedel-Rostgaard hidrører enten fra en skjødesløs og flygtig Skriver, eller fra et maadeligt Forlægsblad.

Det femte Stykke i dette Læg, Nr. XIV, Optegnelsen af de høie Priser i Kjøbenhavn under Beleiringen 1536, har mindre at betyde for den Kritik, der sigter paa Forholdet imellem Hvitfeld og Afskrifterne i dette Haandskrift; men det giver en god Maalestok for Værdien af Rosenkildes Copi og af de Aftryk hos Sandvig, der ere tagne efter denne; thi trykt er Stykket, som ovenfor sagt, i Supplementet til den danske Krag S. 26. Det viser sig ved en Sammenligning, at baade Aftrykket og Rosenkildes Copi staae langt under denne Vedel-Rostgaardske

Afskrift¹⁾, hvis nøiagtige Gjengivelse af det ubekjendte Forlægsblad efter Analogien fra de øvrige Stykker dog ikke kan være hævet over stærke Tvivl.

Det er saaledes paavist, at i det mindste tre af de fem Afskrifter i dette femte Læg ere vildledende, skjodeløse Copier, eller Copier efter daarlige Forlægsblade, at de overspringe hele Linier, hvorved Meningen forstyrres eller reent gaaer tabt, at de udelade mange Ord uden at anden Grund end Hastværk og Flygtighed er at opdage; saa man maa vel erkjende, at ved Siden af andre og bedre Afskrifter eller Aftryk have disse Vedel-Rostgaardske Afskrifter ingen Betydning. De kunne i Tvivlstilfælde ikke have Magt til at gjøre deres eiendommelige Læsemaader gjældende.

Hermed er ogsaa Dommen fældet over Nr. XII, det 3die Stykke i dette Læg og med denne Afskrivers Haand, — det der har til Overskrift: *«Geistlig handell medt mester hans tagessønn»*. Ogsaa dette Stykke er en upaalidelig Afskrift, som udelader en heel Linie, hvorved Sammenhængen og Meningen gaaer tabt. Det hedder meningsløst netop paa det Sted, hvor Anklagen for falsk Lære om Nadveren fremkommer: — *«och ther offuer skulde mester hans tagessønn paa Capetells hussit y nogle Danmarcks Riigis Raadtz næruerrelse talett for^{ne} Joachim Rønnw vnder egne meth nogle obenbare ordt for oss som Mester hans tagessønn skulde haffue forskreffuit och sagtt thed høiguerdighe altteris Sacramentt for neer»* — — Her er imellem Ordene *«nogle»* og *«obenbare ordt»* oversprunget: *«haanlige og hovmodige Ord. Item var og*

¹⁾ Sandvigs Aftryk har f. Ex.: *«Jerne Kaal til X Personer til et Maaltid 5 Mark»*. Hvad mon Jernkaal er for et Slags Kaal, spørger Læseren. Han kan dog spare sig Hovedbrud; thi i Sandvigs og Rosenkildes Original staaer tydelig nok: *Item Kaal til X Personer.*

nogle»; og imellem «ordt» og «foross» er glemt: «rørt». Dette seer man ikke alene af Hvitfelds Udgave, men ogsaa af den Bartholin-Rørdamske, for hvilken dog det samme Forlægsblad ligger middelbart eller umiddelbart til Grund.

De væsentligste andre Afvigelser, der kjendelig nok hidrøre fra Unøiagtighed og Flygtighed, ere disse:

«for Enn bogh», istedetfor¹⁾: «skennndtzbog»

— «hand nogen Aar siiden vdskreff och prenthe loedtt», («siden forlædenn»).

— «meth sinn egenn hand corrigeritt vdskreffuit och offuersett haffde», («wdi skreffvit»).

— «och setthes effther thenn christelige Rommere kirkis widtackt och skickelse baade mostrantz och pixide», («i monstrantz»)

— «tha effterdi sodanne sager» («tho effther saadane sager»)

— «wden hues the werdighe herrer biscooper och prelather naadeligenn ansee ville».

(— «wden hwes dy werdige herrer bisper oc prælatther hannom naadeligenn ther wdj ansee wylde» —)

— «att hand her effther icke skall befatte segh meth noger aff for^{ne} kircker att predicke —

•(— «ther y att predicke» —)

— «skall hand giffue segh her aff stifteth indenn enn Maanidtz tiid, och siden her effther»

(«skall hand giffue sig ther aff stifteth indenn enn maanedtz tiid att senisthe, och siiden ther effther»)

— «emoed bispens villie, samtycke och befalningh»

¹⁾ nemlig i Rørdams Aftryk efter Msc. Bartholinianum, der som nærbeslægtet med den Vedel Rostgaardske Afskrift er lagt til Grund for Sammenligningen.

(— «emodth bispens willie, wid skab, samtlicke oc befalling» —)

— «som lære och forkynde thed hellige Euangelium «och gudtz ordt som the andsuare ville, thisligiste mini- «strere» —

(— som dy antsvare wille och bekenndt wære» —)

— «wnder wore signetther» mangler. —

I dette Vedel-Rostgaardske Haandskrift er altsaa Aktstykket saaledes afskrevet, at en heel Linie og mindst 11 Ord ere oversprungne, hvilket paa to Steder gjør Afskriften meningsløs, saa at de alene kunne hidrøre fra Sjuskeri, Afskriverens eller Forlægsbladets. Det er deraf indlysende, at Udeladelsen af «ikke» paa det afgjørende Sted i og for sig ikke kunde betragtes som Andet eller Mere, end den 13de Skjødesløshed til de 12 andre. Hertil kommer endnu, at der hverken i dette Stykke eller i hele det 5te Læg er Spor af, at Skriveren har gennemlæst og corrigeret det Skrevne; der er kun en eneste Rettelse i Hertugens og Grevens Manifest, hvor fem feilskrevne Ord ere udslettede i Linien, altsaa under den første Nedskrivning.

Denne sjuskede og upaalidelige Afskrifts Feil er det nu, Rosenkilde har forøget med smaa og store af sine egne. For at karakterisere Rosenkildes Arbeide saaledes, at det ikke mere skal komme igjen, saa længe vi have hans Original, sammenstiller jeg her Hovedstedet i Aktstykket efter begge Afskrifter:

Vedel-Rostgaard. (Rosenkildes Original).	Rosenkildes Afskrift.
— och ther offuer skulde Mester hans tagessønn paa Capetells hussit y nogle Dan- marcks Riigis Raadtz ner-	— och ther effther skulde Mester Hans Tagesøn paa Kapitels Huusit y nogle Dan- markis Riigis Raads Nerue-

uerrelse talett for^{ne} Joachim Rønnow vnder øgne meth nogle obenbare ordt for oss som Mester hans Tagessønn skulde haffue forskreffuit och sagtt thed høiguerdighe Alteris Sacramentt for neer, som meth tuende hans bøger tha for oss beuisses och hand ther for orsagett segh y saa maade Endogh hand enn aff samme bøger effther huilckenn thenn Andenn skreffuen var selffuer meth sinn egenn hand cor-rigeritt vdskreffuit och off-uersett haffde att thed war aff enn skriffueris forsømmelse om ther wor nogett wdy forsett, thet høguerdighe Sacramente paa røde, Men tha bekende och tilstod Mester hans att were Sandelighe thed verdighe gudtz legomme vnder brødt och Wins lignelse som enn christeligh prest consecrerer och wigder y messe Embede och setthes effther thenn christelige Rommere kirckis widtackt och skickelse baade mostrantz och pixide.

relse talet fornefnte Jochum Rønnou under Øyne mz nogle obenbare Ordte for os, som Mester Hans Tagesøn skulde haffue forskreffuit och sagt thed høiguerdighe Alterns Sacrament for nær, som mz tuende hans bøger tha for os beuisses, och hand therfor orsaget sigh y saa maade, endogh hand udaf samme bøger efter huilcken the andre skreffne var selffuer mz sin egen Hand och signet udskreffuit och opsat haffde, at thed var aff en Skriffueris Forsømmelse, om ther var noget udy forseet the høguerdighe Sacramenter paarøde, tha bekiende och tilstod Mester Hans at vurre sandeligh thed verdigh Gudz legome under Brødt och Viins Lignelse som en Christeligh Prest sømmer och wigder y Messe-Embede och thette effther then Christelige Rommere Kirckis widtackt och skickelse baade mostrantz och pixide.

Man seer altsaa, at blot i disse faa Linier har Rosenkilde ikke alene ikke stødt an mod sin Originals grove Feil, at udelade en heel Linie, hvorved Stedet bliver uforstaaeligt, men har indbragt en god Deel større og mindre Afvigelser fra sin Original, af hvilke nogle gjøre hele dette afgjørende Sted til aldeles ubrugelig Sniksnak. Har jeg da havt Uret i at kalde Sandvigs Aftryk af Dommen over Hans Tausen en ussel Copi, eller i at undre mig over, at Nogen kunde falde paa at opstille det imod Hvitfeld? Det er jo ikke Andet, end et ikke feilfrit *Aftryk* af en slet og tankeløs *Afskrift* af en flygtig og sjusket *Afskrift* af et ubekjendt *Forlægsblad*, hvis Afstand fra *Originalen* Ingen kjender.

Men Dr. H. F. Rørdam har unegtelig forebragt Noget, der ikke kan affærdiges med en Haandbevægelse, idet han har fremdraget den Bartholinske Afskrift af Aktstykket, hvor det afgjørende *ikke* ligeledes mangler. Det bliver altsaa nødvendigt at tage denne Afskrift under nærmere Behandling for at prøve, om den maaskee har større Magt end den Vedel-Rostgaardske til at omstøde den meer end trehundredaarige Overlevering om Tausens ædle og modige Forhold i de fire oprindelige Vidnesbyrd. Meget beklager jeg, derved ikke selv at kunne benytte det Bartholinske Manuskript, da dette er udlaant fra Universitetsbibliotheket, saa at jeg maa nøies med en Afskrift af dets 3die Tome, der har tilhørt Suhm og nu findes i det store kgl. Bibliothek, samt med Dr. Rørdams Aftryk i Ny Kirkehistoriske Samlinger 3, 13. Dette er dog udført med saa kjendelig Omhu, at man maa kunne forlade sig paa dets correcte Gjengivelse af Originalen.

I Bartholiniana er Aktstykket afskrevet af *Arne Magnussen*; hans Navn gjælder som Sikkerhed for, at dette er skeet med Omhu; dog maa det ikke oversees, at det var

i Aarene 1686—1690 Arne Magnussen arbejdede hos Thomas Bartholin som hans Amanuensis, navnlig ved Afskriving¹⁾, da han endnu var en Student paa nogle og tyve Aar, der hidtil havde fortrinsviis beskæftiget sig med islandske Sager. Det er altsaa ikke den modne danske Oldgransker og Samler, men en Begynder og Udlænding, vi have for os i denne Afskrift. Derved svækkes Tilliden til dennes Nøiagtighed, navnlig med Hensyn til Opløsningen af Forkortninger, der ere saa hyppige i gamle danske Skrifter. Der udkræves et sikkrere Herredømme over Gammeldansk, og en større historisk Kundskab, især en mere detailleret, end den unge Begynder rimeligviis kan have havt. Dette finder nu netop megen Anvendelse ved den her behandlede Arnæmagneanske Afskrift; thi den er ikke fri for Besynderligheder, der neppe kunne hidrøre fra Andet end uheldig Opløsning af Forkortninger, saaledes to Gange Formen Ulfstander (i Enkeltal) for den bekjendte Adelsslægts Navn, der forekommer saa hyppigt i Aktstykker fra det 16de Aarhundredes første Halvdeel, altid i Formen Ulfstand, hvor forskjelligt det iøvrigt bogstaveres. Ligeledes vilde den, der var det danske Sprog ganske mægtig, ikke have skrevet, at Biskopper og Prælater «i rætthe haffde kalled» Mester H. T., eller at M. H. Tausen med sine Anhængere havde sig «befatthede» med alle Kirker, o. dsl. Det er aldeles ikke utænkeligt, at den unge Islænder kan have miskjendt det saa hyppigt forekommende lille Forkortelséstegn for «ikke».

Men sæt ogsaa, at han har været fuldkommen correct,

¹⁾ Jon Olafsen fra Grønnaviks Optegnelser i Werlauffs Biografiske Efterretninger om Arne Magnussen, Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed 3, 16.

saa kan netop derved Feil være indkomne i hans Afskrift, dersom de have staaet i hans Original. Denne var et Papirshaandskrift, der i Bartholiniana betegnes som «manuscriptum chartaceum, capsæ Cyprianus, ordo 4 in 4to», hvilket betyder, at dette Qvarthaandskrift stod i fjerde Række i Skabet Cyprianus i det gamle Universitetsbibliothek førend Branden 1728, da Skabene betegnedes med Kirkefædrenes Navne saaledes som de i det Cottonske Bibliothek i det Britiske Museum ere mærkede med de romerske Keiseres. Dette Cyprianus-Haandskrift har saaledes nu i 140 Aar ikke mere været til. Det indeholdt Afskrifter af Absalons og Lage Urnes Testamenter, af «Condemnatio M. Johannis Tausani», og maaskee af flere Stykker, hvad der ikke kan skjønnes med Sikkerhed af den Suhmske Copi eller af Dr. Rørdams Meddelelser. Det Tausenske Aktstykke var altsaa ogsaa i Cyprianus-Manuskriptet en Afskrift, — men hvoraf? af selve det oprindelige Aktstykke? — neppe; thi den har en Feil, der ikke kan have staaet saaledes i dette, nemlig det meningsløse: — «medt nogle borgere aff roer maall», istedetfor: «af hvert Roersmaal», saaledes som Hvitfeld har det. Rodermaal eller Roersmaal var den ældre Benævnelse paa Kjøbenhavns otte Qvarterer¹⁾. Den Vedel-Rostgaardske Afskrift har netop den samme Feil; da nu Intet mere end fældeds Feil viser Slægtskab mellem Afskrifter, saa maa det erkjendes, at Vedel-Rostgaard og Bartholin-Rørdam ere nær beslægtede, især da de ogsaa have den eiendommelige Vending fældeds,

¹⁾ Pontoppidan, Origines Hafnienses p. 184 483. — I Biskop Engeltøfts Aftryk (ovenfor S. 6) af Aktstykket efter baade Hvitfeld og Bartholin-Rørdam, har han beholdt Hvitfelds Læsemaade, uden at bemærke dens Afvigelse fra den anden Udgave.

at Hans Tausen bekjendte og tilstod «atth være sandellig thet werdige Gudtts legome»; de udelade altsaa begge ikke alene det afgjørende «ikke», men give de nærmeste Ord i en og samme Vending, afvigende fra Ordstillingen hos Hvittfeld: «ikke at være det sande». Men dette Familienforhold imellem de to Haandskrifter kan ikke forklares som Afstamning i lige Linie: Cyprianus-Haandskriftet kan ikke være afskrevet efter Vedel-Rostgaard, fordi det, som viist, har mange Tilføielser, især den Linie, hvis Forglemmelse gjør Hovedstedet uforstaaeligt i det sidstnævnte, og som Cyprianusskriveren ikke kunde falde paa af sig selv; og Vedel-Rostgaard ikke efter Cyprianus-Haandskriftet, dersom man ikke vil gjøre hin til en ligesaa ussel Copi af denne, som Rosenkildes er det af Vedel-Rostgaard selv. Slægtskabet lader sig kun forklare som et Søkende- eller Søkendebarns-Forhold, idet der for begge antages enten en fælleds Original, eller for hvert af dem en særskilt Original, begge skrevne efter en og samme Afskrift af Aktstykket. At der har været flere Afskrifter af dette end dem, vi nu have for os, sees f. Ex. af Vedels promus condus og af Catalogen over Præsident Resens Bibliothek. Dr. Rørdams Meddelelse er saaledes et — jeg betvivler det ingeniunde — correct Aftryk af en Afskrift, hvis Nøjagtighed ikke er sikker, efter en ældre Afskrift, der nu er forsvunden, og for hvilken et Ubekjendt laa tilgrund, hvis Afstand fra det oprindelige Aktstykke ligesaa lidt kjendes som ved det Vedel-Rostgaardske Haandskrift. Men saaledes blive Vedel-Rostgaard og Bartholin-Rørdam ikke to selvstændige Vidnesbyrd for den betydningsfulde Udeladelse af «ikke», men to Repræsentanter for en og samme

fra det 16de Aarhundrede hidrørende Afskrift af Aktstykket¹⁾.

Kan nu denne Ubekjendte have Magt til at kuldkaſte Alt hvad de fire oprindelige Vidner meddele om Tausens Nadverlære efter Aktstykket? Hvorfor ikke, ville Modſtanderne maaskee ſige: een God er bedre end fire Daarlige. Ja vel; men ſaa ſkal det førſt beviſes, at den Ene har ſaa ſtore Fortrin for de Mange i andre Punkter end i det, hvorom Striden dreier ſig, at han alene kan gjælde for den Gode. Dette kan man ikke; thi reent bortſeet endog fra den Ubekjendtes Retskrivning, ſom vi ikke kunne faae Øie paa gjennem Efterkommerne, ſaa ſtaaer han i Intet over Hvittfeld, men under ham i det meningsløſe: «af Roermaal». Thi vil man ikke udsætte ſig for at dømmes for *petitio principii*, tør man naturligviis ikke ſige: den Ubekjendte ſtaaer over Hvittfeld deri, at han rigtigheden udelader «ikke». I alt Andet har han kun hvad Hvittfeld ogsaa har. Og de tre andre oprindelige Vidnesbyrd ere ham ogsaa imod, idet de ſlutte ſig til Hvittfeld.

Endelig kommer hertil hvad der, om det endog ſtod ganske ene, maatte drage Kritikeren over paa Hvittfelds Side: Udeladelsen og Tilføielsen af hiint «ikke» taale ingen Sammenligning. At overspringe er en søvnig, ilførdig, skjødesløs Afskrivers daglige Gjerning; men at indskyde et Ord, der forvandler Nat til Dag, er et falſum. Har den Ubekjendte havt et ſmaatskrevet Forlægsblad med For-

¹⁾ Naar Biſkop Engelſtoft (ovenfor S. 9) paaviſer et Fortrin hos Bartholin-Rørdam fremfor Hvittfeld deri, at hin har bevaret ſin Originals Retskrivning, denne ikke, ſaa overſeer han, at vi ikke kunne ſammenholde Hvittfeld med *hans* Original, og at Arne Magnussen, om han har været correct, i alt Fald kun gjengiver *Cyprianus-Haandskriftets* Retskrivning.

kortninger for sig, kunde han letteligen oversee et utydeligt $\bar{\Gamma}$, den hyppigt forekommende Forkortning for ikke eller ei; og var han en mekanisk Copist — mine Modstandere kunne ligesaalidt negte det, som jeg tør paastaae det — saa er der i det omtvistede Steds Context intet sprogligt Stødende, der kunde gjøre Udeladelsen af «ikke» paafaldende nok til at fremkalde Studsen hos den jævnt Tænksomme. Hvad berettiger os til at antage den Ubekjendte for en bedre Afskriver end den Vedel-Rostgaardske, der blandt Andet hopper let over en heel Linie, hvorved Sammenhængen mellem Sætningerne aabenbart og iøinefaldende afbrydes? — eller i alt Fald end Cyprianusskriveren, der lader Forglemmelsen af Ordet hvert foran Roermaal passere? — Havde derimod Hvitfeld, der kan have havt det oprindelige Aktstykke selv for sig, indført «ikke» i en Text, hvor det manglede, og det i en Forbindelse, hvor Virkningen blev ligesaa stor omtrent, som om Nogen indskjød dette lille Ord «ikke» imellem det andet og tredje Ord i den første Troesartikel, saa maatte det være gjort med fuld Bevidsthed, netop ifølge Eftertanke over Meningen, ikke af Tankeløshed. Men nu vil dog sikkert Enhver indrømme, at der er langt større Sandsynlighed for en almindelig menneskelig Skrøbelighed som en Smule Sjuakeri, end for en bevidst Forvanskning af et offentligt og Mange bekjendt Aktstykke.

Det kan efter det ovenfor Udviklede dog virkelig ikke for Alvor bestrides, at de oprindelige Vidnesbyrd afgjort tale for Rigtigheden af Hvitfelds Text, altsaa for Rigtigheden af den, indtil denne Strid reiste sig, ene gjældende Fremstilling af Tausens Forhold i Rigsraadet den 14de Juli 1533.

Anden Afdeling.**De indre Grunde.****I.****Aktstykket i sig selv.**

Kan Akten have lydt som den maa komme til at lyde, hvis de have Ret, der udelade «ikke»? Nei, dette mod-siger dens Ord og Mening. Jeg vil her ikke dvæle ved, at det først er efter lang Grublen over hvert enkelt Ord og dets Stilling i den afgjørende Sætning, man faaer Bugt med det sig umiddelbart paatrængende Indtryk, at Rigs-raadets Kjendelse ligefrem viser tilbage til det Foregaaende. Men skal «ikke» bort, da maa de paafølgende Ord:

«Da efter saadanne Sager, Klage og Kæremaal samme Mester
«Hans imod gik, blev der saa paasagt, at hannem derfor
«burde at straffes efter Loven, og stande til Rette som
«Stads Privilegier indeholde»¹⁾

forstaaes som om Ordet saadanne kun viste tilbage paa de to første Klagepunkter, ikke tillige paa det tredie, det nærmest foregaaende, det om Nadveren. Stedet maatte da læses som om der stod:

«Da efter dem af de ovennævnte Sager, Klage og Kæremaal, der gik Mester Hans imod, men ikke efter det Kæremaal, der afvistes som ubegrundet» o. s. v.

Men en saadan Læsning vilde jo være reent vilkaarlig baade i sig selv, og tillige deri, at den nødvendig maatte tillægge Rigsraaderne denne Tankegang: «i de to Kæremaal er han skyldig, men i den tredie saa aabenbar uskyldig, at vi ikke engang have nødig at udtale vor Mening om dette Punkt!» — thi erklæret ham uskyldig, eller overhovedet udtalt sig om dette tredie Punkt have de jo ikke. Vilkaarligt er det ogsaa, at læse Sætningen som

¹⁾ Interpunktionen er Hvitfeldts.

stod der med denne Interpunktion: «da efter saadanne Sager, Klage og Kæremaal, hvilke samme Mester Hans imod gik», — dette er den nødvendige Læsning, hvis «ikke» udelades; et Relativ maa altsaa indskydes imellem Kæremaal og samme; og Ordene: «imod gik» maa udlægges som at han var bleven overbevist om Klagens Rigtighed. Men disse to Ord sige i sig selv ikke mere, end at der gik saadanne Klagemaal imod Hans Tausen; og Sætningen læses naturligere saaledes: «Da efterdi saadanne Sager, Klage og Kæremaal gik imod H. T.»; og naar der læses saaledes, kan der ikke være Spørgsmaal om, at «saadanne» maa vise tilbage paa alle tre Kæremaal. At «efter» meget vel kan staae for «efterdi», vil Enhver, der kjender Datidens Skriftsprog indrømme; til Overflod hidsætter jeg i Randen nogle Beviissteder¹⁾.

Modstanderne maa dernæst forstaae disse anførte Ord: «da efter» o. s. v. som en Domsconclusion, hvis Indhold er, at da Hans Tausen er funden skyldig i de to Klageposter, saa, uagtet han er uskyldig i den tredie, skal han straffes efter Loven og staae til Rette efter Stadsprivilegierne. Men i Virkeligheden er slet ingen egentlig Dom fældet, idet Aktstykket selv viser, at Hans Tausens Sag netop ikke er afgjort «til Rette», men «til Minde», ved en Mægling imellem ham og Prælaterne. Skal det gjælde for en Dom, da bliver det en uendelig Dom, der ingen Virkning kunde have, med mindre der paafulgte en anden Dom, af rette Vedkommende, om de Lovbestemmelser, her kom i Betragtning, og om disse Bestemmelseres Anvendelse paa Hans Tausen; derfor hedder det ogsaa, at Tausen burde straffes efter Loven, ikke at han bør; thi

¹⁾ Rosenvinges Gl. Danske Domme, I, p. 82. 158. II p. 29.

Rigsraaderne have ikke sagt, hvad der skal skee med ham, men kun afgivet en Erklæring om deres Mening angaaende Klagepunkterne, da de ved den umiddelbart paafulgte heldige Mægling have kunnet gaae udenom det Farlige og Vanskelige i at fælde en endelig Dom over den Anklagede. En uendelig Dom er ingen Dom.

Overhovedet kunde de verdslige Rigsraader, der have udstedt Akten, ikke være Dommere imellem Hans Tausen og disse Anklagere i denne Sag. Skulde Injurieklagen paadømmes af en verdslig Ret, maatte det i alt Fald have været af Kjøbenhavns Borgermestere og Raad som Tausens borgerlige Øvrighed; deres Dom kunde saafølge Stads Privilegier indankes for Kongen; men en Dom af Stadsretten maatte gaae forud. Dette er ikke skeet her. Der klages strax for en Samling af Verdslige, som ikke er Rigsraadet eller Stadsretten, men kun nogle af Rigsraadets verdslige Medlemmer i Forbindelse med Borgermestere, Raad og udvalgte Borgere fra Kjøbenhavn og Malmø. Dette er ikke en Domstol, men en anseelig Forsamling, der kan høre paa en Disputats, udtale en Mening og foretage en Mægling mellem de Stridende, ikke afsige en egentlig Dom. Efter den da i Danmark gjældende Retsforfatning kunde denne Sag overhovedet kun paadømmes af den geistlige Dommer. Jeg vil her ikke fremhæve, at den katholske Kirkeforfatning endnu 1533 var den anerkjendte; thi den havde unegtelig lidt saa haarde Anfægtelser i de sidste Kongers Tid, at Haandhævelsen af dens Ret nok kunde trænge til Verdsliges Bistand. Men aldrig kunne disse samme Rigsraader, som trods den eyangeliske Minoritets Indsigelser, ja trods det derved uundgaaelige Brud i Rigsraadet selv, havde givet Recessen af 3die Juli Lovskraft, 11 Dage derefter paa den samme Herredag

slaae sig selv saaledes paa Munden, at de skulde gjøre sig til Dommere i en reent geistlig Sag; og endnu mindre kunne Prælaterne tænkes at ville have bortkastet de Fordele, Recessen gav dem, inden Blækket var bleven tørt paa Pergamentet. Recessen af 3die Juli 1533 stadfæster udtrykkelig Odenserecessen af 20de August 1527, hvis første Artikel netop siger, at

Bisper og Prælater maae og skulle bruge og beholde deres Jurisdiction, som de hidtil gjort have, og sætte aabenbare Skrifte og Poenitents dennem som vedbør, dog saa at Kronen, Adelen og Lægmand tage Bøder og Faldsmaal af deres egne Bønder og Tjenere efter Loven, undtagen¹⁾ Mandsslæt, Kirkefred, og hvo som slaaer eller violerer Præster, Kirker eller Kirkegaarde, eller og der tager eller røver fra den hellige Kirke eller Kirkens Personer uden Dom eller Rettergang.

Efter Recessen af 3die Juli 1533, efter Lands Lov og Ret, kunde altsaa Prælaterne have kaldt Hans Tausen for Roskilde Biskops Domstol som den, der havde brudt Kirkefreden o. s. v. Naar de nu desuagtet her trådte op som Prædikantens Anklagere for en verdslig Forsamling, saa kan dette ikke have været for at faae en Dom over ham af en incompetent Ret, men har sikkert havt en politisk Grund. De stode vel nu med Recessen af 3die Juli i Haanden, — de vidste baade hvad den kunde bruges til, og hvad de agtede at bruge den til; men vilde de ogsaa være istand til at gennemføre Forfølgelsen af de selvgjorte Prædikanter ligeoverfor det i det mindste i Sjællands og Skaanes Stæder overmægtige evangeliske Parti? Ja, naar de kunde regne paa, at de verdslige Medlemmer af Rigs-

¹⁾ underforstaa: Bøderne for.

raadet ikke svigtede dem, hvis man satte sig til Modværg. Dette Spørgsmaal maatte vistnok volde dem mange Betænkeligheder; thi de vilde jo ikke alene faae med Almuen at gjøre, men ogsaa med et Parti af Adelen, ja af Rigsraadet selv; og de katholsksindede Rigsraader havde i Aarene 1525—27 viist sig aldeles upaalidelige, naar det gjaldt en Kamp imellem Adelens Fordeel og Kirkens Ret. Heri laa en tilstrækkelig Opfordring for Prælaterne til at gaae forsigtigt frem nu paa Herredagen 1533 og at føle sig for, om de havde Ryggen dækket, inden de svingede den Svøbe, Recessen havde givet dem imod Prædikanterne. Man kan da forstaae, at de bragte Tausens Sag, den, der aabnede Rækken af Forfølgelser, for en Forsamling af Mænd, de aldrig kunde anerkjende for deres eller hans *Dommere* i denne Sag. Og saa meget opnaaede de i det mindste, at 17 verdslige Medlemmer af Rigsraadet erklærede, at Sagen burde behandles efter gjældende Lov, hvilket ikke under disse Omstændigheder kan betyde Andet, end at den henvistes til sin rette Dommer efter Recessens Lydende. Thi saa ukyndige i Danmarks verdslige Ret vare disse Rigsraader visselig ikke, at de skulde troe i danske Love at kunne paavise noget Sted, hvorefter denne Prælaternes Klage kunde paadømmes af dem, eller noget Fortilfælde, der tilstedede verdslig Myndighed at afgjøre en geistlig Sag¹⁾. Naar nu Rigsraaderne den 14de Juli 1533 erklære, at Tausen burde straffes efter Loven, saa kan dette kun være at forstaae som en almindelig Udtalelse om, at egentlig burde de gjældende Lovbestemmelser følges

¹⁾ Dommen over Biskop Jens Andersen, af 26de Juli 1530, angik ikke en Religionssag; den var desuden efter den da endnu bestaaende Retsforfatning en retlig Nullitet.

i Henhold til Recessen af 3die Juli, en Udtalelse, der for dem ikkun er en Indledning til en Mægling, hvorved de nogenlunde tilfredsstillede Prælaterne og selv undgik at dømme. De sige vel, at Tausen burde straffes efter Loven; men dette Ord alene gjør ikke deres Erklæring til en Dom: det udtrykker kun, at blev Sagen behandlet som de nu havde sagt, at den egentlig burde behandles, saa maatte han komme til at lide Straf. Efter vore Forestillinger var det vel ucorrect, at en saadan Anskuelse blandedes ind i Akten; men Skarphed i Valget af enkelte Ord kan ikke ventes hos den Tids Retsskrivere.

Man indvende ikke, at de nærmest paafølgende Ord: «og stande til Rette som Stadsprivilegier indeholde», dog gjøre Erklæringen til en Dom, da her henvises til en bestemt Retskilde; thi vel havde det ene Hovedpunkt, Injurieklagen, enkelte Steder i Stadens Privilegier, der kunde afgive Analogi for dets Paadømmelse; men det kan ikke have været Rigsraadernes Mening at lade Injurierne straffe derefter, da der saa kun vilde blive Tale om Bøder, altsaa et mindre Onde end det, der ved Bortviisning fra Prædikestolen, Forviisning, Forbud mod at udgive noget Skrift, paaførtes Hans Tausen som en Naade, afvundet Prælaterne ved de andre Tilstedeværendes «kjærlige Bøn». Og det andet Hovedpunkt — jeg holder bestandig Nadverlæren udenfor denne Udvikling, da den er det Omtvistede, — nemlig Roskilde Biskops Klage over at Hans Tausen har befattet sig med Kjøbenhavns Kirker, kunde slet ikke paadømmes efter nogen Bestemmelse i hele Rækken af Kjøbenhavns Privilegier, da disse Intet indeholde derom eller give nogen Retsanalogi. Selvfølgelig kunde der efter hine Tiders Forfatning heller ikke være Tale om at henlægge under Stadens Jurisdiction hvad Alle i Katholicismens Tid

vare umiddelbart enige om hørte under Roskilde Biskops Myndighed.

Men naar Akten ikke er en Dom, hvad har saa den hele Handling havt at betyde? — simpelthen dette, at Prælaterne forvissede sig om de verdslige Rigsraaders Paa-lidelighed, navnlig de betydeligste østdanske Rigsraaders, saa at de tryggere kunde bruge Recessen af 3die Juli imod de evangeliske Prædikanter. Dette opnaaede de; og i Sammenligning dermed maatte det være dem af mindre Betydning, om Hans Tausen just blev strengt straffet, da han ved Forviisningen blev gjort uskadelig i det mindste for Øieblikket. Det modbydelige Billede af Mænd, der med det overgjemte Nags hele Bitterhed kræve den forsvarelseløse Prædikants Blod, og saa dog blive skuffede i deres umenneskelige Haab, svarer ligesaa lidt til Virkeligheden som i det Hele taget det karrikerede Billede af de sidste danske Biskopper, de seirende Modstandere have sat ind i vor Historie. Kun Poul Eliesen er bleven skuffet: Prælaterne brugte hans Had til at fremme deres Plan, men skaffede det ikke den Tilfredsstillelse, han havde paa-regnet. Deraf hans bittre Vrede i den skibyske Krønike.

Forstaaer man hvad der gik for sig den 14de Juli 1533 saaledes som her er udviklet, vil man ogsaa kunne forstaae, at Joachim Rønnow kunde give efter for Mogens Gjæes Forestillinger og tillade Tausen at vende tilbage. Havde der foreligget en Herredagsdom over Tausen, vilde det have været et Retsbrud, man ikke kan tiltroe Danmarks Storkantsler, om han havde ligefrem annulleret denne Dom. Men henviser Akten af 14de Juli i Virkeligheden Tausens Sag til den vedkommende geistlige Domstol, forsaavidt den ikke udjævnedes i Mindelighed, var Rønnow som Sjællands Biskop netop den rette Myndighed; naar

han var tilfredsstillet, havde ingen af de andre Biskopper deri at tale, da de naturligviis havde samme Myndighed hver i sit Stift. At Rønnow ikke forlangte nogen Tilbagekaldelse af Tausens Nadverlære, betyder ikke, at denne altsaa havde tilfredsstillet den katholske Prælat, altsaa Tausens Udtalelse om dette Punkt den 14de Juli lydt saaledes, som *de* ville, der forlange «ikke» udslettet; det siges kun, at Rønnow ikke brød sig om Tausens Lære, naar den ikke kom hans biskoppelige Interesser for nær. Joachim Rønnow var ikke Katholik.

Denne Udvikling vilde afgjørende styrkes ved Cyprianushaandskriftets og Vedel-Rostgaards Læsemaade, der udtrykkelig nævner Recessen¹⁾ ved Siden af Loven og Stadsretten; thi var den rigtig, havde Rigsraaderne ikke alene middelbart, men ogsaa udtrykkeligt henviist Sagen til Behandling efter Recessen, hvilket er eensbetydende med at erklære Biskopperne for de rette Dommere. Men da jeg overhovedet ikke troer paa disse Afskrifter eller deres fælleds ubekjendte Original, indskrænker jeg mig til de ovenstaaende Betragtninger over Aktstykket og Omstændighederne, hvilke, saa synes mig, da ogsaa i sig selv ere tilstrækkeligt afgjørende.

Dersom man nu vil nærmere overveie de saa ofte paaberaabte Ord: «blev saa paasagt, at han derfor burde «at straffes baade efter Loven og stande til Rette som «Stads-Privilegier indeholde», da falder det strax i Øinene, at Loven, de gjældende Lovbestemmelser, hvorefter Straffedommen skulde fældes, ikke ene henstilles som det Afgjørende for Tausens Behandling, men at han desuden skulde staae til Rette efter Stadens Privilegier. «Staae til

¹⁾ Ikke, som hos Biskop Engelstoft: Recesser.

Rette» kan i denne Forbindelse ikke betyde, at han skulde dømmes efter Stadsretten, men kun, at Dommen, fældet af rette Vedkommende, skulde udføres af dem, dette paa-laae efter Stadsretten, og paa den Maade, denne tilsagde. Nu er der i Kjøbenhavns særlige Stadsretter og i Dronning Margretes, Kong Christoffers og Kong Hans's almindelige Stadsretter, der ogsaa gjaldt for Kjøbenhavn, kun een Artikel, der her kunde finde Anvendelse, og som altsaa maa være tilsigtet i Rigsraadernes Erklæring. Det er den, der fra Biskop Johannes Krag's latinske Stadsret af 1294 gaaer i skærpet Form gennem flere af de følgende, om dem, der som renitente Bandsatte skulde straffes af den verdslige Øvrighed¹⁾; i Kong Hans' almindelige Stadsret, Art. 47²⁾ lyder den saaledes:

«Hvo som ligger udi Hoer, Mand eller Qvinde, i nogen
 «Kjøbstad og vorder lovlig stævnet og fordeelt, saa at
 «de udi Band komme, og ikke ville tage der Skrifte
 «og Bedring for, som dem burde, og blive saa Aar og
 «Dag og komme udi Madband: siden skal Kongens
 «Sværd rette derover, saa at Manden mister Halsen
 «og Qvinden sættes levende i Jorden, og deres Hoved-
 «lod i Kongens og Stadens Værge. Samme Lov er om
 «Jomfrukrænkere og andre aandelige Sager, som
 «Mand sidder overhørig og (kommer) i Madband, som
 «foreskrevet staaer.»

Rigsraadets Erklæring forudsætter altsaa, at Hans Tausen egentlig er falden i Madband, d. e. i den høieste geistlige Straf, det egentlige Anathema, saa at Kongens Sværd skulde rette over hans Hals. Men nu kunde efter Kirkens

¹⁾ Rosenvinges gamle Love 5, 118.

²⁾ Sammesteds, S. 536.

Lov Biskopperne ikke anathematisere ham for de verbale Injurier, heller ikke for at have «befattet sig» med Kjøbenhavns Kirker, især da dette var skeet efter den nylig afdøde Konges Villie med Stadens Samtykke, samt nu blev redresseret ved denne samme Erklæring af de verdslige Rigsraader i Forbindelse med Kjøbenhavns Borgermestere og Raad. Det var som Kjætter, han truedes af hiin Artikel i Stadsretten. Deri ligger, at han er funden skyldig i Vranglære, altsaa i nærværende Tilfælde Bekræftelse paa, at han har opretholdt et vitterligt Kjættereri; thi det var kun den aabenbare Kjætter, der strax efter den geistlige Dom overgaves den verdslige Magt til Strafs Lidelse. At den Straffetrusel, der middelbart udtaltes i Erklæringen, gik ud paa Livsstraf, bekræftes ogsaa baade af Knud Bilde, der siger, at Tausen aldrig maa mere prædike her eller andensteds paa hans Liv at gjøre, og af Poul Eliesen selv, idet den skibyske Krønike jo beretter, at Livsstraffen blev ham eftergivet¹⁾. Middelbart ligger det da ogsaa tydeligt nok deri, at den Naade, Rigsraaderne og Magistraterne ved deres Bøn udvirkede hos Prælaterne, paa lagde Hans Tausen ikke Afbigt, ikke Bøder, men saa haard en Tvang, at den Straf, i hvis Sted den traadte, maa være tænkt som den høieste.

II.

Hans Tausens Nadverlære i 1533.

Spørger man endelig, om der overhovedet kan tillægges Hans Tausen en Lære om Nadveren, der lader sig forene med, at «ikke» udelades, saa maa ogsaa dette

¹⁾ — remissa sententia capitali — i Citatet ovenfor S. 46.

Spørgsmaal besvares med et afgjort Nei. Han² skulde jo i saa Fald have udtalt sig om Nadveren paa en Maade, som de katholske Rigsraader fandt tilfredsstillende nok til at afvise Anklagen for dette Punkts Vedkommende. Da det nu er vist, at han i Aarene 1530—31 havde den heftigste Strid derom med den katholske Nadverlæres Forsvarer Poul Eliesen, og at denne bekæmpede hans Nadverlære i Mødet den 14de Juli 1533, saa kan en Erklæring, der i samme Møde tilfredsstillede Katholikerne, kun være afgivet enten fordi Poul Eliesen havde overbevist ham om hans Læres Urigtighed og bragt ham til at tilbagekalde, eller fordi Frygt har afpresset ham en Erklæring, der stred imod hans Overbeviisning. Det Første vil neppe Nogen paatage sig at forsvare: en Mand, der var saa øvet i Kamp og saa vel funderet i Stridsspørgsmaalet som Hans Tausen, har den Fjende, han uovervunden havde tilstrækkelig prøvet Kræfter med, og som i ingen Henseende var hans Overmand, visselig ikke kunnet sætte i Knæ i en Sag, hvor han havde Skrift og Fornuft paa sin Side. Og allermindst vil en Forsvarer af Poul Eliesen kunne paatage sig dette; thi var det saa, at denne havde vundet en glimrende Seier, vilde den skibyske Krønikes Beretning om Mødet fremstille ham i en virkelig oprørende Skikkelse. Tonen i denne Beretning er den harmfulde Skuffelses; men under den antagne Betingelse maatte den jo være den hoverende Seierherres; hvad ærgrede da den skibyske Krønikes Forfatter sig over? hvilken Forventning kan endda være bleven skuffet i dette Møde? det maatte saa jo være den, at han ikke fik sit Offer under Sværdet eller paa Baalet. Men saa ondt et Sind har man ingen Ret til at paadutte Poul Eliesen.

Og nu Frygt: — hvad havde Tausen at frygte? Det

veed Enhver, at truedes Nogen ved denne Leilighed paa Liv og Lemmer, var det ikke ham, men hans Anklagere og Modstandere. Det er fuldkommen tilstrækkeligt at afvise denne til intet Faktisk støttede Insinuation om en Mand, hvis Mod havde staaet fast i andre Prøver, og hvis Liv, langt fra at vise Træk af Forsagthed, tværtimod henstiller ham som en heftig og uforfærdet Stridsmand for den gode Sag. Hvo har Ret til at paastaae, at denne Mand af en barnagtig Skræk for Skyggen af en Fare, krøb i Skjul bag en Løgn? Man har vel gjort sig Umage for at vise, at Tausen kunde sige, at det er sandelig Guds Legeme under Brød og Vins Lignelse, som vies i Messe-embede og sættes efter Romerkirkens Vedtægt i Monstrants og Pixis, uden at bryde med den lutherske Nadverlære; men man glemmer, at han i denne Sag ikke kunde tale saaledes, at han tilfredsstillte Katholikerne, med mindre han enten forandrede sin Overbeviisning, eller forbeholdt sig at forstaae Ordene anderledes, end de. Havde han virkelig sagt hine Ord, og svoret paa dem med et «sandelig», saa havde han enten anerkjendt den katholske Lære om Elementernes Forvandling under Consekrationen, eller ved en reservatio mentalis underlagt sine Ord en anden Betydning end den, han vidste vilde blive dem tillagt af Forsamlingen. Man drager altsaa vor berømmelige Reformatør ind i et jesuitisk Selskab som den, der af en i Virkeligheden grundløs Frygt har imod bedre Overbeviisning snakket sine Modstandere efter Munden. Det tør ikke glemmes, at Poul Eliesen i denne Sag ikke kan komme til at see ud som en sandfærdig Historieskriver, uden at Hans Tausen kommer til at staae som en Usling. Lige kunne disse Mænd ikke stilles: gaaer den Ene op, maa den Anden gaae ned. Jeg skulde ikke have et Ord

at indvende imod, at Krandsen rives af Hans Tausens Hoved og rækkes til Poul Eliesen, dersom den historiske Sandhed krævede det; men det er netop det, den ikke gjør.

Biskop Engelstoft forfægter Muligheden af Tausens Svar uden «ikke»¹⁾ ved at pege til Yttringer af ham og af Luther, der skulle godtgjøre, at de anerkjendte de indviede Elementers sakramentale Charakteer ogsaa efter Slutningen af den Nadvere, hvortil de indviedes, saa at Tausen nok kunde være Lutheraner og dog sige, at det indviede Brød, der i den katholske Kirke efter den vedkommende Nadvere opbevares i Monstrants og Pixis, vedbliver at være Frelserens Legeme og Blod. Men denne Paastand veed jeg ikke hvorledes jeg skal kunne forene med den kort foran²⁾ gjorte Indrømmelse, at «det er fuldkommen vist, at Tausen kunde have erklæret det, som opbevares i Monstrants og Pixis, for ikke at være Jesu «Legeme og Blod»; thi det gaaer dog ikke an, at lade den katholske Brødforvandling være en ligegyldig Sag for en luthersk Kerkelærer, saa at han kan lige godt sige Ja og Nei til denne Lære, der ene og alene er Betingelsen for, at det, der efter den vedkommende Nadveres Slutning gjemmes i Pixis eller ciborium, kan gjælde for Herrens Legeme.

Dernæst benægter jeg, at enten Tausen eller Luther har sagt, at Nadver-Elementerne beholde deres sakramentale Charakteer efter Slutningen af den Nadvere, ved hvilken de indvies. I sit Svar til Poul Eliesen om den papistiske Messe fremhæver Tausen paa det Stærkeste, at *Ordet* høit

¹⁾ Ovenfor S. 41—42.

²⁾ Ovenfor S. 31, Anm. 203.

og lydeligt skal til Elementet for at gjøre Sakramentet, saa at der slet ikke bliver noget Sakrament for Menigheden, naar denne ikke faaer Ordet at høre¹⁾: hvorledes skulde han da kunne indrømme, at det er Herrens Legeme, der tages ud af Ciboriet og bringes frem som saadant uden ny Indvielse ved Ordet? Han ivrer jo ogsaa imod, at Papisterne stoppe det i Sølvkar og gjemme det: «Saa er det», siger han²⁾, «en vis, uarsagelig (uforsvarlig) Misbrug, at I saa opsætte og gjemme det hellige Sakrament til Høitids Proces, og hvortil Eder lyster, der Gud haver ingen Behagelighed udi, som han og gav tilkjende med det himmelske Brød, det han lod Maddiker komme udi, saa at det lugtede, der Israeliterne gjemte det til anden Dagen imod Guds Befaling³⁾». Er det muligt, at den Mand, der udtalte sig saaledes to Aar før den Herredag, hvor han stred med Poul Eliassen, og som i sin Postil, efter Herredagen, udtaler sig endnu skarpere i antipapistisk Retning, skulde paa Herredagen have talt som den fuldkommen rettroende Katholik og navnlig fremhævet Brødets Opbevarelse i Monstrants og Pixis som sin egen faste Mening (— «sandelig» —)? — Biskop Engelstoft søger vel at svække Betydningen af det anførte Sted ved at fremhæve, at Tausen middelbart anerkjender det opbevarede Element som Sakrament, idet han kun kalder det en uforsvarlig Misbrug, at Papisterne saaledes gjemme det til Høitids Proces, altsaa ikke bestrider, at det ogsaa saaledes vedbliver at være Herrens Legeme. Men dette beroer atter

¹⁾ Suor til then falske oc vchristelige vnderuissning som lector Powell screff til Raadet ij Köbenhaffen om then Papistiske Messe. Trykt i Malmø 1531. Blad F liij verso ff.

²⁾ Anf. St. Bl. F recto.

³⁾ 2 Moseb. 16, 19.

paa et argumentum a silentio; at Tausen ikke har udtalt sig skarpere, kan virkelig ikke benyttes til at tillægge ham en Mening om Forsvarligheden af det Indviedes Opbevaring paa katholsk Viis, der staaer i aabenbar Strid med hans øvrige Tale¹⁾. Eller, hvis han dog mente, at det, der opbevares i Pixis, vedbliver at være Herrens Legeme, kunde han da uden Blasfemi have paralleliseret det med den Manna, Jehova sendte Madiker i, saa den lugtede, og derved tilkjendegav, at han ikke vilde have det himmelske Brød opbevaret, men strax fortæret?

Biskoppen siger fremdeles, at det overhovedet var et blandt de Evangeliske ingenlunde klaret Spørgsmaal, hvad de skulde sige om de consekreerede Elementer efter Handlingen. Jeg veed ikke, om min lærde Modstander muligen kan opdrive et eller andet Sted i det store Hav af Reformationstidens Literatur til Styrke for sin Paastand; men jeg har ikke kunnet finde noget *Udsagn af Luther*, der røber Usikkerhed i den Mening, at det indviede Brød

¹⁾ Biskop Engelstoft (ovenf. S. 41) siger, at Hans Tausen allerede under Messestriden 1530 havde udtalt sig meget skaansomt mod denne Opbevaring af Hostien og egentlig kun indvendt imod den, at den ikke havde Guds Ord for sig. Dersom Meningen heraf skal være, at de Evangeliske betragtede det som mindre Vigtigt, vi ikke have Guds Befaling paa, saa at man kunde uden Synd gøre eller undlade det, saa strider dette imod Hans Tausens Ord i det anførte Skrift, hvor han paa det stærkeste modsætter sig, at der i Messen er indført hvad Gud ikke havde befalet. Tidens Tanker om Betydningen af det katholske Væsen, der ikke grundede sig paa Guds Ord, finder jeg særdeles træffende udtalt af Peder Palladius i hans Visitatsbog (Heibergs Udg. S. 154), hvor han taler om Fasteløfters Ugyldighed: „Gud haver ikke befalet mig det, for jeg haver ingen Guds Ord derpaa udi den ganske hellige Skrift. Hvad vi have ikke Gudsord paa, det haver Gud ikke befalet; hvad Gud haver ikke befalet, det er ikke af Troen, det er Synd; derfor have vi lovet et syndigt Løfte, som os bør ikke at holde, uden vi ville vorde fordømte.“

og Vin ikke beholder nogen sakramental Charakteer efter den paagjældende Handling, saa at det skulde kunne være uvist, om man dog ikke burde opbevare det som Herrens Legeme og Blod efter Handlingens Slutning, hvoraf atter vilde følge, at de samme Elementer næste Gang kunde bringes paa Alteret uden ny Indvielse ved Ordet. Tværtimod synes det mig, at en saadan Paastand vilde staae i aabenbar Strid med Luthers Nadverlære. Navnlig har det undret mig; at Biskoppen vil forsvare sin Paastand ved Henviisning til Luthers Skrivelser af 4 og 20 Juli 1543 til Præsten Simon Wolferinus¹⁾ og af 11 Januar 1546 til Nic. Amsdorf²⁾, da disse Skrivelser, læste i deres Heelhed, netop indskrænke Sakramentet til den enkelte Handling. Præsten Simon Wolferinus havde tilladt sig at blande det Tiloversblevne af det indviede Brød og Vin sammen med andet Brød og Vin³⁾. Derover var han kommen i Strid med sin Medtjener, der forkastede denne Fremgangsmaade som anstødelig og farlig, fordi den kunde vække Tvivl hos Communicanterne om Indvielsens Betydning. Deri giver Luther (og Bugenhagen) denne Sidste Ret og dadler S. W.'s Fremgangsmaade. Han begynder sin Skrivelse med disse Ord: «Non nos a te, sed tu a nobis haud dubie habes, «quod sacramenta sint actiones, non stantes factiones», men bebrejder ham saa, at han ved sin Fremfærd fremkalder den Mening, at «cessante actione cessat sacramentum», saa at Luther ikke er langt fra at holde ham for en Zwinglianer; thi actio betyder i Skrivelsen selve Indvielsen, ikke den hele Nadverhandling, hvorfor det ogsaa

¹⁾ Dr. Martin Luthers Briefe, herausgg. von de Wette, 5. S. 572 577. Tydsk hos Walch, Luthers Werke, Th. XX, col. 2008 ff.

²⁾ de Wette, 5, 776.

³⁾ Formodentlig er det skeet i Communicanternes Paasyn.

lægges Præsten tillast, at han bringer Menigmand ind i unyttige og pinlige Tvivl om Sakramentets Ophør, idet han fremkalder Spørgsmaal som dette, om Brød og Vin virkelig ere Sakrament længer end under selve Indvielsen? Her tales alene om det Indviedes sakramentale Charakteer i en og samme Nadverhandling, aldeles ikke om dets Charakteer, efterat denne er sluttet; og her tales kun om det Forefaldnes Betydning for menige Communicanter, ikke om en efter Luthers Mening dubiøs Sag. Dette bliver især tydeligt af den anden Skrivelse til S. W. Luther siger her¹⁾: Sane Dr. Philippus (Melanchton) recte scripsit, sacramentum nullum esse extra actionem sacramentalem; sed vos nimis præcipitanter et abrupte definitis actionem sacramentalem. Qua re efficietis, ut nullum prorsus videamini habere sacramentum. Nam si stet illa festinata præcisio actionis, sequetur, quod post prolationem verborum, quæ est potissima et principalis actio in sacramento, nullus percipiat corpus et sanguinem Christi, eo quoad desierit actio; dette volder kun uendelige Skrupler og Stridigheder. Og nu tilføier Luther de afgjørende Ord: Sic ergo definiemus tempus vel actionem sacramentalem, ut incipiat ab initio orationis dominicæ et duret, donec omnes communicaverint, calicem ebiberint, particulas comederint, populus dimissus, et ab altari dicessum sit. — — D. Philippus actionem sacramentalem definit relative ad extra, id est, contra inclusionem et circumgestionem sacramenti, non dividit eam intra se ipsam, nec definit contra se ipsam. Quare curabit, si quid reliquum fuerit sacramenti, ut id accipiant vel aliqui communicantes vel ipse sacerdos et minister,

¹⁾ de Wettes Udgave 5, 577.

non ut solus diaconus vel alius tantummodo bibat reliquum in calice; sed aliis det, qui et de corpore participati fuerint, ne videamini malo exemplo sacramentum dividere aut actionem sacramentalem irreverenter tractare. Sic sentio, sic sentit et Philippus, hoc scio.

I allerbedste Overeensstemmelse hermed vil Luther i den halvtredie Aar yngre Skrivelse til Amsdorff om en Diacon, der havde uddelt uviede Hostier, ikke indlade sig paa de subtile Spørgsmaal, der kunne reises i denne Anledning, men billiger, at de sammenblandede Hostier ere brændte, endskjøndt dette i og for sig ikke var nødvendigt, cum extra usum nihil sit sacramentum, sicut aqua extra usum non est baptismus. Der var i begge disse Tilfælde slet ikke Uvished om det Spørgsmaal, Biskop Engelstoft mener stod uafgjort for de Evangeliske; men Luther har dog ved disse Leiligheder udtalt sig saaledes ogsaa om Grændsen for det Indviedes sakramentale Charakteer, at jeg ikke forstaaer, hvorledes min lærde Modstander har kunnet drage hine Udtalelser ind i Hans Tausens Sag, eller hvorledes han mener derved at gjøre det begribeligt, at Hans Tausen kunde erklære den af Romerkirkens Præst i Pixis nedlagte Hostie for Herrens Legeme. Luther siger jo lige tværtimod, at den ikke er det længer, end den sakramentale Handling varer, og at denne ikke varer længer end til Communicanterne ere gaaede bort fra Alteret. Endnu mere paafaldende bliver Biskoppens Brug af disse Skrivelser, naar man erindrer, at Luther allerede flere Aar før han skrev dem udtrykkelig havde vedkjendt sig, at det ikke er Herrens Legeme, der gjemmes i Pyxis. Dette har han gjort, da han i Juni 1536 underskrev den Wittenbergske Concordie; thi deri hedder det med rene og klare

Ord: — nam extra usum, cum asservatur in pixide aut ostenditur in processionibus, ut sit a papistis, sentiunt non adesse corpus Christi¹⁾. Kan da Noget være klarere, end at Hans Tausen ikke havde havt nogen Støtte hos Luther eller hans Skole, hvis han havde sagt det, man lader ham sige om den katholske Nadverlære, naar man kaster «ikke» ud af Rigsraadets Erklæring?

Men Spørgsmaalet om Tausens Nadverlære er tosidigt; det er i og for sig ikke nok at finde Transsubstantiationen forkastet i hans Erklæring, da ogsaa det er omtvistet, hvorvidt han udtalte sig zwingliansk om Nadveren; — i og for sig, thi for Spørgsmaalet om den skibyske Krønikes Troværdighed er dette Sidste af mindre Vigtighed. Det er i den Henseende nok til at godtgjøre den vitterlige Forvanskning i Poul Eliesens Skildring af Scenen den 14de Juli 1533, at hævde Tausens aabne Benægtelse af den katholske Nadverlære. Da imidlertid den nuværende Controvers fra først af har reist sig fra en Bestræbelse for at rense Tausen for Zwinglianisme, og da jeg har udtalt som min Mening, at hans Ord «streife hen ad Zwingli til», skjøndt de ikke ere zwinglianske, saa paaligger det mig at stille ogsaa dette Punkt i rette Lys.

Først dette, at Ordene: «da bekjendte Mester Hans, «ikke at være det sande og værdige Guds Legeme under «Brøds og Vins Lignelse, som en christelig Præst vier og «consekrerer i Messeembedet», maae opfattes i uopløselig Forbindelse med det Følgende: «og (som) sættes efter den christelige Romerkirkes Vedtægt i Monstrants og Pixis». Det Første er ikke et Udsagn for sig, som om

¹⁾ Gieseler, Kirchengeschichte 7, 306. Jfr. om den Wittenbergske Concordie Walch XVII, 2629 ff.

Hans Tausen havde negtet ogsaa Consubstantiationen; det er vel et stærkt Udsagn, men kan efter hele Sammenhængen kun henføres til Negtelsen af Transsubstantiationen. Man betænke hele Situationen: Tausen og Eliesen staae og disputere frem og tilbage om hvad Tausen har sagt og skrevet om Sakramentet; det kan ikke komme til nogen Afgjørelse; saa bryder endelig Modstanderen overtværs med Fordring om en kategorisk Erklæring — som Ypperstepræsten, da Vidnerne modsagde hinanden: — «Er det i Messen viede «Brød og Viin, der efter den christelige Romerkirkes Skik «sættes i Monstrants og Pyxis, Herrens Legeme og Blod, «eller ere de det ikke? Ja eller Nei»? Nei svarer Tausen naturligviis, fordi han paa et saadant Spørgsmaal af denne Mund ikke kunde svare Ja uden at vedkjende sig den papistiske Transsubstantiation; og nu føres Ordene i Pennen af hans Modstandere. Thi dette maa ikke oversees, at vi ikke have Tausens egne Ord, men alene et Referat, der kommer fra Modstandernes Side. Det kan da ikke være kritisk tilstedeligt, at presse de enkelte Ord i den første Deel af Erklæringen saa stærkt, at deri sees en reent zwingliansk Nadverlære, saaledes som H. P. Resen og S. Lintrup maae have gjort. Men paa den anden Side er det dog vist, at i Forhold til den lutherske Kirkes Nadverlære, saaledes som denne paa Resens og Lintrups Tid var subtiliseret gennem det 16de Aarhundredes Stridigheder imellem Lutheranerne indbyrdes, lyde Ordene misligt nok, og at det ikke kan være utilstedeligt nu at sige, at de streife hen ad Zwingli til.

Og denne Paastand bestyrkes ved et Blik paa Tausens andre Udsagn om Nadveren baade før og efter 1533. Gennemgaaer man Tausens Svar fra 1531 til Poul Eliesen, ikke for at udpille enkelte Sætninger, der løsrevne kunne,

som alt Løsrevet, tydes og tolkes saa længe, indtil man faaer netop det Modsatte af Forfatterens Mening ud deraf, — gennemgaaer man Skriftet i dets Heelhed, da vil man finde ham som Lutheraner af venstre Side, den Side, der vender mod Zwingli, men som en afgjort Modstander af Katholikerne. Saa meget mindre kunde han sige de Ord, man nu vil lægge ham i Munden.

Tausen lærer nemlig i dette Skrift, at Christus giver os sit Legeme og Blod i Sakramentet¹⁾, og at dette alene afhænger af hans Ord, ikke af Præstens Værdighed²⁾. Han fortolker «hoc est» ikke med Zwingli og Oekolampadius som: «hoc significat», men med Luther som: «dette er». Paa den anden Side lægger han al Vægten ved Sakramentets Nydelse paa Ordet alene, endog saa stærkt, at efter hans Lære kan den, der er sikker i sin Tro, undvære Sakramentet selv, naar han blot fast troer paa den aandelige Velgjerning, han hører Ordene tilsige, medens den i Troen svage Christne tager Sakramentet som et yderligere Pant paa Forjættelsen, men derved ikke faaer mere end den, der nøies alene med Ordet³⁾. Han fremhæver endvidere meget stærkt Sakramentets Indstiftelse til Herrens Ihukommelse⁴⁾, men omtaler aldeles ikke den inderlige Forening med Herren, som derved bevirkes. Han bruger Udtrykket et Tegn, et udvortes Tegn⁵⁾, uden nærmere Forklaring. Han taler saaledes, at man maa troe han mener, at Herrens Legeme og Blod nydes aandeligen, nydes, naar det nydes med Uskyld og Tro

¹⁾ Svar til Poul Eliesen, Bl. C j recto.

²⁾ Bl. F iii j.

³⁾ Bl. E ij.

⁴⁾ Bl. E vers. — E ij; G ij.

⁵⁾ Bl. B.

til Ordet¹⁾. Dette om Sakramentets aandelige Nydelse er det jo ogsaa, der udgjør det Betegnende i hans navnkundige Skjærtorsdagsprædiken fra Aar 1539. Tausen taler overhovedet i 1531 ikke om Herrens Nærværelse i Nadveren med den afgjorte Bestemthed, som Luther allerede gjorde det 1529 i den store Katechismus; derimod stemmer hans Nadverlære meget godt med ældre Ytringer af Luther, saasom med dennes «Hauptstück des ewigen und neuen Testaments» fra Aar 1522²⁾, altsaa fra Tiden før Stridighederne med Carlstad og Zwingli. Jeg fremhæver her saa meget hellere dette lille Arbejde af Luther, som det neppe kan betvivles, at Tausen jo har havt dette samme Stykke for Øie i sit Skrift. Man maa vel troe det, naar han med Luther siger, at Tegnet kunde vi undvære, ikke Ordet, og naar han oplyser dette med den samme Lignelse som Luther bruger, at Tegnet, Sakramentet, er Segl og Brev til tryggere Forvisning om Forjættelsen. Overalt kan man om Luther selv sige, at hans ældste Opfattelse af Nadveren, før Sakramentstridighederne, streifede hen ad Zwingli til, saaledes som ogsaa Martin Bucer betegner det, naar han i en Skrivelse af 1537³⁾ beklager, at der nogensinde er skrevet imod Luther angaaende Nadveren, fordi, siger han, Luther, førend Striden begyndte, satte Alt i den aandelige Nydelse og betragtede den legemlige som underordnet⁴⁾. Med dette ældre lutherske Standpunkt er det, Tausens Lære før og efter 1533 har meest Lighed.

Men imod den katholske Nadverlære og dens danske Forsvarer Poul Eliesen udtaler Tausens anførte Skrift fra

¹⁾ Bl. E ij vers. H ij verso.

²⁾ Walch X. col. 2658; jfr. Fortalen § LXXIII, S. 131.

³⁾ Gieseler, 7, 190. Anm. 24.

1531 sig meget fjendsk. Han negter vel ikke udtrykkelig, i bestemte Ord, Herrens Nærværelse i den katholske Messe overhovedet, men han indrømmer den ikke heller, fordi han slet ikke omtaler umiddelbart dette Punkt; men da Sakramentet er stiftet og bliver til Sakrament ved Indstiftelsesordene, alene til Herrens Ihukommelse og til Bestyrkelse i Troen, saa forkaster han Messen som Offer og anerkjender ikke de stille Messer som Sakrament for Menigheden, der ikke faaer Ordet at høre; ja han haaner disse Messer paa en Maade, der maa have lydt i Katholikers Øre som en frivol Spot¹⁾. Han erklærer det, — som vi ovenfor saae, — for en uforsvarlig Misbrug af Sakramentet, at gjemme det: det skal tages og ædes Altsammen²⁾.

Jeg mener hermed at have ført et fuldstændigt Beviis for, at Tausen ikke har sagt, ikke har kunnet sige, at det er sandelig Herrens Legeme og Blod, der vies af Præsten i Messeembedet og efter den christelige Romerkirkes Vedtægt og Skikkelse sættes i Monstrants og Pyxis, — og at Aktstykket af 14 Juli 1833 heller ikke har kunnet lægge ham disse Ord i Munden uden at blive meningsløst og komme i Modsigelse med sig selv, — samt at alle de oprindelige Vidnesbyrd enstemmigen berette det Samme. Men saa er det ogsaa beviist, at Poul Eliesen i den skibyske

¹⁾ Svar til Poul Eliesen Bl. E verso.

²⁾ Bl. F ij: — thi trods ham (Lector Povel) og alle Papister tilhobe at skulle bære en Guds Tøddel frem lydende derpaa, at man skal Sakramentet sætte noget Sted bort og gjemme det, eller til nogen anden Brug bevare det, men alene tage det, æde det og drikke det Altsammen udi Herrens Døds Ihukommelse; det er os givet eneste til at æde og drikke, trods, Lector Povel, Du med Guds Ord Andet skal bevise.

Krønike har givet ikke en urigtig alene, men en usandfærdig Fremstilling af Tausens Forhold ved denne Leilighed; thi det er umuligt, at denne Mand skulde have misforstaaet det Passerede og nedskrevet det Urigtige i god Tro. Han kan kun forsvares dermed, at den skibyske Krønike mangler den sidste Overarbeidelse, og at vi ikke vide, om det har været Poul Eliesens Agt at udgive den. Det er ligesaa rimeligt, at han efter den katholske Kirkes Fald 1536 er bleven led og kjed af al Strid, som det jævnligt gaaer den altfor høit spændte Lidenskab. Maaskee har han tabt al Lyst til at see paa sin Krønike, som mindede ham om Stridens pinefulde Spænding og Nederlagets Sorg. Krøniken er da bleven liggende blandt hans Papirer, Døden har overrasket ham, en Fremmed har faaet den i sin Haand, — en anden Fremmed gjemt den i Kirkemuren; det fik derved Udseende af, at Forfatteren har villet sikkre den en Fremtid, for at en fjern Efterslægt skulde troe hans Ord bedre end hans Samtidige. Alt dette er Muligheder, der vel ikke kunne gjøre den skibyske Krønikes Fortælling om Hans Tausens Forhold den 14 Juli 1533 sandfærdig, men som Historien ikke tør oversee i sin Dom over Forfatterens sædelige Værd¹⁾. Men unegtelig vilde Poul Eliesen staae i et bedre Lys, dersom enten Krøniken aldrig var kommen i vore Hænder, eller dersom det ikke var bleven

¹⁾ I en Følelse af Uvillie over Krønikens Lidenskabelighed har jeg i disse Studiers første Afdeling (Hist. Tidsskr. 3 R. 1, 53) sagt: »Men nu nedlagdes Krønikens uretfærdige Paastande under lukt Laag i en Lage af galdebittert Fjendskab for at holde sig desto bedre til en lettroende Efterslægt; og længere nede: »han bagtalte underhaanden for Efterslægten dem, hvem Svøben var given til at drive Kræmmere og Vexlere ud af Guds Huus i Danmark». Disse Ord tager jeg tilbage, fordi de indeholde en Beskyldning om en mig ikke bekjendt ond Hensigt hos Poul Eliesen selv.

beviist, at den er forfattet af Hans Tausens personlige Modstander.

Tredie Afdeling.

De frafaldne Karmeliterbrødre.

Biskop Engelstoft søger ogsaa¹⁾ at svække Styrken af det Beviis for Krønikens mislige Omgang med Sandheden, jeg har hentet derfra, at den giver Karmeliterbrødrenes Frafald i 1527 og følgende Aar Skyld for den Bebreidelse, der fra katholsk Side reistes mod Poul Eliesen som den, der formeentlig hældede til deres ugudelige Meninger, medens det dog er beviisligt af hans egne Ord i et Brev af 3die November 1524, at det var længe før deres Frafald, han var i Ry for Lutheranisme²⁾. Hans Ord i Krøniken ere disse: «Horum nebulonum causa apud multos male audiebat dictus Frater Paulus Helie, quod crederetur esse astipulator impiissimæ illorum sententiæ, eo quod illius calculo olim, cum nihil hujusmodi de ipsis suspicari poterat, probati sunt atque commendati³⁾.» Mit Beviis støtter sig saaledes til to sikre, men hinanden modsigende Udsagn af Paul Eliesen selv og til det ikke mindre Visse, at han inden Karmeliternes Frafald vitterlig havde ikke alene brudt med sin første Tilbøielighed for den lutherske Bevægelse, men var optraadt som dens ivrige Bekæmper. De Bemærkninger, min lærde Modstander fremfører herimod, hente deres hele Styrke fra en Beviismethode, der ikke til Baade for virkelig Erkjendelse af Sandheden er bleven meget almindelig, og af Kritikere i vore Dage er

¹⁾ Ovenfor S 61—66.

²⁾ Hist. Tidsskr. 3 R. I, 48.

³⁾ S. Rer. D. II, 568.

anvendt til at omstøde al Fortidens Overlevering; den bestaaer i at henstille ved Siden af og imod det Givne en Combination af Formodninger, som uden fast Udgangspunkt, og uden at noget enkelt Led af Kjæden i sig selv er sikkert, dog i sin Sammenhæng skal være stærk nok til at bære sig selv og træde i det Givnes Sted.

Beviisførelsen begynder med at skyde Poul Eliesens anførte Udsagn tilside med den Bemærkning, at han i dette ikke siger, at Karmeliternes Frafald var den første og eneste Grund til den Mistanke, hvori han kom. Fra dette Udgangspunkt samles saa hvad der antages at kunne støtte den Mening, at Mistanken var tilstede baade efterat Brevet af 1524 godtgjorde dens Tilværelse, inden Karmeliterne apostaserede, og efter 1527, da de begyndte at falde fra, saa at — thi denne Slutning maa nødvendig underforstaaes — det kan gjerne være, at dette Frafald virkelig har fremkaldt Mistanke hos Katholiker mod den skibyske Krønikes Forfatter.

Læseren vil altsaa see, at for at vinde dette Resultat gaaer Beviset ud ikke fra det, Poul Eliesen har sagt, men fra det, han ikke har sagt, men som han forudsættes at have havt in mente, skjøndt der i den skibyske Krønike selv ikke foreligger nogen Grund til at antage, at han har havt en Bagtanke med det, han virkelig har sagt. Dette Sidste skydes ligefrem tilside; og paa denne Formodning, der skal træde i det Givnes Sted, sættes saa andre Formodninger, uden at der dog i dem alle tilsammen findes et eneste fast og sikkert Punkt.

Der henvises til Poul Eliesens danske Bearbejdelse af Luthers «Betbüchlein», hvilket skal bevise, at han fingererede med Lutherdom endnu 1526; men Biskop Engelstoft synes ikke at have betænkt, at skal denne Bog

have bragt hans Client i Mistanke hos danske Katholiker, saa er den jo netop et Beviis mere paa Rigtigheden af min Paastand, at Beskyldningen fra katholsk Side er ældre end Karmeliternes Frafald, altsaa ikke en Følge af dette, som Krøniken siger. Der foreligger iøvrigt Intet om, at dette Arbeide, der slet intet specifisk Luthersk indeholder, men derimod Et og Andet specifisk Katholsk, har voldt Anstød hos danske Katholiker; og Poul Eliesen kan heller ikke have ventet dette, siden han har tilegnet en af de katholsksindede Rigsraader Skriftet¹⁾. Han har jo ogsaa i sit Forord talt saa haardt imod Luther — «den Djævel», at han vel kunde troe sig sikker imod nu at stigmatiseres som hans Tilhænger. Dette Arbeide kan altsaa kun derved benyttes i Beviisførelsen for Biskop Engelstofts Mening, at det antages, at Katholiker dog muligen have taget Anstød af det, og at det saa gjerne kan være, at de ogsaa efter 1524 have mistænkt P. El. som en hemmelig Lutheraner: det antages, det er muligt, det kan dog gjerne være — dette er Slutningskjædens første Led, der hages fast i den første Antagelse, at den skibyske Krønikes Forfatter har meent Andet og Mere end hvad han ligefrem har sagt.

¹⁾ At Oluf Nielsen Rosenkrands hørte til det katholske Parti blandt Rigsraadets verdslige Medlemmer, er utvivlsomt; derfor finde vi ham blandt Hans Tausens Dommere den 14 Juli 1533; og uden han havde været sikker og paalidelig i denne Henseende, havde det seirende Fleertal i Rigsraadet visselig ikke sat ham til Hertug Hans' Hovmester paa Nyborg. Poul Eliesen siger jo ogsaa i Bedebogens Forord, at han er forklaget hos Hr. Oluf Nielsen for tidligere at have prædikeret luthersk. Jeg kan ikke vide hvad der har bevæget Poul Eliesens Biograf (Nyt Hist. Tidsskr. 2, 128) til at kalde ham i 1526 en protestantisksindet Adelsmand, ligesom jeg heller ikke veed rettere, end at Tyge Krabbe, der sammesteds S. 146 kaldes den protestantisksindede Marsk, dengang var en god Tilhænger af det katholske Parti.

Det næste Led er ikke stærkere: Poul Eliesens hyppigt udtalte Klager over meget Forkasteligt paa katholsk Side kan have bragt ham i Mistanke for at helde til de Evangeliskes Meninger. Maaskee — thi hvo kan vide hvad der er gaaet om i et eller andet katholsk Hoved? — og dog neppe engang maaskee, da jo i den Tid, og meget tidligere endnu, Intet var Almindeligere end høie Klager over Kirkens og dens Personers Udartelse. Det er let at sanke tolv Kurve fulde af saadanne Klager fra gode Katholikers Skrifter, ligefra Dante til den germaniske Nations hundrede gravamina. De danske Prælater vare visselig ikke alle blinde for Kirkens Brøst; og de maae have anseet P. E.'s Katholicisme for paalidelig, trods hans skarpe Dadel ikke alene af Kirkens Misbrug, men af deres eget Forhold, siden de brugte ham som Ordfører mod Prædikanterne. At Nogen, uagtet han nu førte Ordet saa skarpt imod disse, som det var ham muligt, dog skulde have gjort sig skyldig i en saa plump Begrebsforvexling, som det vilde være, at antage hine af Alle kjendte og vistnok af alle nogenlunde fornuftige Katholiker samtykte Klager for Tegn paa Tilbøielighed for de Evangeliskes saa heftigt bekæmpede Stræben efter at vende op og ned paa Alt i den gamle Kirke, det kan i det Høieste formodes som muligt, men det kan ikke paavises som virkeligt i Alt hvad der hidtil er bekjendt om vor Reformationshistorie og Reformationsliteratur. Biskop Engelstoft, der kjender denne bedre end jeg og — jeg betænker mig ikke paa at sige det — bedre end nogen anden Nulevende, skulde ikke have ladet det blive ved Vink og Antydninger, havde han havt bestemte Udsagn at paavise.

Endelig skal Mistanken imod P. E. være kommen til orde under Forhandlingerne ved Herredagen 1530; thi da,

siger min Modstander, havde han den Ubehagelighed, at de evangeliske Prædikanter i deres Tilsvar paa Prælaternes 27 Klageposter beraabte sig paa ham i Læren om den retfærdiggjørende Tro; og Forfatteren af den latinske Confutation tog ham kun halvt i Forsvar, ligesom han ogsaa fremhævede, at han var Prædikanternes Lærer, hvem de ikke burde haane som Evangeliets Apostat, om han endog som andre hæderlige Mænd før ham havde skiftet Mening om Lutherdommen. — Dette er Hovedpunktet i min Modstanders Bevisførelse; men det er svært at indsee, hvorledes den Omstændighed, at Prædikanterne skyde ham fra sig og udskjelde ham for Evangeliets Apostat, skulde kunne henstille ham som en *«astipulator impiissimæ illorum sententiæ»*; og deres paafølgende Ord: *«Vi vide det saa vel som Lector Povel, at en død Mening eller menneskelig egen Tanke gjælder plat Intet for Gud»*, indeholder jo slet ikke en Paaberaabelse af Samstemning i Henseende til den specifik lutherske Lære om den retfærdiggjørende Tro; thi at et Mundsveir ikke er sand Tro, derom ere alle Parter enige, og Andet sige de anførte Ord ikke; den latinske Confutation hævder ogsaa Poul Eliesens Katholicisme ikke halvt, men heelt, om og i negativ Form, da den bestemt afviser enhver Mistanke om, at han muligen delte Prædikanternes Vranglære om Troen; og at den bebrejder disse Utaknemmelighed imod deres gamle Lærer, der forlængst havde vendt sig bort fra deres Partimening, om han med saa mange andre brave Mænd i Begyndelsen syntes at ynde det Lutherske, siger ikke Andet, end hvad Alle i Danmark længe havde vidst: at Poul Eliesen engang havde været de nu frafaldne Karmeliteres Lærer, og at han i Reformbevægelsens Begyndelse, længe før disses Overgang, da Talen endnu fornemlig var om aabenbare Mis-

brug, hældede til Luthers Mening, som han dog nu havde brudt med.

Jeg veed ikke, om min ærede Modstander nu opfatter de her behandlede Steder af de Evangeliskes Svar og den katholske Confutation anderledes end han tidligere har udtalt, men kan dog ikke see rettere, end at han i sin Biografi af Poul Eliesen¹⁾ ingenlunde er sikker i at tillægge dem den Betydning, han nu gør gjældende imod mig. Ogsaa forekommer det mig, at det Udtog, han nu meddeler af disse Steder, er ved sin sammentrængte Form kommet til at give begge Parter Ord en anden Tone og Farve, end de have i Aktstykkerne selv. For at sætte Læseren istand til at dømme uden at henvise ham til Bøger, der maaskee ikke ere ved Haanden, lader jeg med Benyttelse af Forraadet i min Modstanders eget rige Rustkammer de vedkommende Steder aftrykke nedenfor²⁾.

¹⁾ Nyt Hist. Tidsskrift, 2, 454.

²⁾ C. T. Engelstoft, de confutatione latina cet. i Københavns Universitets Indbydelsesskrift til Reformationensfest og Rectorskifte 1847, p. 51. I Prædikanternes responsio til Prælaternes Anklage hedder det: «Non solum ergo Lector Paulus, Christi evangelii apostata, sed nos quoque scimus, opiniones atque humanas cogitationes, quæ vitam in nobis per fidem non habent, non valere apud deum, nedum justificare nos»: og i den danske Text sammesteds p. 52, Anm.: «Ia wij widett oc saa well som lector Powild, at en død mening eller menniskelig eghen tancke gelder plat inthet for gwd, hvad sighen at gøre noghen retferdig.»

Forfatteren af den latinske Confutation mener nu at kunne paavise tre «mendacia» i de Evangeliskes her anførte Ord. Det til disse svarende Sted i Confutationen lyder heelt anf. St. p. 58 saaledes: «Iam vero quo in transcursu paucis attingam flosculum istum vestri Evangelii, id est convitium, quo hic vestrum præceptorem lectorem Paulum ingratissimi discipuli obiter aspergitis, evangelii Christi apostatam eum appellantes, haud satis intelligo, quid sibi velit ista criminatio; non enim mihi persvadere possum ita eum deseruisse aliquando Christi evangelium, ut olim ini-

Resultatet kan da ikke blive noget andet, end at de af Biskop Engelstoft paapegede Spor og Antydninger ere altfor svage til at godtgjøre hvad de skulle, nemlig at Katholikerne have beskyldt Poul Eliesen for Lutherdom efterat og fordi hans forhenværende Clienter havde sluttet sig til det evangeliske Parti, uagtet han nu var deres aabenbare og afgjorte Modstander. Ja kjendte vi ikke Poul Eliesen uden af den skibyske Krønike, kunde hine Antydninger vel benyttes i en Commentar over dens Udsagn om Grunden til Mistanken; men aldrig kunne de lægge Bro over den Kløft, der nu adskiller hans Ord i Krøniken fra hans Ord i Brevet af 1524. Utilstrækkelige og tvivlsomme Vink, der ikke umiddelbart give nogen Op-

quissimi desertores illi Porphyrius, Iulianus et nescio qui alii, nisi forte quod vestrae factionis negotio (quod sub sanctissimi evangelii nomine, cum nihil sit minus, dolose molimini) ab initio nonnihil favere visus est, quando res a carpendis tantum abusibus coepta fuit. At ubi ab indulgentiarum abusibus (unde coepta est omnis tragoedia) ad ipsas indulgentias tollendas, a sacerdotum abusibus ad exterminandum ipsum sacerdotium, a sacramentorum abusibus ad ipsa sacramenta evertenda, breviter ad ipsum Christi nomen ex orbe delendum res coepit progredi, retrocessit. Verum ea in re si erravit, honestus admodum error est, quippe in quo multorum magno et excellenti ingenio virorum, qui eodem animo fuere, non careat exemplo. Honestus autem error est, inquit Fabius, magnos duces sequentibus. Sed quorsum ejus ago patronum, qui nullius patrocinio eget? Ætatem habet, ipse pro se loquatur. Illud autem certo scio, doctiorem illum esse, quam ut consentiat in tria ista mendacia, quæ hoc loco vobiscum ei communia facitis. Nam primo nulla fides est opinio et cogitatio, non enim actus est, sed habitus Deinde ut actus sit, haud tamen cogitatio et opinio humana dici potest. At juxta doctrinam apostolicam dei donum est et ab eodem (?) inter divina charismata connumeratur, omni humana persvasione multis partibus firmior atque constantior. Postremo quod falso fidei tribuitis, quod charitati est proprium, nempe actus nostros per solam fidem spiritualem in se vitam habere.

lysning om Spørgsmaalet, men først skulle udtydes, og som kunne udtydes ganske forskjelligt, give ikke engang et Sandsynlighedsbeviis imod den Opfattelse, der gaaer ud fra noget Givet og Sikkert. Slige Vink maa dog indeholde noget Positivt, dersom de skulle kunne begrunde endog blot en reent negativ Indsigelse imod et saadant Beviis. Slutninger og Formodninger, uddragne af slige ikke faststaaende Vink og Antydninger, berettiger ikke til et bestemt Nei; de kunne ikke opretholde min Modstanders negative Paastand, at det ikke er en given Sag, at Poul Eliesen var fri for Mistanke, Beskyldning og Bebreidelse, efterat han 1524 havde afviist det første Angreb og endog 1526 begyndt at bekæmpe Lutheranerne. Disse Vink og Antydninger, og de Slutninger, der skulle uddrages af dem, føre ikke til noget bestemt Resultat, hverken et negativt eller et positivt; de føre ikke et Skridt videre end til et non liqvet. Selv om man tillagde dem al den Betydning, Biskoppen, — saavidt jeg indseer: med Urette, — tillægger dem, bragte de kun Vægtens Tunge til at staae lige, men fik den ikke til at hælde over imod hans Side. Det Allersøieste, han selv kunde udlede af dem, blev dette, at Krønikens Udsagn dog i det mindste er halv sandt; thi den Usandhed blev jo dog tilbage, at intet Andet faaer Skyld for Anklagen fra katholsk Side, end Karmeliternes Frafald. Vil man fuldstændigt rense Poul Eliesen i denne Sag, maa man bevise positivt, først at hines Frafald virkelig har bragt ham i Vanrygte, dernæst at det alene har gjort det, da tidligere ingen saadan Mistanke var opkommen imod ham. Men Intet af Alt dette er beviist, og det Sidste kan ikke bevises, saalænge vi have Brevet til Kanniken Peder Iversen af 3die November 1524.

Biskop Engelstofts Ret til at slutte med den Paastand, at der er intet Usandt i den skibyske Krønikes Bemærkning om Virkningen af Karmeliternes Frafald for Poul Eliesen, kan derfor ikke anerkjendes, med mindre han omstøder sit eget Værk: Beviset for, at den skibyske Krønike er forfattet af Poul Eliesen. Men dette Værk er altfor godt udført til at han kan omstøde det.

Tillæg.

*Om Forholdet imellem Hvitfeldts og Niels Krags Kong
Christian den Tredies Historier.*

I.

Hvorledes skulle disse to Værker kritisk benyttes ved Siden af hinanden? Ere deres Beretninger om de Tider og Begivenheder, der udgjøre begge Værkers Indhold, eet og samme Vidnesbyrd, eller have vi to uafhængige Vidner om det Samme for os?

Disse Spørgsmaal lade sig ikke besvare nogenlunde tilfredsstillende uden ved en nøiagtig Sammenstilling af Begges Beretninger og Eftersporing af deres Kilder, saavidt den nu er mulig.

Hvitfeldts «En kaart Historiske Beskriffuelse, Paa hues «merckeligt, som sig Aarlige vnder Kong Christian den «Tredie, Danmarckis, Norgis, Vendis oc Gottis Konning etc. «haffuer tildragit» er den første i Rækken af hans danske Krøniker og udkom 1595. Tilegnelsen til den udvalgte

Biskop Engelstof's Ret til at slutte med den Paastand, at der er intet Usandt i den skibyske Krønikes Bemærkning om Virkningen af Karmeliternes Frafald for Poul Eliesen, kan derfor ikke anerkjendes, med mindre han omstøder sit eget Værk: Beviset for, at den skibyske Krønike er forfattet af Poul Eliesen. Men dette Værk er altfor godt udført til at han kan omstøde det.

Tillæg.

Om Forholdet imellem Hvitfeldts og Niels Krags Kong Christian den Tredies Historier.

I.

Hvorledes skulle disse to Værker kritisk benyttes ved Siden af hinanden? Ere deres Beretninger om de Tider og Begivenheder, der udgjøre begge Værkers Indhold, eet og samme Vidnesbyrd, eller have vi to uafhængige Vidner om det Samme for os?

Disse Spørgsmaal lade sig ikke besvare nogenlunde tilfredsstillende uden ved en nøiagtig Sammenstilling af Begges Beretninger og Eftersporing af deres Kilder, saavidt den nu er mulig.

Hvitfeldts «En kaart Historiske Beskriffuelse, Paa hues «merckeligt, som sig Aarlige vnder Kong Christian den «Tredie, Danmarckis, Norgis, Vendis oc Gottis Konning etc. «haffuer tildragit» er den første i Rækken af hans danske Krøniker og udkom 1595. Tilegnelsen til den udvalgte

Konge Christian den Fjerde er dateret Kjøbenhavn den 8de October 1595.

Niels Krag blev ved Regjeringsraadets Reskript af 31de Juli 1594 Historiograf og havde ved sin Død den 14de Mai 1602 kun de sytten Aar af Historien efter Kong Frederik den Førstes Død, 1533—1550, færdige¹⁾. Krag's Værk er altsaa yngre end Hvitfelds. Hvitfeld kan ikke have benyttet Krag; men denne kan have benyttet Hvitfeld; Spørgsmaalet er ikke om Hvitfelds, men om Krag's Selvstændighed. Undersøgelsen maa altsaa lægge Krag til Grund for at udfinde, om han har Sit fra Hvitfeld. Men det er ikke Alt i Krag's Værk, der her skal sammenstilles med Hvitfelds; thi det er ogsaa uden nærmere Paavisning strax indlysende, at *Alt hvad der hos Krag følger efter Slutningen af Grevens Feide*, det er fra Begyndelsen af Krag's 4de Bog, er, *uafhængigt* af Hvitfeld, udarbejdet efter tildeels andre og fuldstændigere Kilder, end denne har benyttet. Dette er det uforment at bevise, da Gram i sin Fortale allerede har paavist Forskjellen mellem begge Forfattere og Krag's store Fortrin i dette Parti af de to Værker²⁾.

Men Gram har ikke gjort Læseren opmærksom paa, at netop det Samme gjælder om Begyndelsen af Krag's Værk, Fortællingen om Begivenhederne efter Frederik den Førstes Død indtil Slutningen af den Kjøbenhavnske Herredag i Sommeren 1533. De første 20 Sider hos Krag omtale jo vel selvfølgelig Meget, som ogsaa læses hos Hvitfeld, men ere dog baade i Indhold og Form ganske uafhængige af dennes Fremstilling, øst for en stor Deel af egne Kilder.

¹⁾ Joh. Grammii præf. in Nic. Cragii annales Christ. III, p. 10.

²⁾ Præfatio in annales Cragii p. 43.

Hvad Formen angaaer, da følge Begivenhederne hos Krag i denne Orden:

1. Truid Ulfstand, Claus Bilde og Johan Friis sendes efter Kong Frederik den Førstes Død fra Gottorp til Rigsraadet i Kjøbenhavn, p. 1—2.
2. Rigsraadet vil blande sig i Hertugdømmernes Anliggender. Landdag i Kiel; p. 2—3.
3. Herredagen i Kjøbenhavn ved Midsommerstid 1533, nemlig:
 - a) Religionssagen; Biskopperne trænge paa; de verdslige Rigsraader give efter; Mogens Gjø's Modsigelse; p. 4—6.
 - b) Forhandlinger om Kongevalget; p. 6—10.
 - c) Foreningen imellem Rigsraaderne, «Enighedsbrevet» af 13de Juli 1533; p. 10.
 - d) Kjøbenhavns og Malmø Magistrater love, efter Opfordring, at holde fast ved Rigsraadet; S. 10—11.
 - e) Wulf Pogwisch' og Melchior Rantzaus Audients hos Rigsraadet, med dettes Svar; p. 11—12.
 - f) Wullenwevers Audients og Tale. Rigsraadets Forlegenhed og Svar; p. 12—14.
 - g) Wullenwevers Vrede; hans Aftaler med Jørgen Kok og Ambrosius Bogbinder; p. 14—16.
 - h) Regeringsforanstaltninger; Hertug Hans paa Nyborg; Lehnene fordeles; Skat; S. 16—17.
 - i) Mogens Gjø og Erik Banner drage bort; p. 17.
 - k) Tausens Proces og Forsoning med Biskop Rønnow; p. 17—20.

Hos Hvitfeld derimod mangle Krag, Nr. 1 og 2; Beretningen om Herredagen i Kjøbenhavn gives i følgende Orden:

1. W. Pogwisch og M. Rantzau forebringe Hertug Christians Hverv for Rigsraadet; Blad A j og verso.

2. Navnefortegnelse over Rigsraadets Medlemmer; samme-
steds.
3. Religionssagen kortelig; Bl. A ij.
4. Uddrag af den første Reces fra denne Herredag, Re-
cessen af Torsdag efter V. Frue Dag visit. (3die Juli)
1533; Bl. A ij vers. — A iij vers.
5. Kongevalgssagen; Bl. A iij.
6. Det bestemmes, at sende i Forening Gesandter fra
Kongeriget og Hertugdømmerne til det burgundiske
Hof i Nederlandene; Bl. A iij vers.
- Krag's Nr. 3 c omtales ikke af Hvitfeld.
7. Københavns og Malmøs Løfter; Bl. B.
8. Mogens Gjøs og Erik Banner drage bort; Bl. B.
9. Bisperne imod Hans Tausen, med en Episode om
K. Frederiks reformatoriske Bestræbelser. Bl. B verso.
10. Retssagen imod H. Tausen; Bl. B ij verso ff.
11. Hertug Hans paa Nyborg; Bl. B iij.
12. Tausen forligt med Rønnow; Bl. B iij verso — C vers.
13. Lybekkernes Krigstog mod Hollænderne; Marcus Meyer;
de borgerlige Uroligheder i Lybek; Lybekkernes For-
dringer til K. Frederik; det ufuldbragte Udkast til
Traktaten af 2den Mai; Lybekkernes Strid med Kong
Gustav Vasa af Sverrig og Rænker imod ham; Bl.
C ij — C iij verso.
14. Wullenwever for Rigsraadet; hans Aftaler med Jørgen
Kok og Ambrosius Bogbinder; Bl. C ij vers. — D
verso. —

Ligesaa forskjelligt som Følgeordenen er ogsaa Ind-
holdet af Hvitfeldts og Krag's Fremstillinger af den kjøben-
havnske Herredag, saavidt det kan være det, naar To
fremstille de samme Hovedbegivenheder. Der har her
været en kjendelig Forskjel i deres Kilder.

1. Krag har p. 2 benyttet den Skrivelse fra Rigsraadet til Stænderne i Slesvig og Holsten om Landdagen i Kiel, som nu er trykt i Ny Danske Magazin 2det B. S. 217—218;

Hvitfeld kjender ikke dette Aktstykke.

2. Krag har p. 3 havt den slesvigske Biskops Breve, trykte i N. D. Mag. 2, 220—221;

Hvitfeld derimod ikke.

3. Krag har ligeledes havt Rigsraadets Resolutioner i Religionssagen, N. D. Mag. 2, 210 ff;

Hvitfeld ikke.

4. Rigsraadets Resolutioner i Kongevalgssagen, trykte i N. D. Mag. 2, 210, kjender Krag, p. 10; dem synes ogsaa Hvitfeld at have kjendt, Bl. A iij vers.

5. Enighedsbrevet af 13de Juli 1533 har Krag benyttet p. 10; men hos Hvitfeld findes Intet derom.

6. Tausens Proces og Dom have begge kjendt, men af forskjellige Beretninger.

Derimod synes det tvivlsomt, hvorvidt Krag har kjendt den første Reces, den af 3die Juli, af hvilken Hvitfeld meddeler et udførligt Udtog, af selve Aktstykket eller af Andres Beretninger om den. Det Samme gjælder om Mogens Gjøs Forpligtelsesbrev for Tausen. Krag omtaler det saa flygtigt p. 20, at han gjerne kan have sin Kundskab af Trediemands Fortælling, medens Hvitfeld Bl. C ij ff meddeler fuldstændigt baade Tausens og Mogens Gjøs Forpligtelser til J. Rønnow.

Af de Materialier til denne Hverredags Historie, vi nu besidde, synes hverken Krag eller Hvitfeld at have kjendt det mærkelige Udkast til Foredrag for Rigsraadet, Propositionerne, som nu er trykt i N. D. Mag. 2, 199 ff; thi de maatte da have vidst, at Paaskuddet om

Norge ikke var den endelige Udvei, man tilsidst faldt paa for at drive Kongevalgets Opsættelse igjennem, men den oprindelige Indstilling. Og havde Krag kjendt de holstenske Sendemænds Foredrag samt Rigsraadets Svar, N. D. Mag. 2, 246 ff, hvilke Hvitfeld heller ikke kan have kjendt, maatte det have været ham indlysende, at om Rigsraadet tilsidst bestemte sig til i Forening med Slesvig-Holstenerne at slutte sig til Nederlandene og lade Forbundet med Lybek fare, saa har det dog først søgt at undvige denne slesvig-holstenske Politik, ja at der i Rigsraadets første Svar slet ikke tales om dette nederlandske Forbund. Det seer ud, som om Krag har havt for sig en privat Beretning, der kortelig sammenfattede Resultatet af Forhandlingerne om dette Punkt. —

Overhovedet er der vel ikke holdt nogen Protokol i Rigsraadet, men enkelte Medlemmer af Raadet have til eget Brug gjort Optegnelser og samlet Akter og Papirer. De i Ny Danske Mag. anf. St. opbevarede Aktstykker til denne Herredags Historie pege umiskjendelig til den da saa mægtige Bilde-Slægt; og naar man seer deres særlige Hensyn til Aarhus Stift, ledes man til at tænke paa Biskop Ove Bilde, hvis Papirer maa være komne til Broderen Eske Bilde og med dennes til de nuværende Samlinger¹⁾. Det er dog umiskjendeligt, at Meget af det, vi paa forskjellige Steder finde om disse Aar, hidrører fra «Eske-Bilde-Breve». Saaledes bliver det forklarligt, at Krag kan have havt til Afbenyttelse Andres Samlinger og Optegnelser, hvori nogle, men ikke alle de Stykker fandtes som i Bilde-Samlingen; navnlig gjælder dette om Propositionen, som maaskee Ove Bilde har optegnet for sig selv til Veiledning ved eget Foredrag.

¹⁾ Jfr. Gram i N. D. M. 3, 23—24. 29 om Eske Bildes Breve.

Flere Ting, som Hvitfeld ikke berører, omtales af Krag, og omvendt. Krag alene taler om Udførselsforbud, om nye Skattepaalæg, p. 16—17, om Marcus Mejers Planer med K. Henrik den Ottende om Danmarks Krone, p. 22; médens Hvitfeld alene beretter Rygtet om, at Hert. Hans virkelig var valgt til Konge og om Kong Christians Skrift desangaaende. Iøvrigt er det nu neppe muligt at sige, om Hvitfeld og Krag have i dette Parti brugt nogen fælleds Kilde; thi vel fortælle de Adskilligt, der efter Sagens Natur er det Samme hos Begge; men ved Krag's rhetoriske latinske, Hvitfelds jævne danske Fremstilling, kan det ikke skjønnes, om en og samme Kilde nogensteds ligger bag dem begge. Endog det, at i Debatten om Kongevalget, Krag p. 7 ff, Hvitfeld Bl. A iiij, have de Begge den samme Indvending, at Hertug Hans er født efter Faderens Thronbestigelse, og det samme Svar, at dette ikke kunde skade den ældre Broder i et Valgrige, — endog dette viser ikke sikkert hen til en og samme Optegnelse; thi indbyrdes uafhængige Beretninger af Deeltagere i Herredagens Forhandlinger kunne jo meget vel have opbevaret denne vistnok Mange paafaldende Argumentation.

II.

Men fra Slutningen af Herredagen 1533 nærme Krag's og Hvitfelds Fremstillinger sig mere og mere til hinanden. Vi ville paavise dette i det Enkelte.

Hvad Krag har p. 20 om Forfølgelser imod de Evangeliske efter Herredagen har Hvitfeld Bl. B iiij, dog kjendeligt uafhængigt af hinanden.

Hvad Krag har p. 21 om Mogens Gjø's Forsøg paa

Konge Christian den Fjerde er dateret Kjøbenhavn den 8de October 1595.

Niels Krag blev ved Regjeringsraadets Reskript af 31de Juli 1594 Historiograf og havde ved sin Død den 14de Mai 1602 kun de sytten Aar af Historien efter Kong Frederik den Førstes Død, 1533—1550, færdige¹⁾. Krag's Værk er altsaa yngre end Hvitfelds. Hvitfeld kan ikke have benyttet Krag; men denne kan have benyttet Hvitfeld; Spørgsmaalet er ikke om Hvitfelds, men om Krag's Selvstændighed. Undersøgelsen maa altsaa lægge Krag til Grund for at udfinde, om han har Sit fra Hvitfeld. Men det er ikke Alt i Krag's Værk, der her skal sammenstilles med Hvitfelds; thi det er ogsaa uden nærmere Paavisning strax indlysende, at *Alt hvad der hos Krag følger efter Slutningen af Grevens Feide*, det er fra Begyndelsen af Krag's 4de Bog, er, *uafhængigt* af Hvitfeld, udarbejdet efter tildeels andre og fuldstændigere Kilder, end denne har benyttet. Dette er det uforment at bevise, da Gram i sin Fortale allerede har paavist Forskjellen mellem begge Forfattere og Krag's store Fortrin i dette Parti af de to Værker²⁾.

Men Gram har ikke gjort Læseren opmærksom paa, at netop det Samme gjælder om Begyndelsen af Krag's Værk, Fortællingen om Begivenhederne efter Frederik den Førstes Død indtil Slutningen af den Kjøbenhavnske Herredag i Sommeren 1533. De første 20 Sider hos Krag omtale jo vel selvfølgelig Meget, som ogsaa læses hos Hvitfeld, men ere dog baade i Indhold og Form ganske uafhængige af dennes Fremstilling, øst for en stor Deel af egne Kilder.

¹⁾ Joh. Grammii præf. in Nic. Cragii annales Christ. III, p. 10.

²⁾ Præfatio in annales Cragii p. 43.

Norge ikke var den endelige Udvei, man tilsidst faldt paa for at drive Kongevalgets Opsættelse igjennem, men den oprindelige Indstilling. Og havde Krag kjendt de holstenske Sendemænds Foredrag samt Rigsraadets Svar, N. D. Mag. 2, 246 ff, hvilke Hvitfeld heller ikke kan have kjendt, maatte det have været ham indlysende, at om Rigsraadet tilsidst bestemte sig til i Forening med Slesvig-Holstenerne at slutte sig til Nederlandene og lade Forbundet med Lybek fare, saa har det dog først søgt at undvige denne slesvig-holstenske Politik, ja at der i Rigsraadets første Svar slet ikke tales om dette nederlandske Forbund. Det seer ud, som om Krag har havt for sig en privat Beretning, der kortelig sammenfattede Resultatet af Forhandlingerne om dette Punkt. —

Overhovedet er der vel ikke holdt nogen Protokol i Rigsraadet, men enkelte Medlemmer af Raadet have til eget Brug gjort Optegnelser og samlet Akter og Papirer. De i Ny Danske Mag. anf. St. opbevarede Aktstykker til denne Herredags Historie pege umiskjendelig til den da saa mægtige Bilde-Slægt; og naar man seer deres særlige Hensyn til Aarhus Stift, ledes man til at tænke paa Biskop Ove Bilde, hvis Papirer maa være komne til Broderen Eske Bilde og med dennes til de nuværende Samlinger¹⁾. Det er dog umiskjendeligt, at Meget af det, vi paa forskjellige Steder finde om disse Aar, hidrører fra «Eske-Bilde-Breve». Saaledes bliver det forklarligt, at Krag kan have havt til Afbenyttelse Andres Samlinger og Optegnelser, hvori nogle, men ikke alle de Stykker fandtes som i Bilde-Samlingen; navnlig gjælder dette om Propositionen, som maaskee Ove Bilde har optegnet for sig selv til Veiledning ved eget Foredrag.

¹⁾ Jfr. Gram i N. D. M. 3, 23—24. 29 om Eske Bildes Breve.

Flere Ting, som Hvitfeld ikke berører, omtales af Krag, og omvendt. Krag alene taler om Udførselsforbud, om nye Skattepaalæg, p. 16—17, om Marcus Mejers Planer med K. Henrik den Ottende om Danmarks Krone, p. 22; médens Hvitfeld alene beretter Rygtet om, at Hert. Hans virkelig var valgt til Konge og om Kong Christians Skrift desangaaende. Iøvrigt er det nu neppe muligt at sige, om Hvitfeld og Krag have i dette Parti brugt nogen fælleds Kilde; thi vel fortælle de Adskilligt, der efter Sagens Natur er det Samme hos Begge; men ved Krag's rhetoriske latinske, Hvitfelds jævne danske Fremstilling, kan det ikke skjønnes, om en og samme Kilde nogensteds ligger bag dem begge. Endog det, at i Debatten om Kongevalget, Krag p. 7 ff, Hvitfeld Bl. A iiij, have de Begge den samme Indvending, at Hertug Hans er født efter Faderens Thronbestigelse, og det samme Svar, at dette ikke kunde skade den ældre Broder i et Valgrige, — endog dette viser ikke sikkert hen til en og samme Optegnelse; thi indbyrdes uafhængige Beretninger af Deeltagere i Herredagens Forhandlinger kunne jo meget vel have opbevaret denne vistnok Mange paafaldende Argumentation.

II.

Men fra Slutningen af Herredagen 1533 nærme Krag's og Hvitfelds Fremstillinger sig mere og mere til hinanden. Vi ville paavise dette i det Enkelte.

Hvad Krag har p. 20 om Forfølgelser imod de Evangeliske efter Herredagen har Hvitfeld Bl. B iiij, dog kjendeligt uafhængigt af hinanden.

Hvad Krag har p. 21 om Mogens Gjø's Forsøg paa

at bevæge Hertug Christian til at træde op med Fordring paa Rigets Krone mangler hos Hvitfeld.

Krag p. 22—23, om Genterforbundet, stemmer vel med Hvitfeld Blad D ij; men Krag har ikke taget Sit af Hvitfeld, da han har andre Artikler i Forbundet end dem, Hvitfeld omtaler. Der kunde her indvendes, at Krag dog er afhængig af Hvitfeld, da han lader Herredagen atter sammentræde i Odense «a. d. XII Calend. Octobris», den 20de September 1533, hvilket i denne Forbindelse kun er et andet Udtryk for Hvitfelds «St. Matthæi Dag», d. 21de September; thi dette er upaatvivleligt en urigtig Dag, maa-skee fra først af fremkommen ved Feilskrift: Matthæus for Martinus, den 11te November¹⁾. Men denne fælleds Feil, der maa have en og samme Grund hos Begge, viser vel et Slægtskab imellem dem, ikke at den Ene er umiddelbart afhængig af den Anden; den peger kun til en nu ubekendt fælleds Kilde.

Krags Beretning p. 23 om Hertugen af Pommerus Brev til Rigsraadet mangler hos Hvitfeld; derimod stemmer det, han anfører om Legationen til Sverrig, med Hvitfelds Bl. D ij verso.

Krag p. 24 om det skotske Gesandtskab mangler ligeledes hos Hvitfeld.

Hvad Krag har S. 24 om Unionen imellem Kongeriget og Hertugdømmerne stemmer vel i Hovedsagen med Hvitfelds Beretning Bl. D ij verso — D iij, men er meget kortere end denne.

Krag p. 25, Forbundet med Sverrig og Kong Gustavs

¹⁾ Rigsraadets Forpligtelse imod Hert. Christian og Hertugdømmernes Stænder er rigtignok dateret Odense, V. F. D. præsentationis, d. 21 November; men dermed lader det sig jo godt forene, at Raadet var samlet i Odense 10 Dage tidligere.

Forhold til Lybek, ligner ganske hvad Hvitfeld har derom Bl. D iij. Men enten maa Krag have havt flere Kilder end Hvitfeld, da han har Mere end denne, saasom det p. 26 om Hertug Magnus af Sachsens Mægling imellem Kong Gustav og Lybekkerne; eller, hvis de have arbejdet over det samme Materiale, hvad den store Lighed gjør sandsynligt, har Hvitfeld ikke medtaget Et og Andet, som Krag har givet Plads hos sig. Endelig har Krag paa eet Sted samlet om de svenske Sager, hvad Hvitfeld har paa tre Steder, nemlig Bl. D iij, C iij, E ij.

p. 27 beretter Krag om Underhandlingerne i Hamborg imellem Lybek og Nederlandene. Dette er det Samme som Hvitfeld har Bl. D iij verso — E; men Krag har særskilt det om at Hertug Christians Sendebud toge Parti med Burgunderne, og om at de Danske ikke bleve medoptagne i Overeensstemmelse med Genterforbundet¹⁾. Derimod har Hvitfeld særskilt Bl. E det om Wullenwevers og Mejers pludselige Reise til Lybek og om Revolutionen i denne Stad. — Hvitfeld er altsaa ikke umiddelbart Krag's Kilde.

Krag p. 28 om de engelske Sager mangler i denne Forbindelse hos Hvitfeld, der Bl. G ij har Noget derom, men som ikke kan være Krag's Kilde.

¹⁾ Leilighedsviis bemærkes her en grov Trykfeil, som det er paa-faldende at Gram har kunnet overse, og som heller ikke er noteret i Trykfeilslisten. Der staaer nemlig nu: Confirmatio Cæsaris super foedere Gustavi anno superiore facta, istedetfor: super foedere Gandavi (i Gent) anno superiore facto. Den danske Oversætter af Krag er altfor tankeløs til at studse ved denne meningsforstyrrende Feil: han lader S. 31 Keiseren stadfæste det Forbund, han Aaret i Forveien har sluttet med Kong Gustav (af Sverrig) og lader sine Sendebud i Hamborg nu flye Ratificationen til de holstenske Sendebud for at sendes til Danmark!

Om det, Hvitfeld Bl. E verso har angaaende Forliget mellem Hertug Christian og Greverne af Oldenburg, findes kun en kort Notits i anden Forbindelse hos Krag p. 32.

Hvad Krag har p. 28—30 om Marc. Mejers og Wullenwevers Underhandlinger med Grev Christoffer af Oldenburg ligner Hvitfelds Bl. E ij vers., men er dog kjendeligt selvstændigt; dog kommer den Linie, Krag har p. 30 om Keiserens, Churfyrsternes og især Brandenburgerens Tilfredshed med et Forsøg paa at befrie den fangne Kong Christian den Anden, fuldstændigt igjen hos Hvitfeld Bl. E iij. Det kan ikke være tilfældigt, at de Begge bruge samme Ord.

Saaledes ogsaa Krag p. 30—34, Hvitfeldts Bl. E iij verso — F iij verso, om Christoffer af Oldenburgs Aftale med Lybekkerne, hans første Angreb paa Holsten, hans Henvendelse til det danske Rigsraad, samt hans og Lybekkernes Sætog til Danmark. Her kan Krag have brugt Aktstykkerne hos Hvitfeld; men de kunne ogsaa Begge have arbejdet over fælleds Materialier. Et Tredie er ikke muligt; thi Forskjellen imellem dem bestaaer ikke i Indhold eller Orden, men alene i Stil og Fremstilling.

Fortsættelsen hos Krag, p. 34—35, stemmer vel med Hvitfeld Bl. F iij vers. — G, samt G iij vers.; men Krag har her Mere i Indhold end Hvitfeld. Det umiskjendelig fælleds Materiale maa være benyttet noget fyldigere af Krag.

Den store Lighed imellem Krag p. 35—38 — om Krigen i Holsten og foran Lybek, samt om Hans Krüdner og de andre keiserlige Sendebud — og Hvitfelds Bl. G — Gij kan ikke forklares af, at Krag skulde have udskrevet Hvitfeld, som man ved første Øiekast kunde falde paa at troe. Enkelte Uoverensstemmelser vise det. Krag siger

saaledes p. 38, at det var den holstenske Kantsler W. Uttenhof, men Hvitfeld Bl. G iij, at det var W. Pogwisch den Ældre, der sendtes fra Holsten til Gerhard Mulart i Förde. Krag navngiver sstds Melchior Rantzau som Hertug Christians Sendebud til Statholderinden i Nederlandene, hos hvem han fik Krudt, Kugler og 12000 Gylden, medens Hvitfeld ikke kjender Sendebuddets Navn og kun taler om Pengene. Men iøvrigt er Ordenen og hele Fremstillingen eens, saa at Materialet ogsaa her maa have været fælleds, lidt rigeligere og bedre benyttet af Krag end af Hvitfeld.

Dennes Beretning om Oprøret i Malmø Bl. Gijj — Giiij stemmer med hvad Krag p. 45—46 har i en anden Forbindelse.

Krag p. 38 om Eske Bildes Reise fra Bergen 1534 med det norske Rigsraads Fuldmagt til det forventede Kongevalg er vel i Hovedsagen det Samme som hvad Hvitfeld har Bl. Giiij; men denne har dog Enkeltheder, som ikke komme frem i Krag's korte Beretning om de samme Begivenheder.

Krag p. 39—40 = Hvitfeld Bl. Giiij, kun Ordenen lidt forandret.

Krag p. 40—41 — Grev Christoffer i Kjøge 1534, Almuens Hyldning paa Ulvemosen, Anders Bildes Overgang — har sit Parallelsted hos Hvitfeld Bl. Giiij vers., men kan dog ikke være hentet herfra, hvor der tillige tales om Stegehusets Overrumpling, som først kommer frem hos Krag p. 50. Det om Biskop Rønnows Forsøg paa at opægge Kjøbenhavnerne kommer hos Hvitfeld i anden Orden end hos Krag; og hvad Hvitfeld Bl. H vers. fortæller om Underhandlinger imellem K. Frederiks Hofsinder og Greven, kommer hos Krag først længere hen i Fortællingen p. 50.

Grevens Underhandlinger med Kjøbenhavn, Stadens Overgang til ham, Forsøget paa at forraske Slotsherren Johan Urne m. m., Krag p. 41—43, svarer til Hvitfelds Bl. H vers. — H ij verso, dog med Omstilling af flere Enkeltheder. Der er Slægtskab, ikke Eenshed, imellem dem.

Krag p. 43—44: Grevens Hylding i Ringsted; Roskilde Bispestol; Fyens Bispestol; Underhandlingerne imellem det jyske Raad og Malmø. Dette forekommer hos Hvitfeld Bl. H ij vers., men i noget anden Orden.

At Krag p. 45—46 sætter Oprøret i Malmø til efter Brevvexlingen med det jyske Raad, er eiendommeligt for ham.

p. 46—47 hos Krag: den fyenske Adels Frygt, dens Bøn om Hjælp fra Sjælland efter Malmøs Opstand, men før Grevens Ankomst til Skaane, mangler hos Hvitfeld.

Hvad denne har Bl. H ij verso — H iij om Oluf Rosenkrands og Hertug Hans, har Krag længere nede p. 50.

Krag p. 47—49: den skaanske Adels Overgang til Greven og dennes Hylding i Skaane, er lig Hvitfelds Bl. H iij — H iij verso; men Hvitfeld har flere Enkeltheder.

Krags p. 49: det skaanske Rigsraads Skrivelse til det norske med Opfordring til at forene sig med dem og Greven, samt den trondhjemske Erkebiskops Svar, mangler paa dette Sted hos Hvitfeld.

Hvad der hos Hvitfeld findes om at Joach. Rønnow købte Roskilde Stift igjen af Greven, om Kong Frederiks Hofsinder, om Oluf Rosenkrands, og om Smaalandene, adspredt Bl. H vers., H ij vers., H iij, har Krag samlet p. 50—51. I det Væsentlige er Indholdet det samme hos Begge, i Enkelthederne et og andet Eiendommeligt hos hver af dem.

Hvitfeld Bl. iij verso — Bl. I, om Otto Krumpens Anholdelse og om Lybekkernes Skrift, savnes hos Krag.

at bevæge Hertug Christian til at træde op med Fordring paa Rigets Krone mangler hos Hvitfeld.

Krag p. 22—23, om Genterforbundet, stemmer vel med Hvitfeld Blad D ij; men Krag har ikke taget Sit af Hvitfeld, da han har andre Artikler i Forbundet end dem, Hvitfeld omtaler. Der kunde her indvendes, at Krag dog er afhængig af Hvitfeld, da han lader Herredagen atter sammentræde i Odense «a. d. XII Calend. Octobris», den 20de September 1533, hvilket i denne Forbindelse kun er et andet Udtryk for Hvitfelds «St. Matthæi Dag», d. 21de September; thi dette er upaatvivleligt en urigtig Dag, maa-skee fra først af fremkommen ved Feilskrift: Matthæus for Martinus, den 11te November¹⁾. Men denne fælleds Feil, der maa have en og samme Grund hos Begge, viser vel et Slægtskab imellem dem, ikke at den Ene er umiddelbart afhængig af den Anden; den peger kun til en nu ubekendt fælleds Kilde.

Krags Beretning p. 23 om Hertugen af Pommerus Brev til Rigsraadet mangler hos Hvitfeld; derimod stemmer det, han anfører om Legationen til Sverrig, med Hvitfelds Bl. D ij verso.

Krag p. 24 om det skotske Gesandtskab mangler ligeledes hos Hvitfeld.

Hvad Krag har S. 24 om Unionen imellem Kongeriget og Hertugdømmerne stemmer vel i Hovedsagen med Hvitfelds Beretning Bl. D ij verso — D iij, men er meget kortere end denne.

Krag p. 25, Forbundet med Sverrig og Kong Gustavs

¹⁾ Rigsraadets Forpligtelse imod Hert. Christian og Hertugdømmernes Stænder er rigtignok dateret Odense, V. F. D. præsentationis, d. 21 November; men dermed lader det sig jo godt forene, at Raadet var samlet i Odense 10 Dage tidligere.

Forhold til Lybek, ligner ganske hvad Hvitfeld har derom Bl. D iij. Men enten maa Krag have havt flere Kilder end Hvitfeld, da han har Mere end denne, saasom det p. 26 om Hertug Magnus af Sachsens Mægling imellem Kong Gustav og Lybekkerne; eller, hvis de have arbejdet over det samme Materiale, hvad den store Lighed gjør sandsynligt, har Hvitfeld ikke medtaget Et og Andet, som Krag har givet Plads hos sig. Endelig har Krag paa eet Sted samlet om de svenske Sager, hvad Hvitfeld har paa tre Steder, nemlig Bl. D iij, C iij, E ij.

p. 27 beretter Krag om Underhandlingerne i Hamborg imellem Lybek og Nederlandene. Dette er det Samme som Hvitfeld har Bl. D iij verso — E; men Krag har særskilt det om at Hertug Christians Sendebud toge Parti med Burgunderne, og om at de Danske ikke bleve medoptagne i Overeensstemmelse med Genterforbundet¹⁾. Derimod har Hvitfeld særskilt Bl. E det om Wullenwevers og Mejers pludselige Reise til Lybek og om Revolutionen i denne Stad. — Hvitfeld er altsaa ikke umiddelbart Krag's Kilde.

Krag p. 28 om de engelske Sager mangler i denne Forbindelse hos Hvitfeld, der Bl. G ij har Noget derom, men som ikke kan være Krag's Kilde.

¹⁾ Leilighedsviis bemærkes her en grov Trykfeil, som det er paa-faldende at Gram har kunnet overse, og som heller ikke er noteret i Trykfeilslisten. Der staaer nemlig nu: *Confirmatio Cæsaris super foedere Gustavi anno superiore facta*, istedetfor: *super foedere Gandavi (i Gent) anno superiore facto*. Den danske Oversætter af Krag er altfor tankeløs til at studse ved denne meningsforstyrrende Feil: han lader S. 31 Keiseren stadfæste det Forbund, han Aaret i Forveien har sluttet med Kong Gustav (af Sverrig) og lader sine Sendebud i Hamborg nu flye Ratificationen til de holstenske Sendebud for at sendes til Danmark!

III.

Den første Trediedeel af Krag's 2den Bog, p. 52—69, Begivenhederne i Jylland og Fyen, er aldeles det Samme som hvad Hvitfeld har Blad I — Lij. Orden, Indhold, ja hvad der er det meest Betegnende, Feilene ere de samme. De have Begge, at den fyenske Adel samlede sig den 9de Juli i Hjallesø Kirke, og at det var Just Urne, der først bragte Hertug Christian Efterretningen om dette Mødes Beslutning, istedetfor, at Aktstykkerne selv vise, at det var i Hjallesø — der ikke er Kirkeby, og at det var Anders Emissen, som sendtes umiddelbart fra Mødet til Hertugen, medens Johan Friis forenede sig med Jyderne. De sige Begge, at Johan Friis, efter sin Tilbagekomst fra Holsten, atter havde forladt Nyborg med Johan Rantzau og paany begivet sig til Hertug Christian, førend Nyborg overrumpledtes af Grevens Oberst Ouelacker, da vi dog med Vished vide, at Johan Friis blev i Nyborg fangen med fire af sine Folk ved denne Leilighed, at han derefter gik i Grevens Tjeneste, var med ham paa Mødet i Kolding, fik hans Tilladelse til en Reise til Tydskland for sine Studiers Skyld, var paa Vallø ved Udbruddet af den store Jagt efter Adelen i Sjælland i Begyndelsen af 1535 og undslap derfra til Tydskland, hvorfra han strax begav sig til Hertug Christian, i hvis Tjeneste han først nu traadte. — Baade Hvitfeld og Krag forvexle Dalum i Fyen med Dallund, idet den Første Bl. Kij vers. lader det være Dallund Kloster, der indtoges af en Skrædder fra Odense, og den Sidste kalder det *coenobium virginum devotarum ab nemorosa valle dictum* p. 59, hvilket han selv p. 95 forklarer ved Dallund. De have ogsaa Begge den Feil, at den første Fred imellem Lybek og Hertugdømmerne, som Hertug Henrik af Meklenborg mæg-

lede i Efteraaret 1534, kom istand ved Mødet i Stockelsdorp, da det dog først skeete en Maaned efter dette Møde; og Krag lader med Hvitfeld urigtigen den i Lybek fangne Eske Bildes Befrielse være en af Fredens Betingelser. Mærkeligt er det ogsaa, at Begge have det samme urigtige Navn, Ineger Rimand, paa den Bonde, der fangede og udleverede Skipper Clement efter Aalborgs Indtagelse af Johan Rantzau, medens det rette Navn er Esbern Nielsen. Saa stor er overhovedet Overeensstemmelsen mellem begge Forfattere i dette hele Afsnit, at mange Steder gjenkjendes de samme sproglige Vendinger, ja den samme Ordstilling. Til Exempel anføres her Krags Fortælling p. 65 om de Adelsmænd, der omkom i den ulykkelige Kamp ved Svendstrup den 15de October 1534: «Occubuere autem ante alios
«noti Oligerus Rosæcrantzius, Nicolaus Broccius, Andreas
«Hacco, Christianus Scrammius, Ericus Flemmingus, Ivarus
«Iulius, Georgius Clementis, Andreas Gûldensternius aliique
«plures, sepulti simul in coenobio Agrimariani. Vivi in
«potestatem hostium venere Albertus Goyæus, Ivarus Crabba,
«Franciscus Povisius, qui Allaburgum in carcerem abducti.» Dette hedder hos Hvitfeld Bl. K iij vers.: «Udi samme
«Slag bleve disse efterskrevne gode Mænd: Hr. Holger
«Rosenkrands, Niels Brock, Mester Anders Hack, Christen
«Skram, Erik Flemming, Iver Thommesøn Juel, Jørgen
«Clemmentsen, Mester Anders Gyldenstjerne, og mange
«flere, siden begravne i Mariager. Disse bleve fangne:
«Albert Gjø, Iver Krabbe, Frants Povisk, hvilke bleve førte
«til Aalborg og der satte i Fængsel.

En saadan Overeensstemmelse kan ikke være tilfældig. Man kunde ved første Øiekast fristes til at antage Krags Text for en fri Oversættelse af Hvitfelds; men det kan den dog ikke være, da Krag ikke alene forbigaaer Et og

Andet, han rimeligviis vilde have medtaget, hvis han havde benyttet Hvitfeld, men især fordi han har adskilligt Mere og Andet, end denne, hvilket dog hverken er rhetorisk Pynt eller hans egen Opfindelse. Saaledes nævner Krag p. 54 blandt de Mænd, der fra Mødet i Ry d. 4. Juli 1534 sendtes til Hertug Christian med Efterretningen om hans Kongevalg, rigtigere Oluf Munk, medens Hvitfeld Blad I vers. urigtigen har Iver Munk, Farbroderen forvexlet med Brodersønnen. Krag kalder p. 61 Anføreren for Grev Christoffers Folk rigtigen Uebelacher — høitydsk Form af Ouelacker — hvilket Navn Hvitfeld ikke kjender; heller ikke veed Hvitfeld hvad Krag anfører p. 62, at da Sæden var indavlet 1534, nødte Skipper Clements Trusel om Brand Alle til at følge ham. Efter Krag p. 64 havde den jyske Adel paa sit uheldige Tog imod Svendstrup ligesaa mange Fodfolk som Ryttere; men Hvitfeld taler ikke om Fodfolk. Om Bondeopstanden i Jyllands forskjellige Egne har Krag p. 65—66 flere Enkeltheder, der ikke ere tagne af Hvitfeld; og hos denne mangler en Artikel i Lybekkerfreden af 18de November 1534 om Voldgiftskjendelse i Spørgsmaalet om Skadeserstatning, der gik Lybek imod, hvilken Artikel Krag har p. 67. Dog kan Krag ikke have læst Traktaten selv, da han har den samme Feil som Hvitfeld, at Eske Bilde var særskilt nævnt i Freden. Krag har overhovedet kun et Par Ord om Fredsbetingelserne. At, efter Krag p. 68, Johan Rantzau paa sit Tog i Jylland sidst i 1534 kom til Aalborg i 6 Marscher (senis castris), har Hvitfeld ikke.

Denne gennemgaaende Enighed imellem de to Historie-skrivere, i Rigtigt og Urigtigt, ved Siden af Uoverensstemmelse i nogle Enkeltheder lader sig kun forklare ved den Forudsætning, at den Yngre ikke har udskrevet den

den Ældre, men at Begge have benyttet et og samme Materiale, der her ikke kan have bestaaet af løse Aktstykker og Meddelelser, men maa have været en sammenhængende Fremstilling af det hele Parti. Ligesom afskrevet Kilden heelt igjennem har dog Ingen af dem; den Ene har benyttet dens Indhold hist og her lidt anderledes end den Anden; og hver af dem synes ved Siden af den fælleds Kilde at have havt enkelte Stykker, som den Anden ikke har havt til sin Raadighed. Saaledes har Hvitfeld Bl. Lij verso alene det om Jens Hvass af Kaas og om de oprørske Bønders Halsløsning. Neppe havde Krag ganske forbigaaet dette, havde det staaet i det fælleds Kildeskrift.

En fælleds Kilde maa udentvivl ogsaa ligge tilgrund for hvad begge Forfattere have strax efter det nævnte større Parti, Krag p. 69—79, Hvitfeld Bl. Liiij — N. Thi Begyndelsen stemmer overeens hos Begge, det om Hertug Christians og Grevens Sammenkomst i Kolding, — hvor Begge have den samme Feil at nævne Thyge Krabbe, men ikke nævne Johan Friis som den, der var med Greven tilstede paa Mødet — og om Grevens Herredag i Kjøbenhavn, hvor Adelen blev saa haardt behandlet af Borgerne. Og vel sammenstiller Krag det Følgende, om Begivenhederne i Skaane, med god Grund anderledes end Hvitfeld, der her er meget forvirret, saa at Krag maa have havt anden Veileder end Hvitfeld; men Indholdet er i det Hele dog det Samme. En fælleds Synderlighed vidner desuden om, at de dog i det mindste i Noget maae have benyttet en og samme Kilde. Bl. N. siger Hvitfeld, at Holger Ulfstand og Mogens Gyldenstjerne laae for Landskrone, «og toge første Dag, der Byen blev brændt, 500 Stykker Qvæg fra Landskrones Borgere, foruden Faar og Lam», hvilket hos Krag lyder saaledes: «primo accessu,

«oppidi parte cremata, abigunt omnis generis pecora in «prædam capta.» Krag har hjulpet lidt paa det Urimelige i at en befæstet By blev brændt den første Dag Fjenden rykkede for den og begyndte en lang Beleiring, ved at lade det være en Deel af Byen, der gik op i Luer; men i Kilden, eller maaskee snarere i Kildens Kilde, har vist staaet, at Qvæget blev taget den første Dag, da Byen blev «berendt», d. e. strax den første Dag da de to nævnte Adelsmænd rykkede for Byen og begyndte Beleiringen.

Krag p. 80, om Mødet i Ringsted og Fru Anne Holgers ynkelige Død, er vel det Samme som Hvitfeld har Bl. N verso; men Krag kan dog ikke have Sit af Hvitfeld, da han har Mere end denne, saasom Fru Annes Ord, der satte Almuen i Raseri, og den Greven undte Hjælp af Penge og Mandskab. Dog er Gangen i Fortællingen og tildeels Ordstillingen den samme, især i Slutningen, saa at den fælleds Kilde bliver umiskjendelig.

Krags Beretning p. 81—82 om Peder Svaves Sendelse til Nederlandene, England og Skotland i Vinteren og Foraaret 1535 mangler hos Hvitfeld paa dette Sted; længere hen, Bl. Nij vers — Niiij, har han et Par Ord derom, som ikke kunne være Krags Kilde. Det er ogsaa indlysende, at denne har været en anden end Hvitfelds, formodentlig et Krag meddelt Udtog af Peder Svaves diarium, som nu er trykt i Aarsberetning for Geheimearchivet III p. 232 ff.

Ove Luges og Ivar Juels Sendelse til Norge og Sverrig, og om de norske Sager, Krag p. 82—84 = Hvitfeld Bl. N. verso — Niiij verso. Dog kan den Sidste neppe være Krags Kilde, da denne saa vist ikke havde undladt at omtale de søndenfjeldske Nordmænds Hyldingsbrev for Hertug Christian nærmere end han nu har gjort. En fælleds Kilde synes ogsaa her at være benyttet af Begge,

da de have en og samme Orden i Fortællingen og Begge den samme Feil, at den ulykkelige dansk-norske Ridder og Rigsraad Niels Lykkes første Hustru, Lucias Søster, hed Inger. Hukommelsen kan dog ikke have svigtet dem Begge paa en og samme Maade, saa at de forvexlede Moderen, Fru Inger Ottosdatter Rømer, Niels Gyldenløves Efterleverske, med Datteren Eline, Niels Lykkes Frue. Men paa den anden Side maa ogsaa hver af dem have havt særskilte Kilder. Krag har f. Ex. det, at de Søndenfjeldske først forlangte Erkebiskop Olafs Herredag udsat til St. Hansdag, hvilket Hvitfeld ikke omtaler; derimod har denne udentvivl indført i det for ham og Krag fælleds Grundlag det ham andenstedsfra bekjendte søndenfjeldske Hyldingsbrev.

De 3 Blade hos Krag, p. 84—90, der handle om Begivenhederne i Skaane og Sjælland i den første Halvdeel af 1535 og om Hertug Christians Tropper i Fyen, svarer til Hvitfeld Bl. Niiij verso — Oiiij, dog saaledes, at Stykket om Marcus Meyers Forræderi paa Varberg Slot, Hvitfeld Bl. O — Oij verso, er af Krag sat p. 77 umiddelbart efter Fortællingen om Slaget i Helsingborg og M. Meyers Fangenskab. Desuden er den Orden, hvori de enkelte Stykker ere anbragte, en anden hos Krag end hos Hvitfeld. Dette kunde i og for sig hidrøre fra Krag's Ønske om at bringe bedre Sammenhæng i Begivenhederne, dersom det umiskjendelige Slægtskab mellem dette Parti hos begge Forfattere ellers var af den Art, at den Yngre kunde antages at have taget Sit fra den Ældre. Men Krag har dog et og andet Eiendommeligt andenstedsfra end fra Hvitfeld, saasom at Joachim Rønnow ikke vilde gaae fra Seierø til Jylland (p. 86), førend den udvalgte Konge opfordrede ham skriftligt dertil; og det p. 89, at Hertug Albrecht af Mek-

lenborg havde faaet Haab om at blive Konge, hvilket er ganske rigtigt, men ikke omtalt af Hvitfeld. De maae saaledes ogsaa i dette Parti hver have arbeidet over fælleds Materialier, der, da Ordenen er saa forskjellig, neppe kan have været en sammenhængende Fremstilling, men enkelte Stykker, hvortil hver saa har føiet hvad han ellers vidste, og anbragt der, hvor han syntes det passede bedst.

Krag p. 90—95 = Hvitfeld Bl. Oiiij — Q, den lybske Flaade i Øresund, Felttoget i Fyen, Slaget paa Øxnebjerg. Ogsaa her skinner det fælleds Grundlag igjennem, saasom naar Hvitfeld siger om Greve Johan af Høja i Øxnebjergslaget, at han «mente, det var bedre at bie paa et Glavinds Od end paa en Kartoveklod», der i Parallelstedet hos Krag hedder: «ratus gloriosius gladio quam globo occumbere». Men Krag har tillige kjendt den ældste offentliggjorte Meddelelse om Slaget, den samtidige tyske Beretning¹⁾, som man ikke sporer at Hvitfeld har havt for sig. Derimod kjender Krag ikke Hertugens og Grevens mærkværdige Opraab til Almuen i Sjælland efter Nederlagene i Fyen, hvilket han dog umulig kunde have forbigaaet, havde han benyttet Hvitfeld, der har dette Aktstykke Blad piij ff.

Hvad der hos Krag fylder Slutningen af hans 2den Bog og de to første Stykker af 3die Bog, p. 95—102, findes hos Hvitfeld Bl. Q — Qiiij verso: Begivenhederne i Fyen efter Øxnebjergslaget, Søkrigen, den seirende Hærs Overgang til Sjælland og Begyndelsen af Kjøbenhavns Beleiring. Ordenen er dog hist og her en anden end hos Hvitfeld. Adskilligt Eiendommeligt hos Krag, saasom p. 96 om de Danskes gamle Ret til at benytte fremmede Han-

¹⁾ Trykt i Supplement til den danske Oversættelse af Krag p. 243.

delsskibe i Krigstid, Kongens Sorg ved at see Krigens Ødelæggelser i Fyen o. dsl., er vel flere Steder ikke Andet end hvad Krag selv kunde finde paa. Men dog maa man ogsaa her følge Analogien fra de andre Parallelsteder, hvor det er kjendeligt, at Slægtskabet mellem begge Historie-skriveres Fremstilling hidrører ikke fra den Yngres umiddelbare Benyttelse af den Ældres Værk, men fra de fælleds Materialier. Især aabner Fortællingen om Søkrigen os et Indblik i Begges fælleds Kilder. Krag har ogsaa her benyttet den samtidige tyske Beretning; rimeligviis har han tillige havt enkelte officielle Aktstykker, eller Uddrag af saadanne for sig, saasom den nu i Danske Magazin 3die Række 5, 53 trykte Skrivelse fra Kong Christian den Tredie til Rigsraadet i Skaane; men Enkeltheder maa han have fra en anden end de os nu tilgængelige Kilder. Saaledes siger han p. 96 om Slaget under Bornholm den 9de Juni 1535, at Peder Skram og hans Sekundant kæmpede med det fjendtlige Admiralskib Michael, men at de andre Skibe holdt sig i Afstand, «ne tormentorum globis inter se læderentur», og at, da ogsaa de beredte sig til at gaae løs paa hinanden, adskilte en stor Storm Flaaderne. Hos Hvitfeld Qij verso hedder det derimod, at medens Admiralskibene kæmpede, kanonerede de andre Skibe paa hinanden, «holdt iligemaade Skotgefær med hverandre». Krag beretter p. 97 om Peder Skrams Jagt efter de lybske Skibe under Fyen den 14de—16de Juni, at da han efter Slaget ved Bornholm var gaaet over mod Travemünde og havde taget flere Priser, holdt han op under Fyen, men tog kun 10 Skibe af sin hele Flaade med sig, hvormed han forfulgte Lybekkerne i Sundene «in interiora insulæ». Dette har Hvitfeld ikke, men vel at han tog 10 Skibe fra Fjenden samt deres Admiralskib Løven, hvorimod Krag i Overeensstem-

melse med de oprindelige Beretninger kun taler om 9 tagne Skibe, blandt hvilke Løven.

Grunden til det dog umiskjendelige Slægtskab imellem dem synes ved første Øiekast let at kunne paavises i de to bekjendte Levnetsbeskrivelser af Peder Skram, den ene overarbejdet af Pontoppidan i det Kjøbenhavnske Selskabs Skrifter 2, 115 ff, den anden forfattet af Olive Skram, Admiralsens Datter, og nu trykt i D. Magazin 3die Række 3, 81. Hele Partier hos Hvittfeld seer ud som om de ligefrem vare udskrevene af Olive Skrams Fortælling; Andet har han kjendelig fra den Biografi, Pontoppidan senere bearbejdede, ihvorvel dennes Ord og Afsnit ikke kunne umiddelbart gjenkjendes, da Stil og Fremstilling i den os alene foreliggende Pontoppidanske Bearbejdelse ere Bearbejderens, ikke den ubekjendte Forfatters. Men Alt hvad han meddeler om Peder Skram og Søkrigen er tillige isprængt med Enkeltheder, som han ikke har fra nogen af disse Biografier, og som dog ere saaledes indvævede i hans Text, at han heller ikke kan antages at have dem fra Aktstykker eller andre Kilder. Hvittfelds Forhold til de to Biografier, og disses indbyrdes Forhold, kan kun forklares af en ældre Kilde, der ligger tilgrund for dem alle Tre; og denne er upaatvivlelig ikke nogen anden end de Optegnelser, Fru Elisabeth Krabbe, Peder Skrams Enke, efterlod sig. Spor af disse Optegnelser finde vi endnu i de «Blandede Bidrag til Oplysning i Fædrelandets Historie i det 16de Aarhundrede», der læses i Suhms Nye Samlinger III p. 267, som jeg formoder ere flygtige Notitser af Anders S. Vedel, tildeels efter Cantsler Johan Friis's mundtlige Meddelelser. Hvittfeld har da benyttet Fru Elisabeths Skrift, ikke afskrevet Olive Skrams Biografi af Faderen; Begge have fulgt Fru Elisabeths Arbejde, der ganske vist

ogsaa ligger som sidste Grund under den Pontoppidanske Bearbejdelse. Ogsaa Krag har benyttet Fru Elisabeths Optegnelser, men langt sparsommere end Hvitfeld, Begge rimeligviis dog snarest middelbart, gennem en Anden- eller Trediehaands Meddelelse, da de Begge have det samme urigtige Navn paa den preussiske Admiral, medens «legenda Petri Schrami per Elisabetham» har det Rette: Johannes Pein¹⁾. Dertil har Krag saa føiet Et og Andet fra den gamle tydske Beretning. Krag's Fremstilling er ikke en Datter af Hvitfelds, men en Halvsøster eller Søsterdatter. Deraf Familieligheden.

IV.

Fra det her angivne Punkt bliver der noget mindre Lighed imellem de to Historieskrivere, — eller bestemtere: i Krag's 3die Bog er der vel endnu Meget, som viser Slægtskab med Hvitfeld gennem fælleds Materiale, men Krag har mere Eiendommeligt end i 2den Bog. Dette hidrører fra Aktstykkerne, han har benyttet, især hvor Talen er om Underhandlinger med fremmede Magter, hvorom Hvitfeld veed ingen eller meget ufuldkommen Besked. Thi Hvitfeld har kjendelig havt Privates Samlinger og Optegnelser til sin Raadighed, medens der har været Krag Mere meddelt fra Regeringens eller Regeringsmændenes Archiver. Dette hænger sammen med at Grevens Feide i det sidste Aar antog en europæisk Charakter ved Pfalzgrevens, det burgundiske Hofs og Keiser Karl den Femtes, samt deres Rivalers og Fjenders Indblanding, medens Krigens første Aar frembyder Slag i Slag indenlandske Be-

¹⁾ Suhms N. Sl. III, p. 275; jfr. Joh. Grundtvig, Nye Bidrag til Sømagtens Historie i Grevens Feide, i Danske Samlinger II p. 294 Anm. 2.

lenborg havde faaet Haab om at blive Konge, hvilket er ganske rigtigt, men ikke omtalt af Hvitfeld. De maae saaledes ogsaa i dette Parti hver have arbeidet over fælleds Materialier, der, da Ordenen er saa forskjellig, neppe kan have været en sammenhængende Fremstilling, men enkelte Stykker, hvortil hver saa har føiet hvad han ellers vidste, og anbragt der, hvor han syntes det passede bedst.

Krag p. 90—95 = Hvitfeld Bl. Oiiij — Q, den lybske Flaade i Øresund, Felttoget i Fyen, Slaget paa Øxnebjerg. Ogsaa her skinner det fælleds Grundlag igjennem, saasom naar Hvitfeld siger om Greve Johan af Høja i Øxnebjergslaget, at han «mente, det var bedre at bie paa et Glavinds Od end paa en Kartoveklod», der i Parallelstedet hos Krag hedder: «ratus gloriosius gladio quam globo occumbere». Men Krag har tillige kjendt den ældste offentliggjorte Meddelelse om Slaget, den samtidige tyske Beretning¹⁾, som man ikke sporer at Hvitfeld har havt for sig. Derimod kjender Krag ikke Hertugens og Grevens mærkværdige Opraab til Almuen i Sjælland efter Nederlagene i Fyen, hvilket han dog umulig kunde have forbigaaet, havde han benyttet Hvitfeld, der har dette Aktstykke Blad piij ff.

Hvad der hos Krag fylder Slutningen af hans 2den Bog og de to første Stykker af 3die Bog, p. 95—102, findes hos Hvitfeld Bl. Q — Qiiij verso: Begivenhederne i Fyen efter Øxnebjergslaget, Søkrigen, den seirende Hærs Overgang til Sjælland og Begyndelsen af Kjøbenhavns Beleiring. Ordenen er dog hist og her en anden end hos Hvitfeld. Adskilligt Eiendommeligt hos Krag, saasom p. 96 om de Danskes gamle Ret til at benytte fremmede Han-

¹⁾ Trykt i Supplement til den danske Oversættelse af Krag p. 243.

ogsaa ligger som sidste Grund under den Pontoppidanske Bearbejdelse. Ogsaa Krag har benyttet Fru Elisabeths Optegnelser, men langt sparsommere end Hvitfeld, Begge rimeligviis dog snarest middelbart, gennem en Anden- eller Trediehaands Meddelelse, da de Begge have det samme urigtige Navn paa den preussiske Admiral, medens «legenda Petri Schrami per Elisabetham» har det Rette: Johannes Pein¹⁾. Dertil har Krag saa føiet Et og Andet fra den gamle tydske Beretning. Krag's Fremstilling er ikke en Datter af Hvitfelds, men en Halvsøster eller Søsterdatter. Deraf Familieligheden.

IV.

Fra det her angivne Punkt bliver der noget mindre Lighed imellem de to Historieskrivere, — eller bestemtere: i Krag's 3die Bog er der vel endnu Meget, som viser Slægtskab med Hvitfeld gennem fælleds Materiale, men Krag har mere Eiendommeligt end i 2den Bog. Dette hidrører fra Aktstykkerne, han har benyttet, især hvor Talen er om Underhandlinger med fremmede Magter, hvorom Hvitfeld veed ingen eller meget ufuldkommen Besked. Thi Hvitfeld har kjendelig haft Privates Samlinger og Optegnelser til sin Raadighed, medens der har været Krag Mere meddelt fra Regeringens eller Regeringsmændenes Archiver. Dette hænger sammen med at Grevens Feide i det sidste Aar antog en europæisk Charakter ved Pfalzgrevens, det burgundiske Hofs og Keiser Karl den Femtes, samt deres Rivalers og Fjenders Indblanding, medens Krigens første Aar frembyder Slag i Slag indenlandske Be-

¹⁾ Suhms N. Sl. III, p. 275; jfr. Joh. Grundtvig, Nye Bidrag til Sømagtens Historie i Grevens Feide, i Danske Samlinger II p. 294 Anm. 2.

givenheder, der medtog alle Kræfter og Tanker, og som foregik for Alles Øine; Underhandlingerne derimod dreves hemmeligt, med ganske faa Personers Medvirken, saa at de ikke gik over i Historien førend Papirerne droges frem af Archiverne. Vi fortsætte Sammenstillingen af de to Historieskrivere.

Krag fortæller p. 102—105 om Kong Christian den Tredies Reise til Stokholm i September 1535. Det stemmer med Hvitfeld Bl. Riiij verso — Sij øverst paa Siden; kun har Hvitfeld flere Enkeltheder om Indholdet af de Overeenskomster, som da sluttedes imellem Christian og Gustav Vasa. Krag kan som den Yngre have forbigaaet dette som mindre fornødent i hans Plan; hans Fremstilling kan overhovedet her være en noget mindre detailleret Gjen-givelse af Hvitfeld; men den kan ogsaa hidrøre fra en noget forskjellig Benyttelse af fælleds Materialier.

Hvad Krag har p. 105 om den svenske Dronning Catharines Død stemmer ogsaa med Hvitfeld Bl. Sij nederst; men Krag har af sit Eget tilføiet, at Kong Christian besvarede Kong Gustavs Anmeldelse af Dødsfaldet, hvad vi dog nu vide at han netop ikke gjorde, — eller gjorde saa seent, at denne Langsomhed blev Gustav paafaldende.

Krag p. 105. Varbergs Beleiring af Truid Ulfstand. Dette har Hvitfeld Bl. Qiiij verso, altsaa i anden Orden end Krag. Mærkeligt er det ogsaa, at denne slet ikke omtaler Varbergs Indtagelse og Marcus Meyers sidste Skjæbne, som Hvitfeld fortæller sammesteds. Dette synes at være en reen Forglemmelse, maaskee fremkommen ved, at Krag har villet bringe det fælleds Materiale i anden Orden og derfor har opløst den samlede Beretning om Varberg, som af Hvitfeld er optaget paa eet Sted, da Krag har villet holde sig nærmere ved alle Begivenhedernes

indbyrdes Tidsfølge; men han har saa glemt at medtage den sidste Deel af Beretningen der, hvor den skulde været anbragt hos ham.

Krag p. 108—109 sammensat af hvad der hos Hvitfeld findes adspredt Bl. Sij verso og Rij.

Hvad Hvitfeld har Blad Sij, om Dronning Maries Forhold imod de Beleirede, staaer her paa urette Sted, da det hører til Aar 1536. Krag har saaledes havt god Grund til at forbigaae det her og at henhøre det til p. 120. Dette viser, at han har havt egne Kilder, der satte ham istand til at see med egne Øine, — maaskee de Breve fra Regentinden i Nederlandene til de i Kjøbenhavn Beleirede, der endnu i Hvitfelds, altsaa ogsaa i Krag's Tid vare tilstede her i Landet.

Krag p. 109—110 om Kronborgs (Krogens) Beleiring = Hvitfeld Bl. Sij verso — Sij. Derimod mangler hos Krag Adelens Forsvarsskrift, som findes hos Hvitfeld Bl. T — V iij verso. Det vilde være høist paafaldende, om Krag slet ikke havde omtalt dette, dersom han havde kjendt det.

p. 110—111 hos Krag. Af dette, der synes i sidste Instant's fornemlig at hvile paa Meddelelser af Cantsler Johan Friis, har Hvitfeld kun Lidet og dette tildeels Forskjelligt. Ogsaa her har Krag havt egne Kilder.

Krag's Beretning p. 111—113 om Jørgen Lykkes Sendelse fra Frankerig til Kong Christian den Tredie, om Melchior Rantzaus Underhandlinger i Schmalkalden, og om Kong Henrik den Ottendes Sendebud, har intet Tilsvarende hos Hvitfeld. Krag maa her have havt Archivalier, eller Udtog af Archivalier for sig.

Hvad Krag har p. 113—114 om Kronborgs (Krogens) Beleiring og Overgivelse ligner det, Hvitfeld har Bl. Sij;

men Krag har Mere og Rigtigere. Dog kan Krag ikke have benyttet selve Capitulationsbrevet¹⁾; thi hvorledes kunde han i saa Fald tale om Slottets Overgivelse til Johan Rantzau, ligesom Hvitfeld? Derimod har Hvitfeld nedenfor, Bl. X ij verso, det Rigtige, at det var til Christoffer v. Veltheim Commandanten Henrik Bartun opgav Slottet, ligesom ogsaa Betingelserne ere rigtigt angivne, uidentvilt efter Aktstykket selv.

Krag p. 114—115 = Hvitfeld Bl. X ij — X ij verso øverst; men Krag har kun et Par Ord om de fangne danske Adelsmænds Overførelse fra Malmø til Tydskland, hvorom Hvitfeld giver nærmerere Efterretning. For Resten er aabenbart een Kilde benyttet af Begge.

Det Samme er Tilfældet med det følgende Stykke hos Krag, p. 115, om Forliget mellem Christian den Tredie og Erkebiskop Christoffer af Bremen, hvilket Hvitfeld har i en anden Forbindelse Bl. S ij — S iij, men der paa urette Sted.

Hvad Krag har p. 116—118 om Hamborgerfreden af 14de Februar 1536 imellem Kong Christian den Tredie og Lybek, og det derpaa følgende korte Stykke p. 118, ligner vel Hvitfeld Bl. Y ij — Zij; men for det Første er Krag's Indledning kortere end Hvitfelds; den har desuden det Eiendommelige, at de mæglende Fyrster foreholdt Lybekkerne Krigens Uretfærdighed, og at Kong Christian ønskede Fred for at fremme Kirkeforbedringen, samt det ganske Rigtige om københavnske og malmøske Gesandters Tilstedeværelse og Fordringer, hvilket han ikke har af Hvitfeld. — Dernæst kan det jo rigtignok synes som om Krag's Referat af Fredens Indhold ikke er Andet end Sammen-

¹⁾ Aktstykker til Grevefeiden I Nr. 276.

dragning af Hvitfelds udførlige Udtog og Omstilling af de enkelte Betingelsers Følgeorden; thi mærkeligt nok have begge Forfattere netop de samme, og ikke andre, Feil i de mæglende Sendebuds Navne¹⁾. Disse Feil ere hos Hvitfeld Bl. Zij verso: Euert von Tham, hos Krag p. 116: Everhardus Dama, da dog Navnet, som Originalakten²⁾ viser, er Eberhardt von der Thann; Hvitfelds Melchior von Krætzen, hos Krag: Melior Cretzenus, skal være Melchior von Kreytzen; Johan Fryge = Krag's Johannes Frygius skal være Johan Feige; Hvitfelds Morten von Hamborg, Krag's Martinus Hamburgicus hedder i Akten selv Mertin von Heimboorch; Henrik Garleben hos Hvitfeld, svarende til Krag's Henricus Garlevius, hedder Heinrich Garlopp. Desuagtet tør man deraf ikke slutte, at Krag har Sit fra Hvitfeld; thi han har i sit meget korte Referat af Freden en Rettelse, han ikke kan være falden paa af sig selv, nemlig p. 117, at Rostok og Wismar fik sex Ugers Betænkningstid til at antage Freden, Stralsund kun 5 Ugers, medens Hvitfeld giver alle tre Stæder sex Uger. Krag's er rigtigt efter Originalakten. Dog vilde det være forhastet, heraf at slutte, at Fredsdiplomet selv har staaet til Krag's Raadighed; thi ikke at tale om den ganske forskellige Orden — Krag kunde have valgt denne af rhetoriske og stilistiske Grunde — saa har han enkelte paafaldende Afvigelser fra Originalen, saaledes p. 117: «Reliqui Lubecensium socii cum conditione foedere comprehensi», hvorom ikke tales i denne. Og længere nede p. 117—118 hedder det, at «exercitus,

¹⁾ Dog selvfølgelig med Undtagelse af Trykfeillene i Udgaven af Krag; disse ere: S. 116, Lin. 16: Arnatus for Arnacus; Lin. 25: Emelensem for Emdensem; Lin. 29: Vildenseverus for Vildenfeverus.

²⁾ Aktst. til Grevef. I, Nr. 281, p. 515 ff.

«naves, tormenta aliaque, quæ etiamnum Lubecanorum
 «sunt, nec in potestatem Regis venere, libere avehantur;»
 derimod i Akten selv¹⁾): «Dergleichen sol denen von Lubeck
 «al ihr Geschutz und anderst, das zu Datum dieses Ver-
 «trags ungewonnen und sie noch im Reich Denmarck haben,
 «auch widder folgen und gelassen werden.» — Hvitfeld i
 sit Referat af Fredsbetingelserne taler Bl. Z rigtigen kun om
 «Hvad Skyt, som de Lybske have i Danmark» osv. Kommer
 nu hertil Feilene i Navnene, saa kan denne besynderlige
 Overeensstemmelse og Uovereensstemmelse ikke forklares
 paa anden Maade end at hverken Krag eller Hvitfeld har
 havt Originalakten selv for sig, men at begge have havt
 en Afskrift eller et Udtog, maaskee optaget i en frem-
 stillende Opsats, til deres nærmeste Kilde og da læst uty-
 delig Skrift uret, eller at Navnene virkelig have været feil-
 skrevne i Forlægsbladet, samt at Hvitfeld skjødesløst har
 faaet Stralsunds fem Uger forandret til sex, men Krag paa
 sin Viis rhetorisk omstillet, forkortet, misforstaaet eller
 amplificeret Meddelelsens Ord. Endelig svarer det Stykke,
 som hos Krag p. 118 følger umiddelbart efter Freden, til
 Hvitfelds Bl. Zij; men Krag har det Urigtige mere, at
 svenske Sendebud vare tilstede ved Fredsunderhand-
 lingerne, og det Rigtige om den engelske Konges Sende-
 bud, som viser, at han maa have kjendt Edmund Bonners
 og Rich. Cawendish's Brev af 22de Februar 1536²⁾ til
 Marcus Meyer paa Varberg, enten i Original eller i et
 Udtog.

Krags Fortælling S. 118—120 om Bernhard v. Melens
 Sendelse til Kjøbenhavn efter Hamborgerfreden, hans Tale

¹⁾ Anf. St. p. 521.

²⁾ Aktst. til Grevel. I, Nr. 282, p. 525.

til de Beleirede og disses Svar, er neppe andet end rhetorisk Udsmykning af det Samme, der kommer frem i Hvitfelds jævne Fortælling Blad Z iij verso og kan, i saa Fald, i og for sig gjerne være efter Hvitfeld som Kilde; om det er saaledes, bliver et andet Spørgsmaal.

Hvad Krag har samlet p. 120—122 findes spredt hos Hvitfeld Blad X iij verso og Y iij verso; men Krag har dog en heel Deel Eiendommeligt, som ikke er hentet fra Hvitfeld.

Kong Christians Underhandlinger med Gustav Vasa efter Hamborgerfreden, Jørgen Kocks Samtale med Kong Christian, og Malmøs Capitulation fortælles hos Krag p. 122—126 saa nøie overensstemmende med Hvitfeld Blad Z iij — Bl. A a verso, som deres forskellige Stil tillader det. Har Krag her nogen anden Hjemmelsmand end Hvitfeld, maae de Begge have fulgt en og samme Kilde.

Krag p. 126—127, om Grev Christoffers Forsøg paa at knytte Forbindelse med det burgundiske Hof og faae Christian den Andens yngste Datter tilægte forekommer hos Hvitfeld Blad V iij verso — V iij i anden Forbindelse, men er dog det Samme hos Begge.

Fortællingen om det Gesandtskab, der i Februar—April 1536 afgik fra det burgundiske Hof til Landgreven af Hessen, Churfyrsten af Sachsen, Kong Christian den Tredie og Hertugerne af Meklenborg for at formaae Kong Christian til at vige Pladsen for Pfalzgreve Frederik og opretholde de beleirede Kjøbenhavnere, findes hos Krag p. 127—135; den er uafhængig af Hvitfeld, som paa urette Sted, Bl. S iij ff, kun har Noget om de Keiserliges Underhandlinger med Landgreven og Churfyrsten, men Intet om deres Reise til Hamborg, Meklenborg og Lybek,

eller om Forhandlingerne med Kong Christians Raader. Krag's Fremstilling følger her nøie Gesandternes Skrivelse til Kongen dat. Hamborg den 3die April 1536¹⁾, der synes at have foreligget ham i Original eller Afskrift. Ligeledes har han kjendt den øvrige Skriftvexling imellem de keiserlige og de kongelige Raader, hvorimod det kan være et Spørgsmaal, om han har havt Andet end en kort Meddelelse om Landgrevens og Churfyrstens Svar, eller om han blot af den Grund p. 135 giver et saa kort Udtog af disse, om hvilke Hvitfeld har Endeel Mere, fordi han ikke har villet gjentage hvad han allerede i alt Væsentligt havde anført efter Peder Svaves Svar til de keiserlige Sendebud paa Mødet i Lybek.

Krag S. 135—137, der handler om Krigen i Groeningen imellem Meinart v. Hamm og Schenk af Teutenburg, er vel nær beslægtet med Hvitfelds Fortælling Bl. V iij vers. og V iij vers.; men hver af dem har dog saa meget Eiendommeligt, at om de end have benyttet samme Materialier, maa de dog ogsaa hver have havt sine, saa at den Yngre her ikke kan siges at være afhængig af den Ældre.

Amager Lands Indtagelse af de Kongelige, Opløbet og Blodbadet i Kjøbenhavn kan Krag, S. 138—139, have taget af Hvitfelds Bl. Aa i j; men Begge kunne ogsaa have benyttet en og samme Kilde. Noget kjendeligere er Forskjellen i det næste Stykke, om den sidste Tid af Beleiringen og den grusomme Elendighed i Kjøbenhavn, Krag p. 140—142 = Hvitfeld Bl. Aa i j ff; dog ikke mere, end at det bliver tvivlsomt, hvorvidt den alene hidrører fra Forskjellen i deres hele Stil og Fremstillingsmaade.

¹⁾ Aktst. t. Grvf. I, Nr. 285, p. 580.

Kjøbenhavns Overgivelse og de ved denne Leilighed sluttede Overeenskomster fortæller Krag p. 142—147. At han her i Væsentligt er uafhængig af Hvitfeld, er umiskjendeligt. Der eksisterer fire Aktstykker fra denne Overgivelse: Kongens Benaadningsbrev til Kjøbenhavn og Stadens Reversalbrev til Kongen, det sidste paa Pergament med 26 hængende Sigiller, i Geheimearkivet, det første maaskee kun udfærdiget paa Papir med Kongens paatrykte Signet, i «Tegnelser over alle Lande», ligeledes i Geheimearkivet, og derefter trykt i Danske Magazin 3die Række 5te B. p. 285. Begge disse Aktstykker ere desuden trykte i 2det Bind af den danske Krag Side 40 og 43 efter et Manuskript i Cancelliet. De ere begge daterede fra Kongens Feltleir foran Kjøbenhavn, St. Olufs Konges Aften (28de Juli) 1536. Fremdeles Hovedakten paa Tydsk, dat. «im Felde vor Copenhagen am Sonnabend nach Jacobi» (29de Juli) 1536, ligeledes paa Pergament, endnu med 19 af de oprindelige 22 Segl vedhængende. Dette Diplom findes i Geheimearkivet og er nu trykt som Bilag V til 2den Deel af min Grevens Feide, S. 453 ff. Af dette Aktstykke er der et udførlig dansk Udtog, der kunde kaldes en Oversættelse, var ikke Et og Andet af Vigtighed udeladt. Det seer ud, som var dette Stykke ikke oversat efter selve Hovedakten, men efter Conceptet til denne. Det er trykt «efter en gammel Copibog» i den danske Krag 2, 25 ff. — Endelig Compromisbrevet, dateret «Copenhagen, Sonnabends nach Jacobi» (29de Juli) 1536, angaaende Voldgift imellem Kongen og Hertug Albrecht ¹⁾).

Det er det ufuldstændige danske Udtog, Hvitfeld med-

¹⁾ Aktst. til Greven. I, p. 573.

delers Bl. A a iij — Bl. B b verso, ikke en Oversættelse af Hovedakten selv. Krag derimod synes ved første Øiekast at have havt Hovedakten selv for sig, da hans latinske Udtog netop indeholder hvad der mangler i det danske Udtog og hos Hvittfeld, nemlig Navnene paa de otte kongelige Officerer, der med Hertug Vilhelm af Brunsvig Lyneborg som Mæglere tilveiebragte Forliget imellem Kongen og Hertug Albrecht, og paa de elleve af Modpartens Officerer, der have medbeseglet Akten; dernæst den 3die Artikel i Hovedakten, om dem, der maae frit begive sig ud af Landet med Hertug Albrecht¹⁾; og det Stykke af den 6te Artikel²⁾ om dem, der ville drage bort med Krigsfolkene. Desuagtet bliver det meget tvivlsomt, om Krag har gjort sit latinske Udtog efter selve Aktstykket, da han gjengiver Betingelsen om de i Meklenborg fangne danske Adelsmænds Befrielse, p. 145, som en særskilt Overeenskomst, uafhængig af Hovedakten, og ligeledes hidsætter Beretningen om Voldgiftskjendelsen mellem Kongen og Hertugen efter det særlige Compromisbrev, da disse Bestemmelser ogsaa udgjøre Dele af Hovedakten; hertil kommer, at Krag meddeler Navnene paa alle tolv Fanger, medens Hovedakten efter den Ellefte kun har et «und», men har glemt at tilføie det tolvte Navn. Man maae derfor troe, at han ikke har havt Pergamentsbrevet selv for sig, men en, eller maaskee ogsaa flere, dog fuldstændige og paalidelige Meddelelser om Overeenskomsten og de derved udfærdigede Aktstykker. I ethvert Fald er hvad han har saavel uafhængigt af Hvittfeld som baade rigtigere og fuldstændigere end dennes Beretning.

¹⁾ Grevens Feide 2, p. 455, Lin. 10—19.

²⁾ Sammesteds p. 456, Lin. 25—29.

Derimod synes de Begge at have benyttet — hver dog paa sin Viis — en fælleds Kilde til Fortællingen om det personlige Møde i Marken mellem Kongen, Hertugen og Greven, og om Kongens Udsoning med Kjøbenhavn; thi de gjøre Begge den samme Feil, at sætte Kongens Benaadningsbrev efter Hovedovereenskomsten og Mødet imellem Fyrsterne, da dog Aktstykkerne vise, at Kongen er bleven enig med Kjøbenhavnerne den 28de Juli¹⁾, Dagen før Mødet med Hertugen og Greven. Et Par Uoverensstemmelser, saasom at Hvitfeld rigtigheden lader Kongen stadfæste Byen de Privilegier, den havde i Kong Hans's Tid, medens Krag siger: Kongerne Hans's og Frederiks Tid, kan ikke være afgjørende, da de dog begge give, Hvitfeld et længere, Krag et mere sammentrængt Udtog af Kongebrevet, ikke dette selv. Dog har Krag ikke taget det Fælleds fra Hvitfeld; thi han veed, at der udfærdigedes to Aktstykker; et af Kongen til Staden, et af denne til Kongen. Hvitfeld omtaler kun Kongebrevet.

Hvitfelds saakaldte Corrolarium, Bl. Bb liij verso ff, er hans egne gudelige Betragtninger i Anledning af Krigen og mangler naturligviis hos Krag. Kun har denne det om Ambrosius Bogbinders sidste Skjæbne fælleds med Hvitfeld. — Ogsaa mangler hos Krag det Stykke, Hvitfeld har Blad Cc verso — Cc ij om den store Gjæld, hvori Kongen og Riget vare komne ved denne Krig.

Slutningen af Krag's 3die Bog, p. 148—151, er det Samme som Hvitfelds Bl. Cc ij — Cc liij verso, kun at Hvitfeld giver Rigsraadets Forpligtelsesbrev til Kongen, hvis Indhold Krag anfører, men som han dog ogsaa maa

¹⁾ Hvitfeld har ved en Hukommelses- eller Trykfeil: St. Olai Dag istedetfor S. O. Aften.

have kjendt; man seer det deraf især, at han nævner Rigsraaderne ganske i samme Orden som de forekomme i Aktstykket hos Hvitfeld. Iøvrigt foreligger aller paa dette Sted en Advarsel imod at hidlede Ligheden imellem dem fra umiddelbar Benyttelse af den Ældres Værk, thi uagtet Fortællingens Orden og Ord ikke lader Tvivl om, at det er en og samme Beretning, vi have for os, kan det dog ikke være Hvitfeld, der er Krag's Kilde, da denne har Adskilligt, som han hverken har fra hin eller fra sine egne Tanker, saasom det om Biskopperne Jørgen Friis's, Styge Krumpens og Oluf Munks Fængsling og Fangenskab.

V.

Med Krag's 3die Bog ophører det indre Slægtskab imellem ham og Hvitfeld, hvorvel Fortællingen naturligviis hos Begge tidt nok dreier sig om de samme Ting og Personer. Fra Begyndelsen af 4de Bog er Krag's Uafhængighed af Hvitfeld ingen Tvivl underkastet. Vi medtage dog i denne kritiske Prøvelse endnu p. 158—164 af Krag's Værk, der handler om Begivenhederne i Norge fra Claus Bildes, Vincents Luges og Biskop Hans Reffs Sendelse til Trondhjem i Vinteren 1535—36 indtil det norske Uafhængighedspartis fuldstændige Betvingelse 1537, dels fordi dette er Afslutningen af Grevefeiden, dels for at lægge Krag's Kilder for Læsernes Øine og vise, at han virkelig har havt andre Materialier end Hvitfeld, hvorved der falder Lys ogsaa paa de foregaaende Partier af Værket, hvor som oftest det for Begge Fælleds er isprængt med Krag's Eget.

Til Krag's Fortælling om de kongelige Sendebuds Underhandling med Erkebiskop Oluf Engelbrechtsen, samt om Katastrofen i Trondhjem, Oprøret, Vincents Luges Mord,

men Krag har Mere og Rigtigere. Dog kan Krag ikke have benyttet selve Capitulationsbrevet¹⁾; thi hvorledes kunde han i saa Fald tale om Slottets Overgivelse til Johan Rantzau, ligesom Hvitfeld? Derimod har Hvitfeld nedenfor, Bl. X ij verso, det Rigtige, at det var til Christoffer v. Veltheim Commandanten Henrik Bartun opgav Slottet, ligesom ogsaa Betingelserne ere rigtigt angivne, uidentvilt efter Aktstykket selv.

Krag p. 114—115 = Hvitfeld Bl. X ij — X ij verso øverst; men Krag har kun et Par Ord om de fangne danske Adelsmænds Overførelse fra Malmø til Tydskland, hvorom Hvitfeld giver nærmerere Efterretning. For Resten er aabenbart een Kilde benyttet af Begge.

Det Samme er Tilfældet med det følgende Stykke hos Krag, p. 115, om Forliget mellem Christian den Tredie og Erkebiskop Christoffer af Bremen, hvilket Hvitfeld har i en anden Forbindelse Bl. S ij — S iij, men der paa urette Sted.

Hvad Krag har p. 116—118 om Hamborgerfreden af 14de Februar 1536 imellem Kong Christian den Tredie og Lybek, og det derpaa følgende korte Stykke p. 118, ligner vel Hvitfeld Bl. Y ij — Zij; men for det Første er Krag's Indledning kortere end Hvitfelds; den har desuden det Eiendommelige, at de mæglende Fyrster foreholdt Lybekkerne Krigens Uretfærdighed, og at Kong Christian ønskede Fred for at fremme Kirkeforbedringen, samt det ganske Rigtige om københavnske og malmøske Gesandters Tilstedeværelse og Fordringer, hvilket han ikke har af Hvitfeld. — Dernæst kan det jo rigtignok synes som om Krag's Referat af Fredens Indhold ikke er Andet end Sammen-

¹⁾ Aktstykker til Grevefeiden I Nr. 276.

dragning af Hvitfelds udførlige Udtog og Omstilling af de enkelte Betingelsers Følgeorden; thi mærkeligt nok have begge Forfattere netop de samme, og ikke andre, Feil i de mæglende Sendebuds Navne¹⁾. Disse Feil ere hos Hvitfeld Bl. Zij verso: Euert von Tham, hos Krag p. 116: Everhardus Dama, da dog Navnet, som Originalakten²⁾ viser, er Eberhardt von der Thann; Hvitfelds Melchior von Krætzen, hos Krag: Melior Cretzenus, skal være Melchior von Kreytzen; Johan Fryge = Krag's Johannes Frygius skal være Johan Feige; Hvitfelds Morten von Hamborg, Krag's Martinus Hamburgicus hedder i Akten selv Mertin von Heimboorch; Henrik Garleben hos Hvitfeld, svarende til Krag's Henricus Garlevius, hedder Heinrich Garlopp. Desuagtet tør man deraf ikke slutte, at Krag har Sit fra Hvitfeld; thi han har i sit meget korte Referat af Freden en Rettelse, han ikke kan være falden paa af sig selv, nemlig p. 117, at Rostok og Wismar fik sex Ugers Betænkningstid til at antage Freden, Stralsund kun 5 Ugers, medens Hvitfeld giver alle tre Stæder sex Uger. Krag's er rigtigt efter Originalakten. Dog vilde det være forhastet, heraf at slutte, at Fredsdiplomet selv har staaet til Krag's Raadighed; thi ikke at tale om den ganske forskellige Orden — Krag kunde have valgt denne af rhetoriske og stilistiske Grunde — saa har han enkelte paafaldende Afvigelser fra Originalen, saaledes p. 117: «Reliqui Lubecensium socii cum conditione foedere comprehensi», hvorom ikke tales i denne. Og længere nede p. 117—118 hedder det, at «exercitus,

¹⁾ Dog selvfølgelig med Undtagelse af Trykfeillene i Udgaven af Krag; disse ere: S. 116, Lin. 16: Arnatus for Arnacus; Lin. 25: Emelensem for Emdensem; Lin. 29: Vildenseverus for Vildenfeverus.

²⁾ Aktst. til Grevef. I, Nr. 281, p. 515 ff.

«naves, tormenta aliaque, quæ etiamnum Lubecanorum
 «sunt, nec in potestatem Regis venere, libere avehantur;»
 derimod i Akten selv¹⁾): «Dergleichen sol denen von Lubeck
 «al ihr Geschutz und anderst, das zu Datum dieses Ver-
 «trags ungewonnen und sie noch im Reich Denmarck haben,
 «auch widder folgen und gelassen werden.» — Hvitfeld i
 sit Referat af Fredsbetingelserne taler Bl. Z rigtigen kun om
 «Hvad Skyt, som de Lybske have i Danmark» osv. Kommer
 nu hertil Feilene i Navnene, saa kan denne besynderlige
 Overeensstemmelse og Uovereensstemmelse ikke forklares
 paa anden Maade end at hverken Krag eller Hvitfeld har
 havt Originalakten selv for sig, men at begge have havt
 en Afskrift eller et Udtog, maaskee optaget i en frem-
 stillende Opsats, til deres nærmeste Kilde og da læst uty-
 delig Skrift uret, eller at Navnene virkelig have været feil-
 skrevne i Forlægsbladet, samt at Hvitfeld skjødesløst har
 faaet Stralsunds fem Uger forandret til sex, men Krag paa
 sin Viis rhetorisk omstillet, forkortet, misforstaaet eller
 amplificeret Meddelelsens Ord. Endelig svarer det Stykke,
 som hos Krag p. 118 følger umiddelbart efter Freden, til
 Hvitfelds Bl. Zij; men Krag har det Urigtige mere, at
 svenske Sendebud vare tilstede ved Fredsunderhand-
 lingerne, og det Rigtige om den engelske Konges Sende-
 bud, som viser, at han maa have kjendt Edmund Bonners
 og Rich. Cawendish's Brev af 22de Februar 1536²⁾ til
 Marcus Meyer paa Varberg, enten i Original eller i et
 Udtog.

Krags Fortælling S. 118—120 om Bernhard v. Melens
 Sendelse til Kjøbenhavn efter Hamborgerfreden, hans Tale

¹⁾ Anf. St. p. 521.

²⁾ Aktst. til Grevel. I, Nr. 282, p. 525.

eller om Forhandlingerne med Kong Christians Raader. Krag's Fremstilling følger her nøie Gesandternes Skrivelse til Kongen dat. Hamborg den 3die April 1536¹⁾, der synes at have foreligget ham i Original eller Afskrift. Ligeledes har han kjendt den øvrige Skriftvexling imellem de keiserlige og de kongelige Raader, hvorimod det kan være et Spørgsmaal, om han har havt Andet end en kort Meddelelse om Landgrevens og Churfyrstens Svar, eller om han blot af den Grund p. 135 giver et saa kort Udtog af disse, om hvilke Hvitfeld har Endeel Mere, fordi han ikke har villet gjentage hvad han allerede i alt Væsentligt havde anført efter Peder Svaves Svar til de keiserlige Sendebud paa Mødet i Lybek.

Krag S. 135—137, der handler om Krigen i Groeningen imellem Meinart v. Hamm og Schenk af Teutenburg, er vel nær beslægtet med Hvitfelds Fortælling Bl. V iij vers. og V iij vers.; men hver af dem har dog saa meget Eiendommeligt, at om de end have benyttet samme Materialier, maa de dog ogsaa hver have havt sine, saa at den Yngre her ikke kan siges at være afhængig af den Ældre.

Amager Lands Indtagelse af de Kongelige, Opløbet og Blodbadet i Kjøbenhavn kan Krag, S. 138—139, have taget af Hvitfelds Bl. Aa ij; men Begge kunne ogsaa have benyttet en og samme Kilde. Noget kjendeligere er Forskjellen i det næste Stykke, om den sidste Tid af Beleiringen og den grusomme Elendighed i Kjøbenhavn, Krag p. 140—142 = Hvitfeld Bl. Aa iij ff; dog ikke mere, end at det bliver tvivlsomt, hvorvidt den alene hidrører fra Forskjellen i deres hele Stil og Fremstillingsmaade.

¹⁾ Aktst. t. Grvf. I, Nr. 285, p. 580.

Kjøbenhavns Overgivelse og de ved denne Leilighed sluttede Overeenskomster fortæller Krag p. 142—147. At han her i Væsentligt er uafhængig af Hvitfeld, er umiskjendeligt. Der eksisterer fire Aktstykker fra denne Overgivelse: Kongens Benaadningsbrev til Kjøbenhavn og Stadens Reversalbrev til Kongen, det sidste paa Pergament med 26 hængende Sigiller, i Geheimearkivet, det første maaskee kun udfærdiget paa Papir med Kongens paatrykte Signet, i «Tegnelser over alle Lande», ligeledes i Geheimearkivet, og derefter trykt i Danske Magazin 3die Række 5te B. p. 285. Begge disse Aktstykker ere desuden trykte i 2det Bind af den danske Krag Side 40 og 43 efter et Manuskript i Cancelliet. De ere begge daterede fra Kongens Feltleir foran Kjøbenhavn, St. Olufs Konges Aften (28de Juli) 1536. Fremdeles Hovedakten paa Tydsk, dat. «im Felde vor Copenhagen am Sonnabend nach Jacobi» (29de Juli) 1536, ligeledes paa Pergament, endnu med 19 af de oprindelige 22 Segl vedhængende. Dette Diplom findes i Geheimearkivet og er nu trykt som Bilag V til 2den Deel af min Grevens Feide, S. 453 ff. Af dette Aktstykke er der et udførlig dansk Udtog, der kunde kaldes en Oversættelse, var ikke Et og Andet af Vigtighed udeladt. Det seer ud, som var dette Stykke ikke oversat efter selve Hovedakten, men efter Conceptet til denne. Det er trykt «efter en gammel Copibog» i den danske Krag 2, 25 ff. — Endelig Compromisbrevet, dateret «Copenhagen, Sonnabends nach Jacobi» (29de Juli) 1536, angaaende Voldgift imellem Kongen og Hertug Albrecht ¹⁾).

Det er det ufuldstændige danske Udtog, Hvitfeld med-

¹⁾ Aktst. til Greven. I, p. 573.

delers Bl. A a iij — Bl. B b verso, ikke en Oversættelse af Hovedakten selv. Krag derimod synes ved første Øiekast at have havt Hovedakten selv for sig, da hans latinske Udtog netop indeholder hvad der mangler i det danske Udtog og hos Hvittfeld, nemlig Navnene paa de otte kongelige Officerer, der med Hertug Vilhelm af Brunsvig Lyneborg som Mæglere tilveiebragte Forliget imellem Kongen og Hertug Albrecht, og paa de elleve af Modpartens Officerer, der have medbeseglet Akten; dernæst den 3die Artikel i Hovedakten, om dem, der maae frit begive sig ud af Landet med Hertug Albrecht¹⁾; og det Stykke af den 6te Artikel²⁾ om dem, der ville drage bort med Krigsfolkene. Desuagtet bliver det meget tvivlsomt, om Krag har gjort sit latinske Udtog efter selve Aktstykket, da han gjengiver Betingelsen om de i Meklenborg fangne danske Adelsmænds Befrielse, p. 145, som en særskilt Overeenskomst, uafhængig af Hovedakten, og ligeledes hidsætter Beretningen om Voldgiftskjendelsen mellem Kongen og Hertugen efter det særlige Compromisbrev, da disse Bestemmelser ogsaa udgjøre Dele af Hovedakten; hertil kommer, at Krag meddeler Navnene paa alle tolv Fanger, medens Hovedakten efter den Ellefte kun har et «und», men har glemt at tilføie det tolvte Navn. Man maae derfor troe, at han ikke har havt Pergamentsbrevet selv for sig, men en, eller maaskee ogsaa flere, dog fuldstændige og paalidelige Meddelelser om Overeenskomsten og de derved udfærdigede Aktstykker. I ethvert Fald er hvad han har saavel uafhængigt af Hvittfeld som baade rigtigere og fuldstændigere end dennes Beretning.

¹⁾ Grevens Feide 2, p. 455, Lin. 10—19.

²⁾ Sammesteds p. 456, Lin. 25—29.

Derimod synes de Begge at have benyttet — hver dog paa sin Viis — en fælleds Kilde til Fortællingen om det personlige Møde i Marken mellem Kongen, Hertugen og Greven, og om Kongens Udsoning med Kjøbenhavn; thi de gjøre Begge den samme Feil, at sætte Kongens Benaadningsbrev efter Hovedovereenskomsten og Mødet imellem Fyrsterne, da dog Aktstykkerne vise, at Kongen er bleven enig med Kjøbenhavnerne den 28de Juli¹⁾, Dagen før Mødet med Hertugen og Greven. Et Par Uoverensstemmelser, saasom at Hvitfeld rigtigheden lader Kongen stadfæste Byen de Privilegier, den havde i Kong Hans's Tid, medens Krag siger: Kongerne Hans's og Frederiks Tid, kan ikke være afgjørende, da de dog begge give, Hvitfeld et længere, Krag et mere sammentrængt Udtog af Kongebrevet, ikke dette selv. Dog har Krag ikke taget det Fælleds fra Hvitfeld; thi han veed, at der udfærdigedes to Aktstykker; et af Kongen til Staden, et af denne til Kongen. Hvitfeld omtaler kun Kongebrevet.

Hvitfelds saakaldte Corrolarium, Bl. Bb liij verso ff, er hans egne gudelige Betragtninger i Anledning af Krigen og mangler naturligviis hos Krag. Kun har denne det om Ambrosius Bogbinders sidste Skjæbne fælleds med Hvitfeld. — Ogsaa mangler hos Krag det Stykke, Hvitfeld har Blad Cc verso — Cc ij om den store Gjæld, hvori Kongen og Riget vare komne ved denne Krig.

Slutningen af Krag's 3die Bog, p. 148—151, er det Samme som Hvitfelds Bl. Cc ij — Cc liij verso, kun at Hvitfeld giver Rigsraadets Forpligtelsesbrev til Kongen, hvis Indhold Krag anfører, men som han dog ogsaa maa

¹⁾ Hvitfeld har ved en Hukommelses- eller Trykfeil: St. Olai Dag istedetfor S. O. Aften.

have kjendt; man seer det deraf især, at han nævner Rigsraaderne ganske i samme Orden som de forekomme i Aktstykket hos Hvitfeld. Iøvrigt foreligger aller paa dette Sted en Advarsel imod at hidlede Ligheden imellem dem fra umiddelbar Benyttelse af den Ældres Værk, thi uagtet Fortællingens Orden og Ord ikke lader Tvivl om, at det er en og samme Beretning, vi have for os, kan det dog ikke være Hvitfeld, der er Krag's Kilde, da denne har Adskilligt, som han hverken har fra hin eller fra sine egne Tanker, saasom det om Biskopperne Jørgen Friis's, Styge Krumpens og Oluf Munks Fængsling og Fangenskab.

V.

Med Krag's 3die Bog ophører det indre Slægtskab imellem ham og Hvitfeld, hvorvel Fortællingen naturligviis hos Begge tidt nok dreier sig om de samme Ting og Personer. Fra Begyndelsen af 4de Bog er Krag's Uafhængighed af Hvitfeld ingen Tvivl underkastet. Vi medtage dog i denne kritiske Prøvelse endnu p. 158—164 af Krag's Værk, der handler om Begivenhederne i Norge fra Claus Bildes, Vincents Luges og Biskop Hans Reffs Sendelse til Trondhjem i Vinteren 1535—36 indtil det norske Uafhængighedspartis fuldstændige Betvingelse 1537, dels fordi dette er Afslutningen af Grevefeiden, dels for at lægge Krag's Kilder for Læsernes Øine og vise, at han virkelig har havt andre Materialier end Hvitfeld, hvorved der falder Lys ogsaa paa de foregaaende Partier af Værket, hvor som oftest det for Begge Fællede er isprængt med Krag's Eget.

Til Krag's Fortælling om de kongelige Sendebuds Underhandling med Erkebiskop Oluf Engelbrechtsen, samt om Katastrofen i Trondhjem, Oprøret, Vincents Luges Mord,

de Andres Fangenskab, p. 158—159, er benyttet den trondhjemske Almues Skrivelse til Bergenserne af 7de Januar 1536, som nu er trykt i Aktstykker til Grevefeiden, 2den Samling Nr. 102, p. 206.

Hvad Krag har p. 160 om Oprøret søndenfjelds er grundet paa Lehnsmanden Erik Gyldenstjernes Skrivelse fra Aggershus af 4de og 14de Februar til Kong Christian, — et betydningsfuldt Vink om, at Krag til sit Værk har havt Meddelelser, enten Afskrifter eller Uddrag, fra det kongelige Cancelli, medens Hvittfelds Krønike ikke viser bestemte Spor af andet Materiale, end hvad han selv har kunnet samle, men ikke af nogen middelbar eller umiddelbar Forbindelse med Regeringen. Krag har her maaskee ogsaa havt til Benyttelse Erik Gyldenstjernes Breve til Eske Bilde og hans Frue af 24de April 1536¹⁾. Den Dom, der af Krag paa dette Sted udtales om Erik Gyldenstjernes haarde Adfærd, beroer rimeligviis alene paa det Thingsvidne, Almuen i BorgeSyssel senere gav den norske Adelsmand Gude Galde, og som Krag omtaler p. 161 nederst.

Fortællingen om Erkebiskop Olufs Anger og Underhandling med Kongen, Krag p. 160—161, er taget af Erkebiskoppens Aabne Brev af 6te April og af Biskop Hans Reffs Skrivelse til Christian den Tredie af 25de April 1535. Det sidstnævnte Brev er kjendeligt af hvad der hos Krag p. 160 fortælles om Claus og Eske Bildes Mægling imellem Erkebiskoppen og Biskop Hans, som derved befriedes fra sit Fængsel²⁾.

Krags Fortælling p. 161, Lin. 25 ff om Biskop Høskulds, Johan Krukovs, det Bergenske Kapitels og Byraads An-

¹⁾ Aktst. til Grevef. 2den Saml. Nr. 106. 107. 110. 111. p. 250 ff, 269 ff.

²⁾ Aktst. t. Grevf., 2den Saml. Nr. 109. 112. p. 257. 264.

erkjendelse af Kong Christian har ingen anden Kilde end deres aabne Breve af 1ste, 14de og 23de Juni 1536¹⁾. Men Krag feiler i at sætte denne Anerkjendelse foran de overlevende kongelige Sendebuds, Claus Bildes og Biskop Hans Reffs, Nedreise fra Trondhjem til Oslo, da han dog af Biskop Hans's Brev af 25de April, som han uimodsigelig har kjendt, maatte vide, at disse allerede i April vare i Oslo. Denne Feil bestyrker hvad der paa mange Steder hos Krag paatrænger sig ved at bemærke hans Brug af Archivalier og Regeringens Aktstykker, at han ikke har havt Originalerne umiddelbart for sig, men udaterede Afskrifter eller, oftest, Uddrag, som han maatte ordne indbyrdes uden at kjende de afgjørende Tidsmærker. Dette er endnu mere paafaldende ved Thingsvidnet fra Borge-syssel, p. 161 nederst, som Krag ligeledes sætter foran de to Sendebuds Nedreise, da dog Originalen i Geheimearkivet er dateret 11,000 Jomfruers Dag (21de October) 1536, altsaa meer end et halvt Aar efterat Claus Bilde var vendt tilbage til Kongen. Hvoraf kommer det overhovedet, at saa mange af de til denne Periode hørende Aktstykker i Ny danske Magazin og i den danske Krag, 2den Deel med Supplementet, ere enten ufuldstændige eller udaterede? Jeg kan ikke afvise den Tanke, — hvis Rigtighed jeg dog heller ikke kan paavise, end sige bevise — at en Regeringen nærstaaende Stormand, snarest Cantsleren Johan Friis, har villet havt Grevens Feide fremstillet af en videnskabelig dannet Klient som Anders Sørensen Vedel og derfor har meddelt denne saavel sine egne Erindringer og Opskrifter, som Afskrifter eller Uddrag af Regeringspapirer, han havde Raadighed over. Vedel, eller

¹⁾ Aktst. anf. St. p. 283.

hvem Klienten nu har været, har ikke faaet Arbeidet udført; men hans Samlinger, forøgede med andet Materiale, saasom Bildeslægtens talrige Breve og Papirer, Fru Elisabet Skrams Optegnelser o. dsl., ere komne middelbart eller umiddelbart baade til Hvitfeld, som rask har benyttet dem og hvad han ellers havde til en, om end ufuldkommen, saa dog heel Christian den Tredies Historie, og derefter til Krag, der har forøget dem med nye Archivalia især om diplomatiske Underhandlinger, men har arbeidet langsommere end Hvitfeld og tilsidst kun givet os et høist værdifuldt Brudstykke af Kong Christians Historie.

Med det Brev, hvori Eske Bilde efter Krag's Beretning p. 162 fraraadede Kongen at sende en Krigsmagt til Norge, er meent Eske Bildes Instruction fra Bergenhuus, dat. 18de Mai 1536 for hans tre Sendebud til Kongen, hvilken nu er trykt¹⁾ efter Originalen i Geheimearkivet. Derimod kjender Krag ikke Kong Christian den Tredies Skrivelse af 28de Mai 1536 til Eske Bilde; thi han maatte da have vidst, at Kongen før Kjøbenhavns Overgivelse virkelig er gaaet ind paa Erkebiskoppens Forlangende om Underhandlinger og et Møde i Bergen sidst i Juli²⁾, saa at han dengang ikke har tilbageviist enhver Overeenskomst med det norske Uafhængighedsparti, men senere vel undladt at lade møde til den bestemte Tid, fordi Kjøbenhavn samtidigt faldt og han saaledes blev stillet friere ligeoverfor Erkebispen og hans Tilhængere. Krag veed ikke Andet, end at Kongen ikke vilde høre det norske Forslag, men kun straffe Erkebiskoppen.

Kilden til Krag's Beretning p. 162—163 om Erke-

¹⁾ Grevens Feide II, Bilag VI p. 462.

²⁾ Sammested II, p. 276.

biskoppens Adfærd mod den Besætning, han ved sin Flugt efterlod paa Stenvigsholm samt om Slottets Overdragelse til Christoffer Hvitfeld, er Capitulationsbrevet af 18de Mai 1537 ¹⁾, da Stenvigsholm overgaves til Kongens Mænd, og Christoffer Hvitfelds Gjenbreve af 30te Mai og 3die Juni 1537, begge i Geheimearkivet ²⁾.

Hvad Hvitfeld meddeler Bl. X iij, Ee iij, Ff iij verso har aabenbart været uden al Indflydelse paa Krag, der neppe engang kan have læst dette hos Hvitfeld, da han ikke kjender Keiserens og Pfalzgrevens Breve til Erkebiskop Oluf, eller Einar Kiølds Navn, eller Christoffer Trondsens Tog til Bergen, foruden Et og Andet Mere. Krag kan ikke have forbigaaet Alt dette, har han vidst noget derom. Hvitfeld har udentvivl ogsaa kjendt Stensvigsholms Capitulationsbrev, da det underlige Datum, han anfører: Fredag 8 Dage efter Vor Herres Himmelfartsdag, kun er en Omskrivning af Capitulationsbrevets «Fredag efter octava ascensionis domini» (18de Mai 1537). Her har altsaa Hvitfeld vidst bedre Besked end Krag. Men denne er paa den anden Side fri for et Par grove Feil, hvori Hvitfeld gjør sig skyldig, saasom om det Gesandtskab, Hvitfeld lader Regentinden i Nederlandene sende til Erkebiskoppen i Trondhjem ved Mikelsdagstid (1535? 1536?), om Erik Gyldenstjernes Tog til Tuterøen til Eske og Claus Bildes samt Biskop Hans Reffs Befrielse i Foraaret 1536, om at Erkebiskoppens betingede Underkastelsesbrev til Kong Christian var dateret Torsdag før Palmesøndag 1537, istedetfor 1536. Hvitfeld veed overalt kun meget Lidt om Norges endelige Betvingelse; han staaer i dette Parti baade i

¹⁾ Aktst. til Grevef. II, Nr. 141, p. 312.

²⁾ Jfr. min Grevens Feide II, p. 405.

Kundskab og Paalidelighed langt tilbage for Krag, hvis Fremstilling desuden har et langt mindre anekdotagtigt Præg end Hvitfelds. Det seer ud som om dennes Fortælling fornemlig grundede sig paa private Meddelelser, Anekdoter i adelige Slægter, enkelte fra samme Kilde hentede Afskrifter af Aktstykker og Breve, — det var hans Fader Christoffer Hvitfeld, der modtog Stenvigsholm af den kongelige Commissær Truid Ulfstand efter Capitulationen. Krag har kjendeligen Sit fra Regeringens Archiver, dog snarere middelbart end ved umiddelbar Benyttelse af de originale Aktstykker.

Vende vi efter denne trættende Vandring gennem de to Forfatteres Historie om Grevefeiden tilbage til det først opkastede Spørgsmaal: er Krag et selvstændigt Vidne i de Partier, han har fælleds med Hvitfeld? saa er det indlysende, at Svaret ikke kan gives med et simpelt Ja eller Nei. Havde Talen været om to historiske Kritikere, maatte man sige, at selv hvor de fortælle det Samme, er det dog to Autoriteter; naar P. E. Müller og Velschov ere enige om Fortolkningen af et Sted hos Saxo, have vi ikke et, men to Vidnesbyrd at holde os til; thi hver har prøvet og er selvstændig kommen til sit Resultat. Men hverken Krag eller Hvitfeld er Kritiker; de ere Samlere og Sammenstillere af det dem rakte eller af dem selv fundne Stof; de have manglet en Masse af Materialier, uden hvilke en virkelig Prøvelse af det Forefundne var umulig, og der er desuden intet Spor til, at de overhovedet have følt Tvivlens og Kritikens Braad i deres eget Sind.

Deres Aandsarbeide har været at sammenstille og bringe i læselig Form, hvorved dog ikke negtes, at navnlig Hvitfeld har havt sine egne Tanker over og i Anledning

af Historien. Men heraf følger, at da der ingen Tvivl reises om deres Ærlighed, beroer Dommen over deres Paalidelighed paa Dommen over deres Materialier; thi at begge have optaget det Samme, siger ikke, at Begge have prøvet det og fundet det paalideligt.

Har Krag umiddelbart øst af Hvitfelds Bog? — Nei; der er ikke et eneste Sted i Grevefeidens Historie, hvor han beviislig maa have brugt Hvitfeld, og naar der ere nogle Steder, hvor han kan have taget Sit fra Hvitfeld, saa er der mange, hvor det Fælleds øiensynlig er uafhængigt kommet til Begge, — saa mange, at de skabe en sikker Analogi for Bedømmelsen af de andre fælleds Steder. Krag og Hvitfeld ere to uafhængige Vidner; men da de for Størstedelen kun ere Anden- eller Trediehaands Vidner, der berette hvad de have hørt af Andre, saa bliver det atter et Spørgsmaal, om deres fælleds Vidnesbyrd er eet eller to. Svaret maa blive, at hvor Begge umiskjendelig have benyttet samme Materiale, ikke alene samme Indhold, men samme Beretning og intet Andet, er deres Vidnesbyrd eet, ikke to. Vi have i begge Værker kun een Beretning om Begivenhederne i Fyen og Jylland i Sommeren og Efteraaret 1534. Hvad det kommer an paa, er Eenshed af Momenternes Orden, Phraser og Ordstilling, Fælleddsskabets Reenhed, da om det Fælleds er ublandet af Særligt hos hver af dem, eens stillede Navnerækker, især eens Feil. Hvor det Fælleds er isprængt med Særligt, maa dettes Art og Stilling blive det Afgjørende; er der Grund til at antage, at det Særlige kun hidrører fra en omhyggeligere og fyldigere Benyttelse af et fælleds Materiale, bliver Vidnesbyrdet dog kun eet: et fælleds og eet særligt. Er derimod det Særlige kjendelig øst af en anden end den fælleds Kilde, saasom fordi

det er uantageligt, at Nogen af dem skulde have forbigaaet det, dersom han havde kjendt det, men indflettet i det Fælleds, saa opløser ogsaa dette sig meer eller mindre tydeligt i to Vidnesbyrd. Thi et tiltrædende Fremmed bringer næsten altid et kritisk Moment ind i Samlingen og Bearbejdelsen, — om og kun et ydre, saa dog et, der ikke kan blive virkningsløst. Saadanne Tilfælde, hvor en selvstændig Meddelelse ikke gør Andet end udfylder et Hul i det forud Givne, ere meget sjældne. Som oftest nøde Uovereensstemmelser Arbeideren til at spørge, hvorledes Meddelelsen lader sig forene og forbinde med det Givne.

Af Alt dette følger, at i Stykker, hvor et fælleds Indhold kommer frem i forskjellig Form — forskjellig Orden af Momenterne, mærkelig Forskjel i Stil, overhovedet kjendelig Mangel paa Eens, maa det antages at hidrøre fra forskellige Kilder. Havde Begge havt en og samme Beretning for sig, uden at der fra et tiltrædende Nyt var paatvunget Nogen af dem Tvivl om dens Rigtighed, vilde ikke alene Indholdet, men ogsaa Formen været at gjenkjende hos begge Forfattere.

Hvad der i denne Undersøgelse er sagt stemmer saaledes godt med Grams Ord i Fortalen til Krag¹⁾, at der existerede Commentarer, skrevne af Flere, om Krigen og hvad der ellers havde tildraget sig i det urolige Treaar efter Frederik den Førstes Død, hvilke Commentarer baade Hvitfeldt og Krag have benyttet; derfra den mærkelige Lighed mellem Begges Fremstilling af disse Aar, og den sjældne Uenighed imellem dem. Disse Commentarer, tilføier Gram, bevarede paa Universitetets Bibliothek indtil dettes Ødelæggelse i den store Ildebrand 1728.

¹⁾ Præfatio p. 68.

de Andres Fangenskab, p. 158—159, er benyttet den trondhjemske Almues Skrivelse til Bergenserne af 7de Januar 1536, som nu er trykt i Aktstykker til Grevefeiden, 2den Samling Nr. 102, p. 206.

Hvad Krag har p. 160 om Oprøret søndenfjelds er grundet paa Lehnsmanden Erik Gyldenstjernes Skrivelse fra Aggershus af 4de og 14de Februar til Kong Christian, — et betydningsfuldt Vink om, at Krag til sit Værk har havt Meddelelser, enten Afskrifter eller Uddrag, fra det kongelige Cancelli, medens Hvitfeldts Krønike ikke viser bestemte Spor af andet Materiale, end hvad han selv har kunnet samle, men ikke af nogen middelbar eller umiddelbar Forbindelse med Regeringen. Krag har her maaskee ogsaa havt til Benyttelse Erik Gyldenstjernes Breve til Eske Bilde og hans Frue af 24de April 1536¹⁾. Den Dom, der af Krag paa dette Sted udtales om Erik Gyldenstjernes haarde Adfærd, beroer rimeligviis alene paa det Thingsvidne, Almuen i Borgebysser senere gav den norske Adelsmand Gude Galde, og som Krag omtaler p. 161 nederst.

Fortællingen om Erkebiskop Olufs Anger og Underhandling med Kongen, Krag p. 160—161, er taget af Erkebiskoppens Aabne Brev af 6te April og af Biskop Hans Reffs Skrivelse til Christian den Tredie af 25de April 1535. Det sidstnævnte Brev er kjendeligt af hvad der hos Krag p. 160 fortælles om Claus og Eske Bildes Mægling imellem Erkebiskoppen og Biskop Hans, som derved befriedes fra sit Fængsel²⁾.

Krags Fortælling p. 161, Lin. 25 ff om Biskop Høskulds, Johan Krukovs, det Bergenske Kapitels og Byraads An-

¹⁾ Aktst. til Grevef. 2den Saml. Nr. 106. 107. 110. 111. p. 250 ff, 269 ff.

²⁾ Aktst. t. Grevef., 2den Saml. Nr. 109. 112. p. 257. 264.

erkjendelse af Kong Christian har ingen anden Kilde end deres aabne Breve af 1ste, 14de og 23de Juni 1536¹⁾. Men Krag feiler i at sætte denne Anerkjendelse foran de overlevende kongelige Sendebuds, Claus Bildes og Biskop Hans Reffs, Nedreise fra Trondhjem til Oslo, da han dog af Biskop Hans's Brev af 25de April, som han uimodsigelig har kjendt, maatte vide, at disse allerede i April vare i Oslo. Denne Feil bestyrker hvad der paa mange Steder hos Krag paatrænger sig ved at bemærke hans Brug af Archivalier og Regeringens Aktstykker, at han ikke har havt Originalerne umiddelbart for sig, men udaterede Afskrifter eller, oftest, Uddrag, som han maatte ordne indbyrdes uden at kjende de afgjørende Tidsmærker. Dette er endnu mere paafaldende ved Thingsvidnet fra Borge-syssel, p. 161 nederst, som Krag ligeledes sætter foran de to Sendebuds Nedreise, da dog Originalen i Geheimearkivet er dateret 11,000 Jomfruers Dag (21de October) 1536, altsaa meer end et halvt Aar efterat Claus Bilde var vendt tilbage til Kongen. Hvoraf kommer det overhovedet, at saa mange af de til denne Periode hørende Aktstykker i Ny danske Magazin og i den danske Krag, 2den Deel med Supplementet, ere enten ufuldstændige eller udaterede? Jeg kan ikke afvise den Tanke, — hvis Rigtighed jeg dog heller ikke kan paavise, end sige bevise — at en Regeringen nærstaaende Stormand, snarest Cantsleren Johan Friis, har villet havt Grevens Feide fremstillet af en videnskabelig dannet Klient som Anders Sørensen Vedel og derfor har meddelt denne saavel sine egne Erindringer og Opskrifter, som Afskrifter eller Uddrag af Regeringspapirer, han havde Raadighed over. Vedel, eller

¹⁾ Aktst. anf. St. p. 283.

hvem Klienten nu har været, har ikke faaet Arbeidet udført; men hans Samlinger, forøgede med andet Materiale, saasom Bildeslægtens talrige Breve og Papirer, Fru Elisabet Skrams Optegnelser o. dsl., ere komne middelbart eller umiddelbart baade til Hvitfeld, som rask har benyttet dem og hvad han ellers havde til en, om end ufuldkommen, saa dog heel Christian den Tredies Historie, og derefter til Krag, der har forøget dem med nye Archivalia især om diplomatiske Underhandlinger, men har arbeidet langsommere end Hvitfeld og tilsidst kun givet os et høist værdifuldt Brudstykke af Kong Christians Historie.

Med det Brev, hvori Eske Bilde efter Krag's Beretning p. 162 fraraadede Kongen at sende en Krigsmagt til Norge, er meent Eske Bildes Instruction fra Bergenhuus, dat. 18de Mai 1536 for hans tre Sendebud til Kongen, hvilken nu er trykt¹⁾ efter Originalen i Geheimearkivet. Derimod kjender Krag ikke Kong Christian den Tredies Skrivelse af 28de Mai 1536 til Eske Bilde; thi han maatte da have vidst, at Kongen før Kjøbenhavns Overgivelse virkelig er gaaet ind paa Erkebiskoppens Forlangende om Underhandlinger og et Møde i Bergen sidst i Juli²⁾, saa at han dengang ikke har tilbageviist enhver Overeenskomst med det norske Uafhængighedsparti, men senere vel undladt at lade møde til den bestemte Tid, fordi Kjøbenhavn samtidigt faldt og han saaledes blev stillet friere ligeoverfor Erkebispen og hans Tilhængere. Krag veed ikke Andet, end at Kongen ikke vilde høre det norske Forslag, men kun straffe Erkebiskoppen.

Kilden til Krag's Beretning p. 162—163 om Erke-

¹⁾ Grevens Feide II, Bilag VI p. 462.

²⁾ Sammested II, p. 276.

biskoppens Adfærd mod den Besætning, han ved sin Flugt efterlod paa Stenvigsholm samt om Slottets Overdragelse til Christoffer Hvitfeld, er Capitulationsbrevet af 18de Mai 1537 ¹⁾, da Stenvigsholm overgaves til Kongens Mænd, og Christoffer Hvitfelds Gjenbreve af 30te Mai og 3die Juni 1537, begge i Geheimearkivet ²⁾.

Hvad Hvitfeld meddeler Bl. X iij, Ee iij, Ff iij verso har aabenbart været uden al Indflydelse paa Krag, der neppe engang kan have læst dette hos Hvitfeld, da han ikke kjender Keiserens og Pfalzgrevens Breve til Erkebiskop Oluf, eller Einar Kiølds Navn, eller Christoffer Trondsens Tog til Bergen, foruden Et og Andet Mere. Krag kan ikke have forbigaaet Alt dette, har han vidst noget derom. Hvitfeld har udentvivl ogsaa kjendt Stensvigsholms Capitulationsbrev, da det underlige Datum, han anfører: Fredag 8 Dage efter Vor Herres Himmelfartsdag, kun er en Omskrivning af Capitulationsbrevets «Fredag efter octava ascensionis domini» (18de Mai 1537). Her har altsaa Hvitfeld vidst bedre Besked end Krag. Men denne er paa den anden Side fri for et Par grove Feil, hvori Hvitfeld gjør sig skyldig, saasom om det Gesandtskab, Hvitfeld lader Regentinden i Nederlandene sende til Erkebiskoppen i Trondhjem ved Mikelsdagstid (1535? 1536?), om Erik Gyldenstjernes Tog til Tuterøen til Eske og Claus Bildes samt Biskop Hans Reffs Befrielse i Foraaret 1536, om at Erkebiskoppens betingede Underkastelsesbrev til Kong Christian var dateret Torsdag før Palmesøndag 1537, istedetfor 1536. Hvitfeld veed overalt kun meget Lidt om Norges endelige Betvingelse; han staaer i dette Parti baade i

¹⁾ Aktst. til Grevef. II, Nr. 141, p. 312.

²⁾ Jfr. min Grevens Feide II, p. 405.

det er uantageligt, at Nogen af dem skulde have forbigaaet det, dersom han havde kjendt det, men indflettet i det Fælleds, saa opløser ogsaa dette sig meer eller mindre tydeligt i to Vidnesbyrd. Thi et tiltrædende Fremmed bringer næsten altid et kritisk Moment ind i Samlingen og Bearbejdelsen, — om og kun et ydre, saa dog et, der ikke kan blive virkningsløst. Saadanne Tilfælde, hvor en selvstændig Meddelelse ikke gør Andet end udfylder et Hul i det forud Givne, ere meget sjældne. Som oftest nøde Uovereensstemmelser Arbeideren til at spørge, hvorledes Meddelelsen lader sig forene og forbinde med det Givne.

Af Alt dette følger, at i Stykker, hvor et fælleds Indhold kommer frem i forskjellig Form — forskjellig Orden af Momenterne, mærkelig Forskjel i Stil, overhovedet kjendelig Mangel paa Eens, maa det antages at hidrøre fra forskellige Kilder. Havde Begge havt en og samme Beretning for sig, uden at der fra et tiltrædende Nyt var paatvunget Nogen af dem Tvivl om dens Rigtighed, vilde ikke alene Indholdet, men ogsaa Formen været at gjenkjende hos begge Forfattere.

Hvad der i denne Undersøgelse er sagt stemmer saaledes godt med Grams Ord i Fortalen til Krag¹⁾, at der existerede Commentarer, skrevne af Flere, om Krigen og hvad der ellers havde tildraget sig i det urolige Treaar efter Frederik den Førstes Død, hvilke Commentarer baade Hvitfeldt og Krag have benyttet; derfra den mærkelige Lighed mellem Begges Fremstilling af disse Aar, og den sjældne Uenighed imellem dem. Disse Commentarer, tilføier Gram, bevaredes paa Universitetets Bibliothek indtil dettes Ødelæggelse i den store Ildebrand 1728.

¹⁾ Præfatio p. 68.
